

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

Επιβλ. Καθηγητής: Παπαιωάννου Σκεύος

Μέλη τριμελούς επιτροπής: Φουρναράκη Ελένη

Γκούνης Κώστας

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ : ΤΟΠΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

η περίπτωση της νήσου Κω.

Εισηγητής : Νέσκες Αντώνιος

Αρ. Μητρώου : 1011

Εξάμηνο : η'

e-mail: adko@mail.gr

ΡΕΘΥΜΝΟ, ΕΑΡΙΝΟ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΞΑΜΗΝΟ 2004

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΣΕΛ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	4
<u>ΜΕΡΟΣ Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΗ – ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ ΣΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ.....</u>	6
<u>ΜΕΡΟΣ ΙΙ. ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ.....</u>	11
<u>Α. Η ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ .</u>	11
1. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ	11
1.1. Η έννοια του κοινωνικού μετασχηματισμού.....	11
1.2. Ανάπτυξη και τοπικός κοινωνικός μετασχηματισμός.....	14
2. ΤΟΠΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ.....	17
2.1. Τοπικό και κοινότητα.....	17
2.2. Η έννοια και οι διαστάσεις της τοπικής κοινωνίας	19
<u>Β. ΟΙ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ</u>	23
1. ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ.....	23
1.1. Ο πολιτισμός ως έννοια.....	23
1.2. Η καθημερινότητα του πολιτισμού – ο πολιτισμός ως πράξη στο τοπικό.....	28
2. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ.....	30
2.1. Σκέψεις για την πολιτιστική πολιτική.....	30
2.2. Πολιτιστική πολιτική και τοπική αυτοδιοίκηση.....	33
2.3. Παρέκβαση: Αναφορά στο παράδειγμα της φινλανδικής πολιτιστικής πολιτικής: Το πρόγραμμα του Αρχιπελάγους Τούρκου στην Φινλανδία.....	35

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ.....	37
A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	37
B. ΠΕΔΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ-ΥΠΟΘΕΣΗ ΕΡΕΥΝΑΣ	38
1. Εισαγωγή	38
2. Δημογραφικά δεδομένα της Κω.....	39
3. Η οικονομία της Κω.....	40
4. Εκπαίδευση και απασχόληση στην Κω.....	44
5. Υπόθεση έρευνας.....	46
Γ. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΤΗΝ ΚΩ.....	47
Γ1.ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ.....	47
Γ2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	50
Δ. ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ.....	53
1. Εισαγωγή.....	53
2. Η πολιτιστική υποδομή.....	54
3. Η πολιτιστική πολιτική και οι πολιτιστικές οργανώσεις στην Κω.....	56
4. Ο πολιτισμός ως περιεχόμενο: οι πολιτιστικές δραστηριότητες και Εκδηλώσεις.....	64
5. Ο πολιτισμός ως πράξη: η συμμετοχή των κατοίκων της Κω στον πολιτισμό.....	68
Ε. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	73
ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	76
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	79
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Θεωρώ απαραίτητη την αποτύπωση μερικών σκέψεων μου, πριν προχωρήσουμε στην ίδια την εργασία.

Η συγκεκριμένη εργασία αποτελεί την πρώτη μου απόπειρα συγγραφής μιας επιστημονικής και συγκεκριμένα μιας κοινωνιολογικής εργασίας. Η σημαντικότερη δυσκολία, που μπορεί να αντιμετωπίσει ένας κοινωνιολόγος είναι η ευθύνη που του προσάπτεται, σε σχέση με την συγγραφή ενός επιστημονικού έργου. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η μεγαλύτερη δυσκολία εκτιμώ ότι έγκειται γύρω από το ζήτημα της αξιολογικής ουδετερότητας και είναι πραγματικά πολύπλοκη η νοητική διαδικασία της απεμπλοκής από τον κόσμο σου, τον καθημερινό σου τρόπο ζωής και η προσπάθεια καταγραφής της αλήθειας, χωρίς αξιολογικές κρίσεις.

Η παρούσα εργασία, που τιτλοφορείται «Τοπικές κοινωνίες και πολιτισμός, η περίπτωση της νήσου Κω», διακρίνεται σε δύο βασικές ενότητες, το θεωρητικό και το ερευνητικό μέρος. Η ερευνητική διαδικασία διεξήχθη κατά τις 25νήμερες εορταστικές παραμονές μου στο νησί της Κω, κατά τη διάρκεια του ακαδημαϊκού έτους 2003-2004, γεγονός το οποίο προδίδει τα περιορισμένα χρονικά πλαίσια πραγματοποίησής της. Ωστόσο, η διαδικασία της έρευνας και της προσέγγισης του ερευνητικού πεδίου είναι τόσο σαγηνευτική και προκλητική, αλλά και τόσο «επικίνδυνη» για τις δυσκολίες, που αναφέρθηκαν λίγο πιο πριν.

Η συγγραφή της πτυχιακής μου εργασίας υπήρξε μια επίπονη διαδικασία και θεωρώ οφειλή την ελάχιστη ευχαριστήρια αναφορά στη συνεργασία ή συμβολή μερικών ανθρώπων. Ευχαριστώ, λοιπόν, θερμά τον δήμαρχο του δήμου Δικαίου στην Κω, κύριο Βασίλη Χατζηγιακουμή, τον πρόεδρο του Οργανισμού Πολιτισμού και Αθλητισμού του Δήμου Δικαίου, κύριο Γιώργο Χατζηνικολάου και τον πρόεδρο του Δημοτικού Οργανισμού Τουρισμού, Πολιτισμού και Αθλητισμού Δήμου Ηρακλειδών για την παραχώρηση των συνεντεύξεων και του λοιπού ενημερωτικού, αρχειακού υλικού. Ευχαριστώ την αντιπρόεδρο του Λυκείου Ελληνίδων, κυρία Τέτη Φάκου, την πρόεδρο του πολιτιστικού συλλόγου Ασφενδιού «Θεόκριτος», κυρία Ελένη Χατζηγιακουμή, την επίτιμο πρόεδρο του συλλόγου Γυναικών του δήμου Δικαίου, κυρία Ιωάννα Ρούφα- Έψιμου, όπως και την κυρία Ανθούλα Μαρίνου για την παραχώρηση των ελεύθερων συζητήσεων και του σχετικού ερευνητικού υλικού.

Ακόμη, θα ήθελα να ευχαριστήσω πραγματικά τους διδάσκοντές μου, που είχαν την εποπτεία της πτυχιακής εργασίας μου και συγκεκριμένα την επίκουρο καθηγήτρια κυρία Ελένη Φουρναράκη, τον διδάσκοντα κύριο Κώστα Γκούνη ιδιαίτερα δε, τον δάσκαλο μου, καθηγητή, κύριο Σκεύο Παπαιωάννου, που με μύησε στη σαγηνευτικό ρόλο του ερευνητή κοινωνιολόγου. Επίσης, οφείλω ευχαριστίες στον διδάκτορα Κοινωνιολογίας και φίλο, τον Μανώλη Τζανάκη για την βοήθεια σχετικά με το καθοδηγητικό νήμα των συνεντεύξεων και τις προσωπικές συμβουλές του.

Τέλος, αισθάνομαι την μεγαλύτερη ανάγκη να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου, τις ευχαριστίες μου και την απέραντη αγάπη μου στους φίλους και τα πρόσωπα, που μου συμπαραστάθηκαν νοερά ή με τη φυσική τους παρουσία κατά την διαδικασία της έρευνας στην Κω και την συγγραφή της πτυχιακής εργασίας στο Ρέθυμνο Κρήτης και ιδιαίτερα στους γονείς και την αδελφή μου. Θα τους είμαι πάντα ευγνώμων.

Νέσκες Αντώνιος
Ρέθυμνο, 18 Ιουλίου 2004

ΜΕΡΟΣ Ι. : ΕΙΣΑΓΩΓΗ – ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ ΣΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Στη σημερινή εποχή, η κοινωνικο- ιστορική πορεία των σύγχρονων κοινωνιών χαρακτηρίζεται από μια σειρά ραγδαίων και διαρκών αλλαγών των αντικειμενικών συνθηκών και κοινωνικών σχέσεων: οικονομικών, πολιτικών, πολιτιστικών και κοινωνικών. Σε σχέση με αυτές, παρατηρείται και μια αλλαγή των υποκειμενικών διαστάσεων της ανθρώπινης ύπαρξης. Η διεθνοποίηση των αγορών, η γεωγραφική και κοινωνική κινητικότητα, η τεχνολογική και επιστημονική εξέλιξη, ο καταναλωτισμός, η ηγεμονική παρουσία των μέσων μαζικής επικοινωνίας και η παγκόσμια διάδοση πολιτισμικών προτύπων, η οικονομική κρίση και η κρίση του έθνους-κράτους είναι μεταξύ άλλων διαδικασίες, που επιτείνουν τον κοινωνικό μετασχηματισμό. Το πολυσύνθετο αυτό πλαίσιο αλλαγών των συνθηκών ζωής επιδρά, συμβάλλοντας σε μετασχηματισμούς στην καθημερινή κοινωνική ζωή σε επίπεδο αξιών, τρόπου ζωής, αντιλήψεων και όλων εκείνων το στοιχείων που συνθέτουν το πολιτισμικό γίνεσθαι μιας κοινωνίας. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η προβληματική αυτή σε σχέση με τις «τοπικές κοινωνίες». Αυτή μπορεί να μελετηθεί σε επίπεδο κοινωνικών σχέσεων και θεσμών, όπου διαφαίνεται η πραγματική διάσταση των επιδράσεων της ύστερης παγκοσμιοποιημένης νεωτερικότητας, στο επίπεδο δηλαδή των τοπικών κοινωνιών.

Ωστόσο, διακρίνεται έντονη η ανάγκη συστηματικής επιστημονικής ανάλυσης αυτής της κατάστασης στις τοπικές κοινωνίες και ιδιαίτερα στην Ελλάδα, δεδομένου του μέχρι τώρα περιγραφικού χαρακτήρα των περισσότερων μελετών των τοπικών κοινωνιών και του γεγονότος ότι οι μετασχηματιστικές διαδικασίες στο εσωτερικό της Ελλάδας ποικίλουν ως προς το ρυθμό και τον τρόπο, που λαμβάνουν χώρα.

Η παρούσα εργασία σκοπεύει να ασχοληθεί με τις διαδικασίες κοινωνικού μετασχηματισμού σε τοπικές κοινωνίες με έμφαση στο επίπεδο του πολιτισμού. Η ταχύτατη αλλαγή των αντικειμενικών συνθηκών, συστατικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης νεωτερικής κοινωνικής οργάνωσης επιφέρει βίαιες ανατροπές στο πολιτισμικό πεδίο κάθε τοπικής κοινωνίας. Οι «πολιτισμικές» μεταβολές σε μια τοπική κοινωνία συνιστούν κατά τη γνώμη μας το πιο αντιπροσωπευτικό παράδειγμα για να κατανοηθεί η ευρύτερη λογική του φαινομένου του

κοινωνικού μετασχηματισμού στην ύστερη νεωτερικότητα. Και τούτο διότι ο πολιτισμός αντικατοπτρίζει το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων, συμπεριφορών και θεσμών, που χαρακτηρίζουν και διακρίνουν κάθε τοπική κοινωνία ως ξεχωριστή. Με άλλα λόγια, βασική θέση μας αποτελεί το γεγονός ότι ο πολιτισμός και η κοινωνία έχουν ως συστατικό χαρακτηριστικό την παραγωγή και αναπαραγωγή της κοινωνικής πράξης στα πλαίσια της καθημερινής κοινωνικής ζωής.

Μερικοί από τους σκοπούς της εργασίας είναι η εννοιολογική διασαφήνιση όρων, όπως ο «κοινωνικός μετασχηματισμός», η «τοπική κοινωνία», ο «πολιτισμός», η «ανάπτυξη», η «πολιτιστική πολιτική» και η «τοπική αυτοδιοίκηση», όροι οι οποίοι θα συνθέσουν ένα θεωρητικό πλαίσιο, ικανό να υποστηρίξει και να ερμηνεύσει την ερμηνευτική διαδικασία της περιπτωσιολογικής εμπειρικής έρευνας, που ακολουθεί περί πολιτισμού για την τοπική κοινωνία της Κω.

Μερικά από τα ερωτήματα, που τίθενται και θα επιδιώξουμε να απαντηθούν είναι τα εξής:

- Ποιες είναι οι επικρατούσες αντιλήψεις για το εννοιολογικό περιεχόμενο του πολιτισμού στην τοπική κοινωνία της Κω και πώς αυτές συνδέονται με συγκεκριμένα συστήματα ιδεολογίας, συμπεριφορών και πρακτικών;
- Πώς συνδέονται και ερμηνεύονται οι επικρατούσες αντιλήψεις περί πολιτισμού στα πλαίσια του κοινωνικού μετασχηματισμού, που συντελείται και στην κοινωνία της Κω;
- Ποια η «πολιτιστική προσφορά» από τους φορείς πολιτιστικής πολιτικής και των πολιτιστικών συλλόγων, ποια η ζήτηση, δηλαδή οι πολιτιστικές ανάγκες των κατοίκων των περιοχών και ποια είναι η σχέση μεταξύ τους; Για ποιους λόγους υποθέτουμε ότι είναι προβληματικές;
- Πώς εκτιμάται η πολιτιστική συμμετοχή και δραστηριοποίηση των κατοίκων της Κω; Υπάρχει αδράνεια ή ενεργητικότητα και γιατί;

Η συγκεκριμένη εργασία διαχωρίζεται σε τρεις ενότητες: τα Μέρη I, II και III.

Το Μέρος I προσπαθεί να εισάγει τον αναγνώστη στο πνεύμα της εργασίας και στο συγκεκριμένο περιεχόμενο, που θα ακολουθήσει μέσα από την τοποθέτηση στην προβληματική, τις υποθέσεις εργασίας και τη συνοπτική παρουσίαση των ακόλουθων κεφαλαίων.

Το Μέρος II αναφέρεται στην θεωρητική ενότητα της εργασίας. Η ανάλυση και ανασυγκρότηση της υπάρχουσας θεωρητικής συζήτησης επιχειρεί να διατυπώσει ένα θεωρητικό πλαίσιο, ικανό να υποστηρίξει και να χρησιμεύσει ως πλαίσιο ερμηνείας των μετασχηματιστικών διαδικασιών στο πεδίο του πολιτισμού, ως συνολικού τρόπου παραγωγής και αναπαραγωγής των υφιστάμενων κοινωνικών σχέσεων στην τοπική κοινωνία γενικά και ιδιαίτερα της Κω, όπου και το πεδίο της συγκεκριμένης εμπειρικής έρευνας. Συγκεκριμένα, το Μέρος II διακρίνεται σε δύο κεφάλαια. Το κεφάλαιο Α αναφέρεται στη θεωρητικές συζητήσεις για τις έννοιες του «κοινωνικού μετασχηματισμού» (*υποκεφάλαιο Α1*) και της «τοπικής κοινωνίας» (*υποκεφάλαιο Α2*) και το κεφάλαιο Β στις έννοιες του « πολιτισμού» (*υποκεφάλαιο Β1*) και της «πολιτιστικής πολιτικής» (*υποκεφάλαιο Β2*), επικεντρώνοντας στο επίπεδο της τοπικής κοινωνίας.

Στο υποκεφάλαιο Α1 επιχειρείται η εννοιολογική διασαφήνιση και περιγραφή της έννοιας του «κοινωνικού μετασχηματισμού» και το πλαίσιο των συνεπειών αυτού. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το μέρος εκείνο του υποκεφαλαίου (Α1.3), το οποίο αναφέρεται στην ουσία και τις διαδικασίες του κοινωνικού μετασχηματισμού σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής οργάνωσης και των κοινωνικών σχέσεων σε μια τοπική κοινωνία και τον καταλυτικό ρόλο που διαδραματίζει η κυρίαρχη καπιταλιστική αντίληψη για την ανάπτυξη. Στο υποκεφάλαιο Α2 διευκρινίζεται η εμφάνιση και η σημασία του όρου «τοπική κοινωνία», αναλύονται με ευκρίνεια τα συστατικά χαρακτηριστικά και οι βασικές διαστάσεις της μεμονωμένα(Α2.1), αλλά και συγκριτικά με την σύγχρονη έννοια της κοινότητας (Α2.2). Το υποκεφάλαιο αυτό ολοκληρώνεται με την πρωτότυπη αναφορά στις τοπικές νησιωτικές κοινωνίες και το φαινόμενο της νησιωτικότητας, μια μορφή νησιωτικού κοινωνικού χώρου,

-όπως και αυτή του πεδίου της εμπειρικής έρευνας- που χαρακτηρίζεται από ένα σύνολο πολυσύνθετων χαρακτηριστικών και ευαίσθητων ισορροπιών ανάμεσα στο φυσικό περιβάλλον, την

οικονομία και την κοινωνία, γεγονός που καθιστά τη διαδικασία του κοινωνικού μετασχηματισμού εντονότερη και ξεχωριστού ερευνητικού ενδιαφέροντος.

Η ανασυγκρότηση των θεωρητικών απόψεων συνεχίζεται στο υποκεφάλαιο Β1, όπου επιχειρείται μια κατηγοριοποίηση της πληθώρας αντιλήψεων και προσεγγίσεων της έννοιας του πολιτισμού (Β1.1), επικεντρώνοντας στον ορισμό του πολιτισμού ως το πλαίσιο παραγωγής και αναπαραγωγής της κοινωνικής πράξης στην καθημερινή κοινωνική ζωή και εμπειρία (Β1.3), προσέγγιση που αποτελεί και βασική θέση του θεωρητικού πλαισίου για την εμπειρική έρευνα, που θα ακολουθήσει. Επίσης, σε αυτό το υποκεφάλαιο αναφέρεται και η αντίθεση της «κουλτούρας» και του «πολιτισμού» (Β1.2), όπως διαμορφώνεται από την ιδεολογική αντιπαράθεση και τις κοινωνικο-ιστορικές συνθήκες στη Γαλλία και τη Γερμανία τον 18^ο και 19^ο αιώνα. Στο υποκεφάλαιο Β2, αναπτύσσονται οι θεωρητικές απόψεις και αντιλήψεις για την πολιτιστική πολιτική, τις μορφές και το περιεχόμενό της (Β2.1), καθώς και η μορφή και οι προσανατολισμοί που λαμβάνει η πολιτιστική πολιτική σε τοπικό επίπεδο (Β2.2) και όλο το πλαίσιο που διαμορφώνει αυτόν το χαρακτήρα στις ελληνικές τοπικές διοικήσεις και μορφές πολιτικής και λήψης αποφάσεων για τον πολιτισμό.

Το Μέρος ΙΙΙ συνιστά την ερευνητική πλευρά αυτής της εργασίας και διακρίνεται σε πέντε υποκεφάλαια. Τα υποκεφάλαια Α και Β αποτελούν συνδετικούς κρίκους ανάμεσα στο θεωρητικό και το εμπειρικό μέρος της εργασίας, αφού αναφέρονται στην θεωρητική «απόληξη», που θα χρησιμοποιηθεί ως ερμηνευτικό σχήμα για την εμπειρική έρευνα, το αντικείμενο, τις υποθέσεις εργασίας, τα ερευνητικά ερωτήματα και την μεθοδολογία, που εφαρμόστηκε κατά την ερευνητική διαδικασία. Το υποκεφάλαιο Γ αφορά τα οικονομικά, κοινωνικά, δημογραφικά, εργασιακά και πολιτισμικά δεδομένα της τοπικής κοινωνίας της Κω, όπου και το πεδίο της έρευνας με μια αναφορά σκέψης και γραφής στα πλαίσια των διαδικασιών κοινωνικού μετασχηματισμού, που συντελείται στην περιοχή. Στόχος αυτού του υποκεφαλαίου επιχειρεί να είναι η ανάδειξη εκείνου του κοινωνικού πλαισίου, στο οποίο γίνονται διακριτοί και κατανοητοί οι μετασχηματισμοί στο πεδίο του πολιτισμού στην κοινωνία της Κω. Καθοριστικής σημασίας αποτελεί τα υποκεφάλαια Δ και Ε, όπου αναφέρονται στην ανάλυση των δεδομένων της εμπειρικής έρευνας και τη διατύπωση γενικών συμπερασμάτων, που προκύπτουν από την έρευνα. Το υποκεφάλαιο Δ διακρίνεται σε

τέσσερα επίπεδα , που πηγάζουν από την ανάγκη κατανόησης των διαστάσεων του πολιτιστικού πεδίου στην Κω. Αυτές είναι η πολιτιστική υποδομή, η πολιτιστική πολιτική και οι πολιτιστικές οργανώσεις, οι πολιτιστικές δραστηριότητες και εκδηλώσεις και η πολιτιστική συμμετοχή των κατοίκων στην Κω.

ΜΕΡΟΣ II : ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ

Α. Η ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

1.1 Η έννοια του κοινωνικού μετασχηματισμού

Η έννοιες του κοινωνικού σχηματισμού και μετασχηματισμού αποτελούν πρωταρχικά, θεμελιώδη ερωτήματα – αντικείμενα στο χώρο των κοινωνικών επιστημών και συγκεκριμένα στην κοινωνιολογία. Η σύνθεση των κοινωνικών σχημάτων αλλά και ο τρόπος με τον οποίο μεταβάλλονται μέσα από διαδικασίες εμφάνισης ανάπτυξης και εξάλειψης θεσμών, πολιτισμών, κοινωνικών σχέσεων και δράσεων στη διαχρονική κοινωνικο-ιστορική πορεία είναι, μπορούμε να πούμε, ένα από τα βασικότερα πλαίσια κοινωνιολογικής σκέψης, αναζήτησης και έρευνας.

Ο όρος **κοινωνικός μετασχηματισμός** ή **κοινωνική μεταβολή** (*social transformation*) χρησιμοποιήθηκε πρωταρχικά για να ερμηνεύσει το πολύπλευρο φαινόμενο της μετάβασης από τις παραδοσιακές στις μοντέρνες, νεωτερικές κοινωνικές συνθήκες ζωής, ο οποίες εμφανίζονται κατά την εδραίωση του καπιταλιστικού τρόπου αντίληψης και παραγωγής και των μεταβολών που αυτός επιφέρει σε όλα τα επίπεδα κοινωνικής οργάνωσης.

Συγκεκριμένα, όλες αυτές οι μετασχηματιστικές διαδικασίες, που συνοδεύει η κυριαρχική παρουσία του καπιταλισμού γίνονται ιδιαίτερα αισθητές και επιστημονικά «ερμηνεύσιμες» στον τοπικό χώρο, όπου εκεί αναφερόμαστε στην λεγόμενη «τοπική κοινωνική μεταβολή».

Είναι γεγονός ότι η μετάβαση στον σύγχρονο καπιταλισμό *«κατέστρεψε βασικές κοινωνικές δομές και σχέσεις. Το μοντέρνο κατάστρεψε την κοινότητα και έφτιαξε νέες, λιγότερο σταθερές βάσεις για την κοινωνική διαντίδραση και επικοινωνία στα αστικά κέντρα, στα οποία αναγκαστικά κινήθηκε ο αγροτικός πληθυσμός»*.¹ Η κυρίαρχη και μονόδρομη λογική του εκσυγχρονισμού και της

---

¹ Βλ. Σκ. Παπαιωάννου, «Τοπική κοινωνική μεταβολή και η έννοια του «εναλλακτικού», *Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, τόμ. Δ', τεύχ.16, Ιούνιος 1995, σ.91-120.

ελεύθερης αγοράς, που παρατηρείται σήμερα σε πολλές τοπικές κοινωνίες έρχεται σε αντιπαράθεση με τις παραδοσιακές δομές και αντιλήψεις της κοινοτικής ζωής, με αποτέλεσμα να διασπώνται οι τελευταίες και να αντικαθίστανται με πιο ρευστές, ευπαθείς και ευαίσθητες ισορροπίες.

Ο T. Parsons ερμήνευσε το πέρασμα από την παράδοση στη νεωτερικότητα, παραθέτοντας πέντε «**μεταβλητές προτύπου**» (*pattern variables*), επιλογές γύρω από τις οποίες περιστρέφεται η κοινωνική δράση και οι κοινωνικοί θεσμοί:

α) **συναισθηματικότητα - συναισθηματική ουδετερότητα**: τα άτομα στις σχέσεις τους αναπτύσσουν πλήρη συναισθηματικότητα ή διατηρούν ουδέτερα συναισθήματα.

β) **διάχυση - εξειδίκευση**: οι ανθρώπινες σχέσεις είναι συνολικές και περιεκτικές ή είναι μονομερείς.

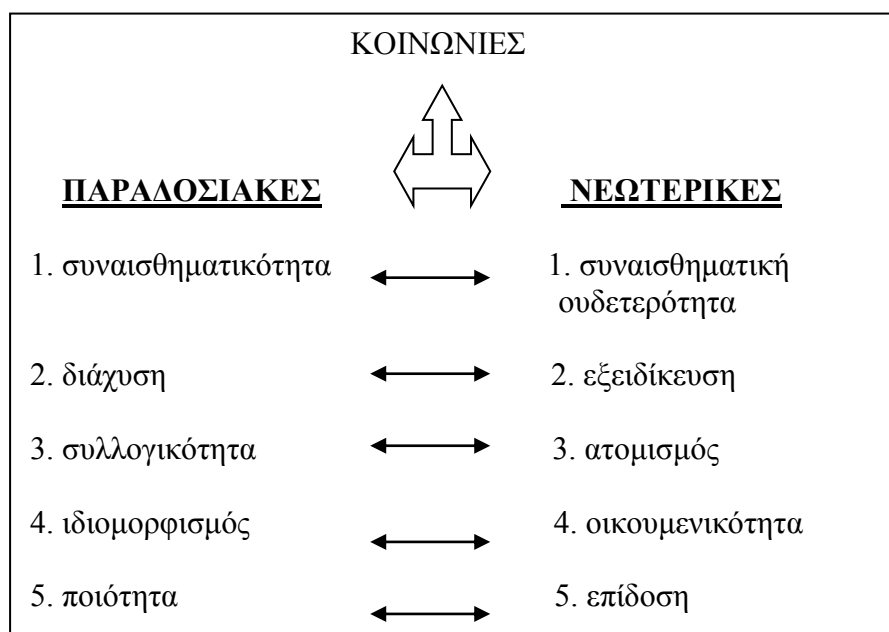
γ) **συλλογικότητα - ατομισμός**: οι προσανατολισμοί που προβάλλονται σε αυτή την αντιπαράθεση και δύναται να ακολουθήσει κάθε άτομο κατά την δράση του είναι το συλλογικό πλαίσιο, το κοινό καλό ή οι προσωπικές ατομικές επιδιώξεις και στόχοι.

δ) **ιδιομορφισμός - οικουμενικότητα**: η σχέση ανάμεσα σε δύο άτομα στηρίζεται στα ατομικά, ξεχωριστά κριτήρια ή σε κάποια αντικειμενικά και απρόσωπα.

ε) **ποιότητα - επίδοση**: οι άνθρωποι κρίνονται για την καθεαυτή αξία τους και τις προικισμένες ιδιότητές τους ή για τα εργαλειακά χαρακτηριστικά, τις επιτεύξεις τους.

Ο εκσυγχρονισμός και εν ολίγοις η μετάβαση από την παράδοση στη νεωτερικότητα υποδηλώνει μια μετατόπιση αυτών των κυρίαρχων επιλογών από τις πρώτες στις επόμενες. Είναι αναγκαίο να αναφερθεί ότι ο σχηματισμός του Parsons αναφέρεται σε μια συγκεκριμένη λειτουργιστική οπτική δεν παρατίθεται ως η μοναδική επεξήγηση του φαινομένου του κοινωνικού μετασχηματισμού, αλλά ως ένας από τους τρόπους επιστημονικής οπτικής και κατανόησής του.

Σχηματικά, το όλο επιχείρημα του Parsons εμφανίζεται ως εξής:

Σχεδ. 1 : «μεταβλητές προτύπου» παραδοσιακών - νεωτερικών κοινωνιών

Καταλήγουμε, επομένως, στο συμπέρασμα ότι όταν αναφερόμαστε στην έννοια του κοινωνικού μετασχηματισμού εννοούμε την σταδιακή εκείνη μεταβολή μιας συγκεκριμένης κοινωνίας σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής οργάνωσής της, δεδομένης του μετασχηματισμού στο σύστημα αξιών, που διέπει και δομικά οργανώνει την μορφή και τη λειτουργία της συγκεκριμένης κοινωνίας.

Η διαδικασία της κοινωνική μεταβολής γίνεται περισσότερο κατανοητή και στο επόμενο υποκεφάλαιο, συνδέοντάς την με τις διαδικασίες και τις αντιλήψεις για την ανάπτυξη, οι οποίες νοηματοδοτούν το πλέγμα διαδικασιών και το περιεχόμενο του κοινωνικού μετασχηματισμού, ιδιαίτερα στον τοπικό χώρο.

1.2. Ανάπτυξη και τοπικός κοινωνικός μετασχηματισμός

Όπως έγινε κατανοητό, η τοπική κοινωνική μεταβολή απορρέει από την επικράτηση της κυρίαρχης λογικής για την ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό και την εισβολή της σε όλες τις μορφές οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης της τοπικής κοινωνίας.

Ωστόσο, το σύγχρονο μετα-νεωτερικό μοντέλο κοινωνικής οργάνωσης και ανάπτυξης διακρίνεται από αρκετές ιδιομορφίες και αντιφάσεις, ένα πλέγμα πολύπλοκων διαδικασιών που λαμβάνουν παγκόσμιες διαστάσεις και αποτελείται από χαρακτηριστικά, όπως ο κατακερματισμός της κοινωνικής ζωής, η διεθνοποίηση των αγορών, η γεωγραφική και κοινωνική κινητικότητα, η τεχνολογική και επιστημονική εξέλιξη, ο καταναλωτισμός, η ηγεμονική παρουσία των μέσων μαζικής επικοινωνίας και η παγκόσμια διάδοση πολιτισμικών προτύπων.

Αυτός όμως ο μετασχηματισμός των συνθηκών ζωής και οι ραγδαίες αλλαγές που επιφέρουν στην καθημερινότητα, συντελείται με τέτοιους ρυθμούς, χωρίς να προηγηθεί μια «φυσική» δημιουργία αντίστοιχων θεσμών και συστημάτων αντίληψης, αξιών και κοινωνικής συνείδησης, ικανών να αποκωδικοποιήσουν δημιουργικά τα μηνύματα του εκσυγχρονισμού. Αυτό το γεγονός έχει ως συνέπεια να δημιουργείται στον τοπικό χώρο ένα πεδίο αντιπαραθέσεων, συγκρούσεων, ανατροπών και πιέσεων, με συχνά τα φαινόμενα ανορθολογικότητας και ευκαιριακής εκμετάλλευσης, αυταρχικών αντιδράσεων και προστατευτισμού από την επερχόμενη καταστροφική «μανία» της ανάπτυξης.

Εν ολίγοις, στον τοπικό χώρο διακρίνεται μια, «μια α-συγχρονική σχέση μεταξύ των αντικειμενικών μεταβολών και υποκειμενικών παραγόντων»². Εκφάνσεις αυτού του προβλήματος αποτελούν φαινόμενα στρεβλής ανάπτυξης και γενικότερα φαινόμενα κοινωνικο – οικολογικής κρίσης στις τοπικές κοινωνίες.

Το πλαίσιο των βασικών διαδικασιών των τοπικών κοινωνικών μετασχηματισμών εντοπίζεται σήμερα στις βασικές διαστάσεις και τις παραμέτρους ανάπτυξης του τοπικού χώρου,

---

² Βλ. Παπαϊωάννου, Σκ., Alheit, P., Olesen, H.S. (επιμ.), *Κοινωνικός μετασχηματισμός, Εκπαίδευση και Τοπική Κοινωνία*, εκδ. Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο/ Ανώγεια 1998, σ.21.

όπως η πολιτική και διοικητική της οργάνωση, το οικονομικό και πολιτιστικό σύστημα της τοπικής κοινωνίας.³

Συγκεκριμένα, στο **οικονομικό** επίπεδο⁴, παρατηρείται η τάση της ρύθμισης των τοπικών προβλημάτων από «εξωγενείς» παράγοντες, από κεντρικές δηλαδή παρεμβάσεις και πολιτικές. Αυτού του είδους οι παρεμβάσεις, με τη μορφή πολιτικών, τις περισσότερες φορές είναι αποσπασματικές και ενέχουν ένα βαθμό αυθαιρεσίας, αφού συχνά δεν αντιστοιχούν στα τοπικά δεδομένα και τις τοπικές ανάγκες. Αυτή η κατάσταση επιδρά καθοριστικά ως δεδομένη, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται στρεβλές αντιλήψεις για την ανάπτυξη και την οικονομία, που περιορίζονται πολύ συχνά στην οικονομική μεγέθυνση και τις τεχνικές υποδομές. Το πιο συχνό φαινόμενο αυτής της κατάστασης αποτελεί η μονοκαλλιέργεια της κυρίαρχης τοπικής οικονομικής δραστηριότητας, όπως για παράδειγμα η μονοδιάστατη εκμετάλλευση του τουρισμού και η εγκατάλειψη ή ο εκσυγχρονισμός της γεωργίας. Το φαινόμενο της μονοδιάστατης τοπικής ανάπτυξης οφείλεται και σε ένα βαθμό στην έλλειψη φαντασίας, ποικιλίας και δημιουργικής αξιοποίησης ιδεών, απώτερες διαστάσεις των σκοπών των εθνικών πολιτικών, που στοχεύουν στην επίδραση της κοινωνικής οργάνωσης του τοπικού, μέσω της ομογενοποίησης του οικονομικού χώρου, της εξάρτησης και της ρύθμισης και του ελέγχου του τοπικού από τους κεντρικούς διοικητικούς εξουσιαστικούς μηχανισμούς.

Στο **πολιτικό** πεδίο⁵, παρατηρούνται επίσης φαινόμενα ρύθμισης των τοπικών προβλημάτων από το κέντρο με στόχο την εξάρτηση του τοπικού. Το γεγονός ότι η Τοπική Αυτοδιοίκηση υπολειπεται σήμερα αποτελεί βοηθητικό παράγοντα στην γενίκευση αυτού του φαινομένου. Εκτός αυτών, η όλη κατάσταση εκμεταλλεύεται και από μια μερίδα του τοπικού ισχυρού κοινωνικο – οικονομικού δυναμικού προς ικανοποίηση των συμφερόντων της, οι οποίες αποτελούν τον διαμεσολαβητικό ρόλο για τη κεντρική ρύθμιση των συγκεκριμένων προβλημάτων, εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα πολιτική πελατεία, και συμβάλλοντας στη διαίωνιση της τοπικής

---

³ Ο Παπαϊωάννου Σκ. αναφέρει ως παράγοντες τοπικής ανάπτυξης και τη Φύση, το επίπεδο εκπαίδευσης του εργατικού δυναμικού, τη χωροταξία, τα δημογραφικά δεδομένα, την υλικο – τεχνική υποδομή, την αυτοοργάνωση της τοπικής κοινωνίας των πολιτών κ.α.

Βλ. αναλ. Σκ. Παπαϊωάννου κ.ά., ό.π., σ. 13-25.

⁴ Στο ίδιο σ. 20-21.

⁵ Στο ίδιο σ.19-20.

κοινωνικής συνείδησης, με κύρια χαρακτηριστικά το μέσο και τη διαμεσολάβηση. Αυτό το δίκτυο ανάμεσα στην κεντρική εξουσία και τους τοπικούς «παράγοντες» αποδυναμώνει τη δημοκρατικότητα της ελεύθερης έκφρασης και τοποθέτησης στο τοπικό γίνεσθαι και λειτουργεί ως τροχοπέδη σε μια αυτοδύναμη και ισχυρή τοπική ανάπτυξη.

Στο **κοινωνικό** και **πολιτιστικό** επίπεδο⁶ του τοπικού χώρου βρίσκεται η πιο εμφανής και η πιο καθοριστική διαδικασία κοινωνικών μεταβολών. Στον τομέα της απασχόλησης παρατηρείται μια ανακατανομή του εργατικού δυναμικού, με κύρια χαρακτηριστικά την μερική και εξαρτημένη απασχόληση. Ριζική είναι και η αλλαγή στις δομές και τις λειτουργίες της οικογένειας και τις σχέσεις μεταξύ των μελών της. Οι διαστάσεις των τρόπων κοινωνικοποίησης έχουν αλλάξει ριζικά σε συνδυασμό με την παγκόσμια κυριαρχία των πολιτιστικών προτύπων των μέσων μαζικής επικοινωνίας. Την κατάσταση αυτή συμπληρώνει και η προσομοίωση με πρότυπα του κέντρου των καταναλωτικών αναγκών, την διαχείριση του ελεύθερου χρόνου των κατοίκων της τοπικής κοινωνίας.

Με άλλα λόγια, στο κοινωνικό και πολιτιστικό πεδίο παρατηρούνται μετασχηματισμοί, που αφορούν την καθημερινή ζωή των μελών της τοπικής κοινωνίας, τα οποία επισυνάπτουν ατομικά χαρακτηριστικά, όπως ο ατομικισμός, η μείωση ενδιαφέροντος για τα κοινά και η στροφή του τελευταίου προς ατομικές υποθέσεις.

---

⁶ Στο ίδιο σ. 21-22.

2. ΤΟΠΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

2.1 Τοπικό και κοινότητα

Η έννοια της κοινότητας (*community*) αποτελεί ένα από τα πρωταρχικά θέματα εμπειρικής μελέτης στο χώρο της κοινωνιολογικής έρευνας, και μάλιστα από τα πρώτα βήματα της σύγχρονης μορφής της. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, ο F. Tonnies στη μελέτη του «Κοινότητα και Κοινωνία» πρώτος μελέτησε την έννοια της «κοινότητας»,⁷ ως «ενός προτύπου φυσικού δεσμού ... που προκύπτει από τους δεσμούς αίματος, τη στενή συμβίωση την κοινή δράση και την κοινή εγκατάσταση» και βασίζεται σε «συναισθηματικούς δεσμούς» και «πυκνά δίκτυα διαπροσωπικών σχέσεων». Παρόμοια, ο E. Durkheim⁸ διατυπώνει την τυπολογία περί «μηχανικής αλληλεγγύης», τύπος κοινωνικών σχέσεων, με τον οποίο μελετάει προγενέστερους κοινωνικούς μετασχηματισμούς, που χαρακτηρίζονται από κοινοτικούς δεσμούς σε αντιδιαστολή με σύγχρονα κοινωνικά μορφώματα. Ο K. Marx⁹ καινοτομεί στο γεγονός ότι μελετάει και ερμηνεύει το ζήτημα το καπιταλισμού εντάσσοντάς το στις κοινοτικές του έρευνες. Θεωρεί ότι η έννοια της κοινότητας συναντάται στην προκαπιταλιστική κοινωνία, αναφέρεται ουσιαστικά στην προκαπιταλιστική κοινότητα και διασαφηνίζει το περιεχόμενό της σε αντιπαράθεση με τα χαρακτηριστικά της καπιταλιστικής κοινωνίας, όπως η ατομικότητα, η κυριαρχία της αγοράς με όρους ανταλλακτικής αξίας και η ιδιωτική ιδιοκτησία.

Η σύγχρονη έννοια της κοινότητας διαμορφώνεται σταδιακά μέσα από εμπειρικές έρευνες κοινοτικού χαρακτήρα από την μεταπολεμική περίοδο μέχρι σήμερα.¹⁰ Από την δεκαετία του 1980 μέχρι σήμερα οι μελέτες αποκτούν διαφορετικό θεωρητικό και εμπειρικό προσανατολισμό.

---

⁷ βλ. ενδεικτικά F. Tonnies, *Gemeinschaft und Gesellschaft, Abhandlung des Communismus und des Socialismus als empirischer Culturformen*, Leipzig 1987 και Timasheff & Theodorson, *Ιστορία κοινωνιολογικών θεωριών*, μτφρ. Δ.Γ.Τσαούσης, Αθήνα 1998, Gutenberg, σ.306-310.

⁸ Βλ. αναλ.Ε. Durkheim, *Über soziale Arbeitsteilung*, Φρανκφούρτη 1988.

⁹ βλ. σχετικά K.Marx, *Die Deutsche Ideologie*, M.E.W., Bd 3, Berlin, 1983, σ. 29, 75,79, σύμφωνα με το Σκ. Παπαϊωάννου, «Τοπική κοινωνική μεταβολή και η έννοια του εναλλακτικού» στο *Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, τόμ. Δ', τεύχ.16, Ιούνιος 1996, σ.91-120.

¹⁰ Βλ. ενδεικτικά Γ. Ζαϊμάκης, *Κοινοτική εργασία και τοπικές κοινωνίες, ανάπτυξη, συλλογική δράση, πολυπολιτισμικότητα*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002, σ. 76-111.

Η έννοια της κοινότητας φαίνεται να αντικαθιστάται από τον όρο «**τοπικό**» και μάλιστα με στόχο να υπερβεί τα ερευνητικά αδιέξοδα και προβλήματα, που δημιούργουσε μια όχι και τόσο αντιπροσωπευτική έννοια για τα δεδομένα της νεωτερικής πραγματικότητας. Συγκεκριμένα, το τοπικό επιτρέπει στον ερευνητή να ξεπεράσει την εικόνα της κοινότητας ως μιας αρμονικής οντότητας στον αντίποδα του συγκεντρωτικού κράτους...[]μετατοπίζει το επίκεντρο του ενδιαφέροντος από το κοινωνικό στο γεωγραφικό ή χωρικό στοιχείο.¹¹ Πράγματι, το τοπικό επιτρέπει τη μελέτη του τοπικού χώρου, υπογραμμίζοντας την αλληλεπίδραση σχέσεων και διαδικασιών ανάμεσα στο εσωτερικό και το εξωτερικό από αυτόν χώρο και τη μετασχηματιστική επίδραση της ύστερης νεωτερικότητας σε συστήματα αντίληψης, κοινωνικής δράσης και πολιτικής κουλτούρας στην τοπική κοινωνία. Ο Παπαϊωάννου εύστοχα παρατηρεί ότι αυτές οι δύο έννοιες «*παρόλο που χρησιμοποιούνται συχνά ως συνώνυμα, αποτελεί το τοπικό μια πιο ουδέτερη έννοια, η οποία υπερβαίνει την έννοια της κοινότητας και αφορά τόσο αστικές όσο και γεωργικές περιοχές, οι οποίες δεν αποτελούν παθητικό αντικείμενο ρυθμίσεων από το κεντρικό κράτος και κοινωνία, αλλά διαθέτουν ως ένα βαθμό μια δική τους δυναμική για τοπική ρύθμιση των τοπικών κοινωνικών σχέσεων και προβλημάτων, αλλά και ασκούν ενεργητική επίδραση προς την κεντρική εξουσία και κοινωνία*».¹²

---

¹¹ Βλ. ενδεικτικά A. Leeds, “Locality power in relations to supralocal power institutions” στο Southall (ed.), *Urban Anthropology: Cross-cultural studies of urbanization*, Oxford University Press, Νέα Υόρκη 1973, σσ. 15-41, σύμφωνα με το Ζαϊμάκης, ό.π., σ.78, 89-91.

¹² Βλ. σχετικά Σκ. Παπαϊωάννου κ.ά., *Κοινωνικός μετασχηματισμός, Εκπαίδευση και Τοπική Κοινωνία*, εκδ. Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο/ Ανόγεια 1998 σ. 13-14.

2.2 Η έννοια και οι διαστάσεις της τοπικής κοινωνίας

Οι όροι «**τοπική κοινωνία**» και «**τοπικό**» (*local*) άρχισαν να ελκύουν το επιστημονικό και ερευνητικό ενδιαφέρον κατά τις δεκαετίες του 1960 και 1970 στα πλαίσια του έντονου προβληματισμού σχετικά με ζητήματα όπως η πολιτική και διοικητική αποκέντρωση, η κοινοτική ανάπτυξη και η καταπολέμηση της φτώχειας.

Το κοινωνικό – πολιτικό πλαίσιο, που συνέβαλε στην εννοιολόγηση του «τοπικού» διαμορφώθηκε από συζητήσεις, πολιτικές και μελέτες για την κοινότητα, οι οποίες χαρακτηρίζονται από ριζοσπαστικό προσανατολισμό για το τοπικό γίνεσθαι με έμφαση στην κοινοτική ανάπτυξη και συμμετοχή.

Στα πλαίσια των παραπάνω συνθηκών, η **τοπική κοινωνία** νοείται σήμερα ως «*το σύνολο των σχέσεων και θεσμών, που υπάρχουν σε τοπικό επίπεδο και δημιουργούνται από άτομα – μέλη για την ικανοποίηση αναγκών*»¹³. Το τοπικό είναι ένα σύνολο και ένας συνδυασμός διαδικασιών και σχέσεων, στις οποίες εμπλέκονται φορείς, άτομα και ομάδες. Από τους παραπάνω ορισμούς γίνεται κατανοητό ότι το εννοιολογικό περιεχόμενο του τοπικού δεν αναφέρεται σε ένα χώρο με οντολογική διάσταση, αλλά όπως αναφέρει και ο S. Duncan σε ένα «*πλαίσιο, όπου υπάρχουν άνθρωποι, νοικοκυριά, οικογένειες, κρατικοί θεσμοί κ.ο.κ. Είναι οι άνθρωποι που δρουν και έτσι αναπαράγουν δομές διαμέσου των δραστηριοτήτων τους*».¹⁴

Στις μελέτες τοπικού χώρου, η έννοια της τοπικής κοινωνίας ενέχει μια *de facto* «σχετική αυτονομία». Στα πλαίσια των σύγχρονων συνθηκών ζωής, η τοπική κοινωνία δεν νοείται ως αυθύπαρκτο κοινωνικό σύστημα, με την ευρεία έννοια, αλλά αλληλεξαρτάται ως ένα βαθμό, λόγω των ενδογενών χαρακτηριστικών της – που θα αναλυθούν παρακάτω - από ευρύτερα κοινωνικά μορφώματα και συστήματα. Ωστόσο, όπως προαναφέρθηκε, για καθαρά αναλυτικούς λόγους κατά την ερευνητική και ερμηνευτική διαδικασία, η τοπική κοινωνία γίνεται αντιληπτή ως ένας ιδιαίτερος και ταυτόχρονα ένας με την ευρύτερη κοινωνία συσχετιζόμενος χώρος.

¹³ Βλ. σχετικά Σκ. Παπαϊωάννου 1988: 186

¹⁴ βλ. αναλ. S. Duncan, “What is locality” στο R. Peet, N., *Thrift New models in Geography*, Eduard Arnold, Λονδίνο 1989, σ. 110, σύμφωνα με το Γ. Ζαϊμάκης, *Κοινοτική εργασία και τοπικές κοινωνίες, ανάπτυξη, συλλογική δράση, πολυπολιτισμικότητα*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002, σελ. 90.

Σε έρευνες τοπικού χαρακτήρα, με βάση την παρατήρηση και διερευνώνται οι βασικές διαστάσεις της τοπικής κοινωνίας, που διαμορφώνουν το σύνολο των δικτύων των κοινωνικών σχέσεων, καθορίζουν σε κάθε περίπτωση τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της κάθε τοπικής κοινωνίας και επισημαίνουν τις μετασχηματιστικές διαδικασίες, που επιφέρει η ύστερη νεωτερικότητα στην κοινωνική ζωή και την πολιτική του κάθε τοπικού χώρου¹⁵. Οι πιο σημαντικές από αυτές τις διαστάσεις είναι:

α) **η οικονομική**: περικλείει τις λειτουργίες της παραγωγής, κατανομής και κατανάλωσης πόρων και αγαθών, όσο και όλες εκείνες τις διεργασίες που αναπαράγουν την τοπική κοινωνία.

β) **η πολιτική – διοικητική**: αποτελείται από όλους εκείνους τους μηχανισμούς ελέγχου και διαχείρισης, τους θεσμούς και τους νόμους, που συμβάλουν στην ομαλή κοινωνική συμβίωση και αρμονία.

γ) **η κοινωνική**: σχετίζεται με το σύστημα κοινωνικής οργάνωσης της τοπικής κοινωνίας. Αυτό περικλείει κοινωνικές οργανώσεις, ομάδες πολιτών, ομάδες πρωτοβουλίας, κρατικές υπηρεσίες καθώς και το εκάστοτε υπάρχον δίκτυο κοινωνικών σχέσεων και αλληλεπιδράσεων.

δ) **η πολιτισμική**: αποτελείται από το σύνολο των παραστάσεων, (κοσμο)αντιλήψεων, στάσεων, ιδεολογίας, αξιών και συμβόλων, που νοηματοδοτούν την καθημερινή ζωή και τον κοινωνικό κόσμο του τοπικού χώρου.

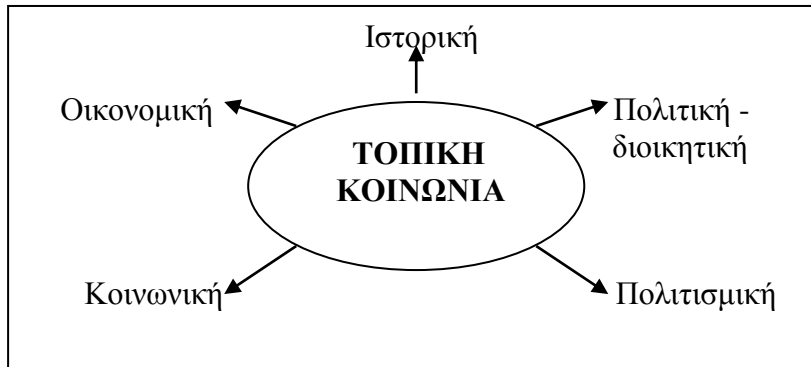
ε) **η ιστορική** : περιλαμβάνει το σύνολο της αποκρυσταλλωμένης εμπειρίας και της κανονικοποίησης κοινωνικής δράσης μέσα από την συλλογική διαδικασία της συλλογικής μνήμης, με βάση την οποία διαμορφώνονται οι κοινωνικές πρακτικές και η οργάνωση του κοινωνικού είναι και γίνεσθαι σε μια τοπική κοινωνία.

Το κυρίαρχο χαρακτηριστικό, που συνδέει και αφορά τις βασικές διαστάσεις του τοπικού χώρου είναι ότι τα συγκεκριμένα «υποσυστήματα» είναι αλληλένδετα, κατά την αλληλοδιαπλοκή τους, ενώ συνιστούν μια χωριστή κάθε φορά πραγματικότητα του τοπικού, δεν μπορούν να ιδωθούν επιστημονικά ως αυτόνομοι τομείς, ανεξάρτητοι και αποκομμένοι από ευρύτερες

---

¹⁵ Βλ. αναλ. J.Urry, “Localities, region and social class”, στο *International Journal of Urban and Regional Research*, 5 (4), 1981, σ. 464 σύμφωνα με το Γ., Ζαϊμάκης, «Κοινωνική εργασία και τοπικές κοινωνίες, ανάπτυξη, συλλογική δράση, πολυπολιτισμικότητα», εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002, σελ. 90.

κοινωνικο-πολιτικές διαδικασίες, που εμφανίζονται σε υπερτοπικό, εθνικό και υπερεθνικό δηλαδή επίπεδο.

Σχεδ. 2 : Βασικές διαστάσεις του τοπικού χώρου.

Η χρήση αυτής της έννοιας, της «τοπικής κοινωνίας», θα χρησιμοποιηθεί σε μια προέκταση - εξειδίκευσή της στην εμπειρική έρευνα, ένα είδος, μια «μορφή» τοπικής κοινωνίας, τους τοπικούς νησιωτικούς χώρους. Οι τοπικές κοινωνίες που ενέχουν το φαινόμενο της «νησιωτικότητας», απαριθμούν ένα σύνολο ενδογενών και εξωγενών ειδικών χαρακτηριστικών, που σχετίζονται με γεωγραφικά – μορφολογικά, περιβαλλοντικά και κοινωνικο-οικονομικά στοιχεία. Η συγκεκριμένη εμπειρική έρευνα αναφέρεται στο πολιτιστικό και ευρύτερα κοινωνικό πεδίο της τοπικής κοινωνίας του νησιού Κω, γεγονός που απαιτεί, το ελάχιστο, μια θεωρητική αναφορά στους τοπικούς νησιωτικούς χώρους.

Τα νησιά ανά τους αιώνες υπήρξαν ανοιχτοί τοπικοί χώροι με εντονότατη επικοινωνία. Μέχρι πριν την ανάπτυξη του καπιταλισμού και τη Βιομηχανική Επανάσταση η συγκοινωνία από θάλασσα αποτελούσε τον κυρίαρχο τρόπο επικοινωνίας και μεταφοράς.

Κάθε τοπικός νησιωτικός χώρος αποτελεί μία ξεχωριστή μονάδα , η οποία διακρίνεται από ιδιαίτερα πολυσύνθετα χαρακτηριστικά .Τα νησιά σήμερα χαρακτηρίζονται από μία ευαίσθητη ισορροπία μεταξύ οικονομίας , περιβάλλοντος και κοινωνίας. Η οποιαδήποτε μεταβολή σε έναν από αυτούς τους τομείς οδηγεί σε δυναμικούς μετασχηματισμούς στα επιμέρους υποσυστήματα . Η οικονομική ανάπτυξη δε και ιδιαίτερα η μονομερής αναπτυξιακή λογική, φαινόμενο το οποίο

παρατηρείται συνήθως σε νησιωτικές κοινωνίες αποτελεί κατασταλτικό παράγοντα τοπικών κοινωνικών μετασχηματισμών, μέσω διαδικασιών αλλαγής και αφομοίωσης.

Το φαινόμενο της νησιωτικότητας, αντίθετα, είναι ένα πολύ πιο πρόσφατο φαινόμενο, που απορρέει από διαδικασίες της νεωτερικής αλλά και της σύγχρονης ύστερης νεωτερικής εποχής. Αυτό περικλείει μερικά ειδικά χαρακτηριστικά, που αντιπροσωπεύουν τις συνθήκες στις σύγχρονες τοπικές νησιωτικές κοινωνίες . Μερικά από αυτά είναι τα εξής :

1. Η υπερεκμετάλλευση ή η εγκατάλειψη των περιορισμένων πόρων, φυσικών και ανθρώπινων, που οφείλεται σε επεμβάσεις οικονομικής ανάπτυξης . Η οικονομική δραστηριότητα βασίζεται στα περιβαλλοντικά, πολιτιστικά και κοινωνικά δεδομένα της κάθε τοπικής νησιωτικής κοινωνίας.
2. Η υπάρχουσα οικονομία, που εκφράζεται αποκλειστικά σχεδόν από την μονόπλευρη οικονομική ανάπτυξη , την εξάρτηση δηλαδή της τοπικής κοινωνίας από μία οικονομική δραστηριότητα (όπως ο τουρισμός , το εμπόριο , η αλιεία) .
3. Οι δυσχερείς συνθήκες μεταφορών και επικοινωνίας, λόγω του γεωγραφικού νησιωτικού κατακερματισμού, οι οποίες αποτελούν αποτρεπτικούς παράγοντες συγκράτησης του εγχώριου πληθυσμού και ανάπτυξης μιας τοπικής οικονομίας .
4. Η απομόνωση λαμβάνει και κοινωνικές διαστάσεις στις νησιωτικές περιοχές . Είναι εμφανής η ανεπάρκεια ή και η απουσία κοινωνικής υποδομής και υπηρεσιών, αλλά και το υψηλό κόστος συντήρησης και δημιουργίας υποδομών. Ανεπάρκεια στην παροχή υψηλού επιπέδου υπηρεσιών υγείας, πρόνοιας, εκπαίδευσης και κοινωνικών υπηρεσιών.

Η δυναμική συσχέτιση και συνύπαρξη αυτών των παραγόντων, των δομικών προβλημάτων του νησιωτικού χώρου , που διαμορφώνουν ένα φαύλο κύκλο υπανάπτυξης σε συνδυασμό με τις ευρύτερες διαδικασίες κοινωνικού μετασχηματισμού δημιουργούν ένα δυναμικό μεταστροφών, πιέσεων, εντάσεων, αποπροσανατολισμών και εμμονών, κινδύνων και προκλήσεων, που χαρακτηρίζουν το ιδιόμορφο κοινωνικο-πολιτισμικό περιβάλλον των τοπικών νησιωτικών κοινωνιών, το προσπαθεί να «βρει το δρόμο του».

B. ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

1.1 Ο πολιτισμός ως έννοια

Είναι γνωστό ότι στις περισσότερες επιστημονικές μελέτες, που ασχολούνται με την έννοια του πολιτισμού, διακρίνεται μια τάση αποφυγής της οριοθέτησης του εννοιολογικού περιεχομένου του ή την παράθεση ποικίλων ορισμών του «πολιτισμού». Το γεγονός αυτό προδίδει για άλλη μια φορά την διογκωμένη αμφισημία του όρου. Αυτό όμως, που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι ότι αυτός ο κυκεώνας ορισμών είναι προϊόν διαφορετικών θεωρητικών προσεγγίσεων, διαφορετικών γνωστικών νοηματικών πλαισίων και σημασιολογικών πεδίων κατά την ιστορική εξέλιξη των συζητήσεων και των ρευμάτων σκέψης για τον πολιτισμό. Αλλά, αν προχωρήσουμε προς το παρόν σε μια ταξινόμηση αυτών των προσεγγίσεων για να κατανοήσουμε το εύρος και την πολυπλοκότητα του «πολιτισμού».

Ο πρώτος σύγχρονος επιστημονικός ορισμός του όρου «πολιτισμός» προέρχεται από τον χώρο της Ανθρωπολογίας και τον E.B. Tylor το έτος 1871. Στο βιβλίο του “Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art and Custom” όρισε τον πολιτισμό, επηρεασμένος από το ρεύμα του εξελικτισμού, ως «εκείνο το σύνθετο σύνολο που... περιλαμβάνει τις γνώσεις, δοξασίες, τέχνες, ηθικούς κανόνες, νόμους, έθιμα και οποιεσδήποτε άλλες ικανότητες και συνήθειες αποκτάει ο άνθρωπος ως μέλος της κοινωνίας».¹⁶

Κατά καιρούς, έχουν διατυπωθεί διάφορες κατηγοριοποιήσεις των θεωρήσεων περί πολιτισμού, χωρίς όμως αυτό να οδηγήσει σε μια ενιαία θεωρία για τον πολιτισμό. Ο Zygmunt Bauman ¹⁷ διακρίνει ανάμεσα στις θεωρήσεις για τον πολιτισμό τις εξής τρεις κατηγορίες: την «ιεραρχική προσέγγιση», όπου εντάσσει τις εξελικτικές θεωρίες για τον πολιτισμό, την

---

¹⁶ Βλ. σχετ. E. Tylor, *La Civilisation primitive*, Reinwald, vol.2, Παρίσι 1876 στο Cuche, D., *Η έννοια της κουλτούρας στις Κοινωνικές Επιστήμες*, (επιμ.) Λεοντσίνη, Μ., εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 2001, σ. 33.

¹⁷ Βλ. αναλ. Z. Bauman, *Ο πολιτισμός ως πράξη*, μτφρ. Γ. Σκαρπέλος εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1994, σ. 19- 86.

«διαφοροποιητική προσέγγιση», όπου αναφέρει τις θεωρίες περί πολιτισμικής ποικιλομορφίας και τέλος, τη «γενική προσέγγιση», όπου ενσωματώνει τις θεωρίες, που κατανοούν τον πολιτισμό ως γενικό, καθολικό, οικουμενικό γνώρισμα του ανθρώπινου είδους¹⁸.

Σύμφωνα με την ιεραρχική προσέγγιση, ο πολιτισμός είναι επίτευγμα, κτήμα της ανθρώπινης ύπαρξης, το οποίο μετασχηματίζεται, εξελίσσεται ή περιορίζεται. Το πέρασμα της ανθρώπινης ύπαρξης μπορεί να ακολουθήσει, μέσα από αγώνα και προσπάθεια, την εξής πορεία: αγριότητα – εκπολιτισμός – πολιτισμός – ιδεώδης ανθρώπινη φύση. Μέσο για το πέρασμα από το απολίτιστο στο πολιτισμένο στάδιο της ανθρώπινης ζωής είναι η καλλιέργεια της ψυχής μέσω της Τέχνης.¹⁹

Η διαφοροποιητική προσέγγιση του πολιτισμού τονίζει τον επιμερισμό, την ποικιλία στους τρόπους ζωής διάφορων ανθρώπινων κοινοτήτων. Τα «πολιτισμικά σχέδια» του C. Geertz και οι «πολιτισμικές επιλογές» της R. Benedict επιβεβαιώνουν τον αριστοτελικό δυισμό ανάμεσα στην ύλη και στο πνεύμα και την επενέργεια του πολιτισμού πάνω στη φύση. Ο ανθρωπολόγος, F. Boas (1858-1942) εξέφρασε την επιμεριστική σύλληψη της έννοιας του «πολιτισμικού σχετικισμού». Σύμφωνα με αυτή, κάθε κουλτούρα είναι ξεχωριστή, έχει το δικό της ιδιαίτερο χαρακτήρα, που εκφράζεται μέσα από τις επιμέρους πεποιθήσεις, του γλωσσικών συστημάτων, των εθίμων και ονομάζεται το «ίδιον», το «πνεύμα» κάθε κουλτούρας²⁰.

Τέλος, η γενική προσέγγιση αναφέρεται στον πολιτισμό ως το *«γενικό και αδιαίρετο σύνολο συμβολοποιημένων νοημάτων και εργαλείων, το οποίο μπορούμε να αποδώσουμε μόνο στην ανθρωπότητα εν γένει»*²¹. Ο Jean Piaget αναφέρει σχετικά με τη γενική έννοια του πολιτισμού: *«ενώ τα ζώα δεν έχουν τη δυνατότητα να αλλάζουν παρά μόνο αλλάζοντας το είδος τους, ο άνθρωπος μετασχηματίζεται μετασχηματίζοντας τον κόσμο και δομείται ερμηνεύοντας τις δομές»*²², τονίζοντας

---

¹⁸ Ο ίδιος αναφέρει ότι «αν η ιεραρχική προσέγγιση του πολιτισμού συσκοτίζει την αντίθεση των εκλεπτυσμένων προς τους τραχείς τρόπους ζωής και την εκπαιδευτική γέφυρα που τους ενώνει, αν η διαφοροποιητική προσέγγιση της έννοιας του πολιτισμού προκύπτει και στηρίζει την ενασχόληση με τις απειράριθμες και διαρκώς πολλαπλασιαζόμενες αντιθέσεις του τρόπου ζωής των διάφορων ομάδων, η γενική προσέγγιση συγκροτείται γύρω από τη διάκριση του ανθρώπινου από το φυσικό κόσμο... αναφέρεται στα όρια του ανθρώπου και του ανθρώπινου».

¹⁹ Βλ. αναλ. Bauman, Z., ό.π., σ. 27- 28.

²⁰ βλ. αναλ. Cuche, D., ό.π., σ. 36-40, 57-60.

²¹ Βλ. αναλ. Bauman, Z., ό.π., σ. 64- 80.

²² Στο ίδιο, σελ. 80.

την ιδιαιτερότητα του πολιτισμικού χαρακτήρα της ανθρώπινης ύπαρξης, την δημιουργία δηλαδή και τον προσανατολισμό προς τις δομές.

Ωστόσο, είναι γεγονός ότι πληθώρα των θεωρητικών συζητήσεων για τον πολιτισμό οφείλεται στο γεγονός ότι η κάθε αντίληψη για τον πολιτισμό εξαρτάται από τις υπάρχουσες κοινωνικές συνθήκες μέσα στην οποία διαμορφώνεται.

Βασική μας θέση και εν μέρει απάντηση σε αυτόν τον κύκλωμα της προσπάθειας εννοιολογικής οριοθέτησης του «πολιτισμού» είναι ότι ο πολιτισμός δεν ορίζεται καθολικά, δεν οριοθετείται. Ο πολιτισμός διαμορφώνεται στα πλαίσια της καθημερινής προσπάθειας για διαμόρφωση της κοινωνικής πραγματικότητας μέσα από τη συλλογική δράση. Όπως αναφέρει και ο Raymond Williams²³ ο πολιτισμός είναι καθημερινός (culture is ordinary), έγκειται στην καθημερινή παραγωγή και αναπαραγωγή της κοινωνικής πράξης και χαρακτηρίζει κάθε μορφή κοινωνικής ζωής.

Με άλλα λόγια, ο πολιτισμός είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με την κοινωνία και εκφράζει το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων και του συνολικού τρόπου ζωής κάθε ατόμου στην κοινωνική πραγματικότητα.

Ο Fernand Braudel στο έργο του με τίτλο «Γραμματική των Πολιτισμών» υποστηρίζει με ένα εκπληκτικά απλό τρόπο την καθημερινότητα του πολιτισμού. Συγκεκριμένα, αναφέρεται στις «δομές», τις «θεμελιώδεις δυνάμεις» του πολιτισμού, που στην ουσία αποτελούν τα συστατικά χαρακτηριστικά και επιμέρους πραγματικότητές του, αναλύοντας τον ισχυρισμό του ότι «ο πολιτισμός είναι γεωγραφικές περιοχές, είναι κοινωνίες, είναι οικονομίες και συλλογικές νοοτροπίες»²⁴. Πράγματι, ο πολιτισμός εκφράζει την οικονομική δραστηριότητα, τον κοινωνικό χαρακτήρα, το φυσικό περιβάλλον, το ιστορικό παρελθόν και τις κοινές πεποιθήσεις και παραστάσεις σε μια τοπική κοινωνία.

Επίσης, ο F. Braudel αναφέρεται στην ιστορικότητα του πολιτισμού. Σε σχέση με την ιστορικότητά του, θεωρεί ότι «ένας πολιτισμός δεν είναι ούτε μια δεδομένη οικονομία, ούτε μια

---

²³ Williams, R., “Culture is ordinary” στο «Culture, Tradition and Modernity. Social and educational challenges in contemporary Europe», International Ph.D Summer School, Anogia 1999.

²⁴ Βλ. αναλ. Braudel, F., *Γραμματική των Πολιτισμών*, μτφρ. Αλεξάκης, Α., Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2001, σ. 49-94.

δεδομένη κοινωνία, είναι αυτό που μέσα από διαδοχικές οικονομίες, μέσα από διαδοχικές κοινωνίες εξακολουθεί να επιβιώνει και δεν επιτρέπει παρά μόνο ελάχιστες και μόνο σταδιακές παρεκκλίσεις από την πορεία του»²⁵, τονίζοντας το γεγονός ότι οι πολιτισμοί ανάμεσα από τις παραμορφώσεις, τις αντιστάσεις, τις συγκαταθέσεις αποτελούν ατέλειωτες, ιστορικές συνέχειες. Προεκτείνοντας τη σκέψη του, μπορούμε να πούμε ότι η διαχρονικότητα κάθε πολιτισμού έγκειται στη διαγενεακή μεταβίβαση της δομοποιημένης κοινωνικής εμπειρίας, όπως θα δούμε και στην παράγραφο 1.3, που ακολουθεί.

Σημαντική είναι η προσφορά του Norbert Elias για κατανόηση του πολιτισμού στα πλαίσια της καθημερινής ζωής. Σύμφωνα με αυτόν, ο πολιτισμός αποτελεί μια κοινωνική διαδικασία, η οποία συνίσταται από την ουσία της κοινωνικής ύπαρξης και πράξης. Το στοιχείο της διαδικασίας του πολιτισμού προσδίδει μια δυναμική στο περιεχόμενό του, που την καθιστά ως μια «μακροπρόθεσμη διαδικασία εξέλιξης των κοινωνικών δομών και των δομών της προσωπικότητας»²⁶. Κάθε άτομο βιώνει μέρος αυτών των μακράιων διαδικασιών μέσα από την προσωπική του βιογραφία και τις διαπροσωπικές σχέσεις, τις αμοιβαίες εξαρτήσεις με άλλα άτομα στα πλαίσια της κοινωνίας.

Ο Elias ασκεί δριμύτατη κριτική στον σύγχρονο πολιτισμό της νεωτερικότητας, στα αδιέξοδα και στις αντιφάσεις του, αναγάγοντας μάλιστα την προβληματική και στη διαδικασία προσέγγισης για τον πολιτισμό. Συγκεκριμένα, θεωρεί ότι για να ασχοληθεί κάποιος με τη διαδικασία του πολιτισμού, θα πρέπει να τη δει «από απόσταση», αποδεσμευμένος από τις κοινωνικές αναφορές και τα πρότυπα μέσα στα οποία ζει και τα οποία δημιουργούν σήμερα την προβληματική θεώρηση του πολιτισμού και της ανθρώπινης ύπαρξης.

Προσπαθεί να αποδομήσει τα φαινομενικά προτάγματα του νεωτερικού κόσμου, που αναφέρονται στην κοινωνική εξέλιξη με αξιολογικό περιεχόμενο και γενικότερα να αναδείξει τον κοινωνιο- καθορισμό, την κοινωνιογένεση του πολιτισμού των ανεπτυγμένων χωρών του σύγχρονου κόσμου. Θεωρεί ότι η καρδιά αυτής της προβληματικής κατάστασης οφείλεται κυρίως στην επενέργεια των «κοινωνικών δομών» στις «δομές προσωπικότητας» και στις κοινωνικά

²⁵ Βλ. σχετ. Braudel, F., ό. π., σ. 91-94.

²⁶ Βλ. σχετ. Elias, N., *Η εξέλιξη του πολιτισμού κοινωνιογενετικές και ψυχογενετικές έρευνες I*, μτφρ. Βαϊκούση, Ε., εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1997, σ. 55.

διαμορφωμένες αντιλήψεις για τον άνθρωπο από την επιστημονική γνώση και το πνεύμα του Διαφωτισμού. Συγκεκριμένα, ο πολιτισμός της νεωτερικότητας διαδίδει μια παραπλανητική εικόνα του ατόμου *«ως οντότητας απολύτως ελεύθερης και ανεξάρτητης, μιας «κλειστής προσωπικότητας», «εσωτερικά» στηριζόμενης στις δικές της δυνάμεις και αποκομμένης από τους άλλους ανθρώπους»²⁷*, μια διαδικασία «αυτοβίωσης του Εγώ», όπως την ονομάζει, η οποία ουσιαστικά *«αποκλείει την κατανόηση μακροπρόθεσμων διαδικασιών, στις οποίες υπόκεινται ο άνθρωπος σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο»²⁸*, όπως η διαδικασία του πολιτισμού, αφού την καθιστά από δυναμική διαδικασία σε στατική κατάσταση.

Ο Elias εμβαθύνει περισσότερο υποστηρίζοντας ότι τα θεμέλια του σύγχρονου πολιτισμού στηρίζονται στην τεχνητή αυτή εικόνα για τον άνθρωπο, η οποία βασίζεται «εν μέρει σε μια σύγχυση ιδεώδους και πραγματικότητας, εν μέρει σε μια πραγματοποίηση των μηχανισμών αυτοελέγχου και του αποκλεισμού ατομικών συναισθηματικών ενορμήσεων από την άμεση καθοδήγηση των κινήσεων του σώματος, από τις πράξεις»²⁹.

---

²⁷ Βλ. σχετ. : Elias, N., ό. π. σ. 41.

²⁸ Στο ίδιο σ. 40.

²⁹ Στο ίδιο σ. 55.

1.3. Η καθημερινότητα του πολιτισμού – ο πολιτισμός ως πράξη στο

τοπικό

Η όψη του πολιτισμού, που θα μας απασχολήσει και στο ερευνητικό μέρος τούτης της εργασίας, είναι εκείνη που συνδέεται, μέσω της συμβολικής διαντίδρασης των ατόμων, με την οργάνωση και διαχείριση της καθημερινής ζωής και εμπειρίας.

Όπως τονίζει ο E. Durkheim, *«μπορούμε να θεωρήσουμε τον πολιτισμό ως πράγμα sui generis, ως μια τάξη γεγονότων και διαδικασιών, η οποία συμπεριφέρεται σύμφωνα με τις δικές της αρχές και τους δικούς της νόμους και συνεπώς να την ερμηνεύσουμε όπως μας υπαγορεύουν τα στοιχεία της και οι διαδικασίες της»*³⁰. Ο πολιτισμός σε μια τοπική κοινωνία εκφράζει μια πραγματικότητα και η πραγματικότητα αυτή έγκειται στη αλληλένδετη σχέση πολιτισμού και κοινωνίας. Κάθε κοινωνία εκφράζεται και αποτελεί ζώσα οντότητα μέσω του πολιτισμού των μελών της και κάθε πολιτισμός ενυπάρχει και δημιουργείται μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο.

Στα πλαίσια του τοπικού κοινωνικού μετασχηματισμού, ο πολιτισμός έχει δύο όψεις: την συγχρονική και τη διαχρονική. Η συγχρονική παραπέμπει στην όψη του πολιτισμού ως τον σύγχρονο τρόπο διαμόρφωσης, έκφρασης και λειτουργίας των κοινωνικών εκείνων συνθηκών, που πλαισιώνουν την καθημερινή πραγματικότητα του πολιτισμού. Με άλλα λόγια, ο πολιτισμός νοείται εδώ ως τρόπος ζωής και τρόπος οργάνωσης της κοινωνικής πράξης. Πιο απλά, στην καθημερινή ζωή, *«οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται τον κόσμο γύρω τους, οργανώνουν τις εμπειρίες τους με βάση τα δικά τους πλαίσια αναφοράς και σχήματα κατανόησης και συγκροτούν τη δική τους πραγματικότητα. Στηριζόμενοι σε αυτές τις νοητικές εικόνες και τις υλικές προϋποθέσεις οργανώνουν τις ζωές τους και αλληλοδροούν με το περιβάλλον»*.³¹ Εν ολίγοις, πολιτισμός σημαίνει ο τρόπος που ντυνόμαστε, τρώμε, εργαζόμαστε, μαθαίνουμε, κατασκευάζουμε, επισυνάπτουμε σχέσεις, χορεύουμε, ακούμε μουσική, συζητάμε, διαχειριζόμαστε τον ελεύθερο χρόνο μας, μαγειρεύουμε, σχεδιάζουμε, δημιουργούμε και όποια άλλη συμπεριφορά και πράξη έχει σχέση με τη συλλογική έκφραση κάθε ατόμου.

³⁰ Βλ. αναλ. Bauman, Z., *Ο πολιτισμός ως πράξη*, μτφρ. Σκαρπέλος, Γ., εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1994, σ.144 –159.

³¹ Βλ. σχετ. Ζαϊμάκης, Γ., *Κοινοτική εργασία και τοπικές κοινωνίες, ανάπτυξη, συλλογική δράση, πολυπολιτισμικότητα*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002, σ. 133-136.

Η διαχρονική διάσταση αφορά την «ιστορικότητα» κάθε πολιτισμού, που διαφαίνεται μέσα από την διαδικασία της «αποκρυσταλλωμένης παράδοσης», την διαδικασία , δηλαδή, της παραγωγής, αναπαραγωγής και ιδιαίτερα της δομοποίησης της κοινωνικής πράξης και πρακτικής σε μια διαχρονική, ιστορική πορεία. Στην προηγούμενη παράγραφο αναλύεται σύμφωνα με τον F.Braudel η ιστορικότητα του πολιτισμού. Αυτή η διαχρονικότητα του πολιτισμού εμφανίζεται στο σήμερα μέσα από μορφές αντίληψης και συμπεριφοράς, που είναι πανάρχαιες και είναι βαθιά ριζωμένες στο ασυνείδητο, ως «δεδομένες».

Και οι δύο διαστάσεις αυτές του πολιτισμού αφορούν αναλυτικές κατηγορίες, συνυπάρχουν, δηλαδή στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων σχέσεων και διαμορφώνονται κάθε φορά ξεχωριστά ανάλογα με το εκάστοτε χώρο – χρονικό πλαίσιο. Μάλιστα, η στενή τους σχέση διαμορφώνει κάθε φορά το κοινωνικο – πολιτισμικό είναι και γίνεσθαι, αφού η πρώτη αποτελεί την πολιτιστική πραγματικότητα στο τώρα και η δεύτερη αποτελεί τη θεμελιώδη εκείνη βάση, την αστείρευτη παρακαταθήκη, η οποία συμβάλει , μετά από δημιουργικές αναπροσαρμογές, στην διαμόρφωση ενός νέου πολιτισμού με τη δική του ιστορία και κοινωνική αναφορά. Η τελευταία διαδικασία, μπορούμε να πούμε ότι παραπέμπει σε μια διαγενεακή πολιτισμική δημιουργία στα πλαίσια της πολιτισμικής μεταβίβασης.

2. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

2.1. Σκέψεις για την πολιτιστική πολιτική

Κάθε μορφή πολιτιστικής πολιτικής προϋποθέτει και διαφορετική αντίληψη για το περιεχόμενο του πολιτισμού. Η διαδικασία κοινωνικού μετασχηματισμού στην Ελλάδα και η αδυναμία δημιουργικής αφομοίωσης των προκλήσεων της νεωτερικότητας συνέβαλε στην διαμόρφωση ενός πεδίου εντάσεων, συγκρούσεων, εμμονών και γενικότερα σε μια κατάσταση, όπου κυρίαρχα συστήματα αντίληψης και κοινωνικής πράξης παραμορφώθηκαν, διαστρεβλώθηκαν, εξαφανίσθηκαν ή διατηρήθηκαν σε μη οργανική και δημιουργικά εκμεταλλεύσιμη μορφή.

Συγκεκριμένα, επικρατούν ακόμη και σήμερα «άκαιροι» ορισμοί για τον πολιτισμό συνήθως - και ιδιαίτερα στην Ελλάδα - στα πλαίσια ενός είδους «εννοιολογικής σύγχυσης και πλουραλισμού».

Μερικές από αυτές τις αντιλήψεις για τον πολιτισμό, οι οποίες προσφέρουν κατευθυντήριες γραμμές στην εφαρμογή της πολιτιστικής πολιτικής είναι η παραδοσιακή ιδεαλιστική αντίληψη, η οποία περιορίζει την πολιτιστική ουσία στις καλλιτεχνικές δραστηριότητες και γενικότερα στον τομέα των γραμμάτων και των τεχνών ή η αισθητική προσέγγιση, που συνδέει τον πολιτισμό με την «υψηλή τέχνη».

Η πρώτη αντίληψη συνδέει άρρηκτα τον πολιτισμό μόνο με τις τέχνες και γενικότερα με τα πνευματικά και καλλιτεχνικά δεδομένα του. Αυτή η αντίληψη πηγάζει από την γαλλική έννοια του πολιτισμού του 19^{ου} αιώνα και την έντονη διαφοροποίησή της από βαρβαρότητα. Είναι προβληματική στο σημείο, που καθίσταται περιοριστική, αφού δεν αντιλαμβάνεται τον πολιτισμό ως συνολική συγκροτημένη πραγματικότητα και αγνοεί τις «συλλογικές παραστάσεις», που συγκροτούν την κοινωνική συνείδηση σε μια κοινωνία. Η συγκεκριμένη αντίληψη συνοδεύεται από μια «ελιτιστικού» τύπου διάθεση για παρέμβαση στο πολιτιστικό γίγνεσθαι μιας τοπικής κοινωνίας στα πλαίσια της πολιτιστικής πολιτικής, η οποία περιορίζεται σε στιγμιαίες και ασύμβατες με τις πολιτιστικές ανάγκες μιας περιοχής παροχές πολιτιστικών εκδηλώσεων καλλιτεχνικού και πνευματικού περιεχομένου.

Η δεύτερη αντίληψη μας παραπέμπει στην υψηλή τέχνη και χαρακτηρίζεται από την άκριτη έμμονη στην πολιτιστική κληρονομιά του παρελθόντος, με αποτέλεσμα να παρατηρούνται περιπτώσεις πολιτιστικής πολιτικής, που διαχειρίζονται μη δημιουργικά, σε μουσειακή μορφή στοιχεία του πολιτιστικού παρελθόντος. Αυτή η φολκοριστικού τύπου αντίληψη δράση είναι προβληματική, αφού στερεί την οργανική σύνδεση και έκφραση του παρελθόντος στην τρέχουσα πολιτιστική πραγματικότητα, με αποτέλεσμα να την απομονώνει, ως κάτι λειτουργικά νεκρό.

Αυτές οι προβληματικές αντιλήψεις προσανατολίζουν την «πρωτοτυπία» στο ελληνικό παράδειγμα της πολιτικής διαχείρισης του πολιτιστικού αγαθού. Η ελληνική περίπτωση ερμηνεύεται με βάση το γεγονός ότι η πολιτική για τον πολιτισμό ήταν πάντα και είναι αποκομμένη από τους υπόλοιπους τομείς. «Η πολιτιστική πολιτική στις ελληνικές πόλεις ποτέ μέχρι τώρα δεν συντονίστηκε με τις πολιτικές για την εκπαίδευση, την επαγγελματική κατάρτιση, το περιβάλλον, την αρχιτεκτονική, τον αθλητισμό, την ψυχαγωγία και άλλα χαρακτηριστικά ή και ανάγκες της τοπικής κοινωνίας»³², σε αντίθεση με την υπόλοιπη Ευρώπη, η οποία στηρίζεται στην ανθρωπολογική προσέγγιση του «πολιτισμού», ως «τρόπου ζωής»³³.

Η τοπική κοινωνία νοείται ως πολιτιστική οντότητα, από την οπτική ότι η έννοια του πολιτισμού σε αυτή καλύπτει ή επεκτείνεται σε ένα ευρύ φάσμα ανθρώπινων δραστηριοτήτων, οι οποίες συνθέτουν τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής ζωής, την τοπική ταυτότητα και την τοπική ιστορία. Με άλλα λόγια, η πολιτική για τον πολιτισμό οφείλει να διαμορφώνεται στη βάση μιας ολοκληρωμένης προσέγγισης και στρατηγικής για και με βάση την τοπική κοινωνία, αφού ο πολιτισμός ουσιαστικά συνδέεται με τις τοπικές ανάγκες και τις τοπικές προτεραιότητες.

Ο πολιτισμός, σύμφωνα με την προηγούμενη του έννοια, αποτελεί καθοριστικό παράγοντα ανάπτυξης και προγραμματισμού σε μια τοπική κοινωνία. Όταν αναφερόμαστε στην έννοια της «ανάπτυξης» εννοούμε, σύμφωνα με τις αρχές της κοινωνικής οικολογίας³⁴, μια ολιστική, συγκροτημένη διαδικασία, ένα πεδίο δυναμικής, που συνδέει όλες τις διαστάσεις και απελευθερώνει όλες τις δυνάμεις μιας τοπικής κοινωνία. Μια «ανάπτυξη», που στηρίζεται σε

³² Βλ. Ιωαννίδης, Ι., «Μεταξύ της «πολιτικής σκύλας» και της «αυτοδιοικητικής χάρυβδης»: ο πολιτισμός στα μετόπισθεν ή στο πουθενά;», *Τοπική Αυτοδιοίκηση*, τόμ. 21, τεύχ. 2, 1998, σ. 28-29.

³³ Βλ. αναλ. : Ιωαννίδης, ό. π. σελ. 30.

³⁴ Βλ. σχετ. Chodoroff, D., «Να ορίσουμε ξανά την ανάπτυξη», *Κοινωνία και Φύση*, τόμ. 2, τεύχ. 4- 6, 1993-1994.

ποιοτικά χαρακτηριστικά και κριτήρια και αποσκοπεί στη βελτίωση των κοινωνικών συνθηκών ζωής για το τώρα και το αύριο, σε μια τοπική κοινωνία με χαρακτηριστικά, όπως η δημοκρατικότητα, η κοινωνική αλληλεγγύη, η κοινωνική ισότητα και δικαιοσύνη.

Ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει στην ελληνική πραγματικότητα, διότι η κεντρική και τοπική διοίκηση μέχρι σήμερα δεν επιτυγχάνει το στόχο του εκσυγχρονισμού και της ανάπτυξης, που με τόσο πάθος συναντάται στους πολιτικούς στόχους. Συγκεκριμένα, στον τομέα του πολιτισμού, η πολιτιστική ανάπτυξη είναι αποκομμένη από την γενικότερη τοπική ανάπτυξη και περιορίζεται κυρίως στις υλικο-τεχνικές υποδομές, την οικονομική μεγέθυνση και τη στιγμιαία παροχή πολιτιστικών αγαθών προς θέαση-κατανάλωση. Αυτή η κατάσταση θεωρείται προβληματική, στο βαθμό που η εξουσία δεν κατανοεί ότι ο πολιτισμός είναι μια από τις κυριότερες παραγωγικές δυνάμεις σε μια τοπική κοινωνία και είναι επιτακτική η επανασύνδεσή του με τις κοινωνικές διαδικασίες.

Η πολιτιστική ανάπτυξη, με την έννοια που υποστηρίζουμε, έχει τη δυνατότητα να συμβάλλει στην αποφυγή της «μονοκουλτούρας» στη διαδικασία της ανάπτυξης. Η κυρίαρχη και μονόπλευρη αντίληψη για την προηγούμενη οδηγεί σε ένα αδιέξοδο, που χαρακτηρίζεται από φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού, ανεργίας και κοινωνικών ανισοτήτων και μια σειρά από αρνητικές επιδράσεις στο περιβάλλον, φυσικό και δομημένο. Αντίθετα, η ανάπτυξη με βάση τον συνολικό τύπο πολιτισμό είναι στενά συνδεδεμένη με την έννοια της αειφορικής ανάπτυξης, η οποία στηρίζεται σε μια εναλλακτική ηθική στα πλαίσια της κοινωνικής συνείδησης.

Αυτή η έννοια του «εναλλακτικού» και της αειφορίας ή βιωσιμότητας του κοινωνικού συνόλου αποτελείται από χαρακτηριστικά, όπως «το ενδιαφέρον για αλληλέγγυες μορφές επικοινωνίας, η άρση των κοινωνικών και οικονομικών προνομίων, η δυνατότητα εποπτείας της οργάνωσης διαμέσου της αποκέντρωσης, η οικολογική συνείδηση, η άρση της αλλοτρίωσης από την εργασία, η παραγωγή αξιών χρήσης, η άρση του χωρισμού της πνευματικής από την χειρονακτική εργασία, η αλλαγή κληρονομημένων οικογενειακών δομών, η άρση των παραδοσιακών ρόλων-προτύπων και η σύνδεση της πολιτικής πράξης με την ατομική

χειραφέτηση»³⁵. Μέσο για την ανάδειξη και εφαρμογή εναλλακτικών προτάσεων αποτελεί η κοινωνική και η πολιτιστική μεταβολή της κυρίαρχης τρέχουσας πραγματικότητας με την εφαρμογή εναλλακτικών προγραμμάτων σε όλα τα επίπεδα μιας τοπικής κοινωνίας, όπως στην πολιτική, την οικονομία, τον πολιτισμό και το κοινωνικό επίπεδο.

Η φύση της εργασίας δεν επιτρέπει να αναπτυχθεί εκτενέστερα η έννοια και η χρησιμότητα του «εναλλακτικού» και των εναλλακτικών προγραμμάτων, αλλά απαιτεί σε αυτό το σημείο την ενασχόληση με τα δομικά χαρακτηριστικά της σημερινής τοπικής διοίκησης και τις επιδράσεις αυτών στον τομέα της πολιτιστικής πολιτικής.

2.2. Πολιτιστική πολιτική και τοπική αυτοδιοίκηση

Η αποτελεσματικότητα της πολιτιστικής πολιτικής, όπως και κάθε χάραξης πολιτικής σε τοπικό επίπεδο εξαρτάται κυρίως τόσο από την πολιτιστική παιδεία και κατάρτιση της τοπικής εξουσίας όσο και από τη φύση και τη δημοκρατικότητα στη λειτουργία του θεσμού της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Ο θεσμός της τοπικής αυτοδιοίκησης είναι εκ φύσεως ένας δημοκρατικός θεσμός, στο βαθμό που αποτελεί τον εγγύτερο προς την κοινωνία και τους πολίτες βαθμό εξουσίας, με ανυπολόγιστες δυνατότητες μιας ανατροφοδοτούμενης σχέσης, με στόχο τη συλλογική επίλυση και ρύθμιση των τοπικών προβλημάτων.

Ωστόσο, στην Ελλάδα, επικρατούσε πάντα - και σήμερα - μια ανταγωνιστική , συγκρουσιακή σχέση ανάμεσα στην τοπική αυτοδιοίκηση και την κεντρική εξουσία, ένας αδιαφιλονίκητος αγώνας με κίνητρο την περίφημη αναδιανομή των πόρων και των αρμοδιοτήτων. Έτσι, συχνά παρατηρούνται φαινόμενα κρατοεξάρτησης της τοπικής διοίκησης ως προς τον διοικητικό και οικονομικό τομέα, αλλά και παράτυπες, υπόγειες διαδικασίες των στελεχών ανάμεσα στα δύο επίπεδα, στις οποίες υποβαθμίζεται ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης, ως το «υποκατάστατο» ή το προκαταρκτικό στάδιο για την κεντρική εξουσία³⁶.

³⁵ Βλ. σχετ. Muschen, K., *Lieber lebendig als normal Selbstorganisation* σύμφωνα με το Παπαιωάννου, Σ., *Ανάπτυξη και Πολιτισμός* (υπό δημοσίευση).

³⁶ Βλ. σχετ. Ιωαννίδης, Ι.,ό.π.

Όλη αυτή η κατάσταση, που καλά κρατεί στις ημέρες μας, έχει τρομερή επίδραση στη φύση και το περιεχόμενο της πολιτικής χάραξης σε όλους τους τομείς στο τοπικό επίπεδο και ιδιαίτερα στην πολιτιστική πολιτική, ένα πεδίο που «προσφέρεται» για εύκολο εντυπωσιασμό και γρήγορη ανάδειξη στην πολιτική και κοινωνική βαθμίδα. Γι' αυτό, πριν αναρωτηθούμε για την αποτελεσματικότητα της πολιτιστικής πολιτικής σε τοπικό επίπεδο, θα πρέπει η τοπική διοίκηση να αποκτήσει επάξια το χρίσμα της τοπικής «αυτό – διοίκησης», το οποίο «περνά μέσα από την καταξίωσή της ως πολιτικού θεσμού, την κατοχύρωση της οικονομικής αυτοδυναμίας της και της κανονιστικής της αυτοδυναμίας και με την μεταμόρφωσή της έτσι σε θεσμό διοικητικής αυτοδυναμίας»³⁷.

Η επιφανειακή, στις περισσότερες περιπτώσεις, πολιτική διαχείριση του πολιτισμού σε τοπικό επίπεδο αποτελεί, ακόμη, τροχοπέδη στην απελευθέρωση και την σύνθεση των δημιουργικών τοπικών δυνάμεων, που συμβάλλουν στην τοπική πολιτιστική ανάπτυξη. Σε αυτό, συμβάλλει και το πρόβλημα της ελλιπούς εκπαιδευτικής και πολιτιστικής κατάρτισης των στελεχών του πολιτισμού ή και η ανεπάρκεια εξειδικευμένου προσωπικού, με αποτέλεσμα να παρατηρούνται φαινόμενα δημοσιούπαλληλικής και γραφειοκρατικής (!) ενασχόλησης με τον πολιτισμό, με χαρακτηριστικά όπως η έλλειψη δημιουργικότητας και φαντασίας, η «επιχειρηματοποίηση» των πολιτιστικών θεσμών και η υποβίβαση του περιεχομένου του πολιτισμού στη δημιουργία πολιτιστικών υποδομών και στην οργάνωση φεστιβαλικών εκδηλώσεων.

Συμπερασματικά, στην Ελλάδα, παρατηρούνται συνήθως φαινόμενα ημιτελούς, στρεβλής αντίληψης για την πολιτιστική πολιτική και γενικότερα για την έννοια του πολιτισμού, γεγονός του οποίου τα αίτια εντοπίζονται στο αυτοδιοικητικό έλλειμμα, που χαρακτηρίζει τη σημερινή κρατικοδίαιτη τοπική διοίκηση, την ανεπάρκεια ικανού εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού και το κυριότερο την μετάθεση στον πολιτικό λόγο του κάθε τοπικού προβλήματος, τη θυσία του για

---

³⁷ Παπαιωάννου, Σκ., Τσολακίδης, Β.,... *Τοπικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα της Επαρχίας Κω*, Ε.Ε.Τ.Α.Α, Αθήνα 1988 σσ. 182-186.

την πολιτική αίγλη και την προσπάθεια επίτευξης της κοινωνικής συναίνεσης στα πολιτιστικά θέματα με παρατυπίες, όπως η συνθηματολογία, ο «άρτος και το θέαμα».

2.3. Παρέκβαση :Αναφορά στο παράδειγμα της φινλανδικής πολιτιστικής πολιτικής: Το πρόγραμμα του Αρχιπελάγους Τούρκου στην Φινλανδία³⁸

Σε αυτό το σημείο της εργασίας, θεωρείται χρήσιμη, η αναφορά -ακόμα και ως παρέκβαση- σε ένα πρότυπο πρόγραμμα για τον πολιτισμό, που εφαρμόστηκε από δήμους στην περιοχή του Αρχιπελάγους Τούρκου στην νησιωτική Φινλανδία, τοπική νησιωτική περιοχή με αρκετές ομοιότητες με τις τοπικές νησιωτικές κοινωνίες στην Ελλάδα.

Η φινλανδική πολιτική για τον πολιτισμό προσανατολίζεται, τόσο στο εθνικό όσο και το τοπικό επίπεδο, στην ενίσχυση του αποκεντρωτικού συστήματος διακυβέρνησης, μέσω της ισχυροποίησης των δήμων και των περιφερειακών συμβουλίων με στόχο την ενδυνάμωση της τοπικής κοινωνίας. Βασική παράμετρος αποτελεί η στενή σχέση ανάμεσα στην πολιτιστική πολιτική και την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.

Το Αρχιπέλαγος του Τούρκου είναι μια περιοχή, που απαριθμεί 20.000 διαφορετικού μεγέθους κατοικημένα και ακατοίκητα νησιά. Αυτή η περιοχή χαρακτηρίζεται από έντονη απασχόληση με τον τουρισμό, μείωση της απασχόλησης με την γεωργία και την αλιεία, μόλυνση των θαλασσών, εκτεταμένη άναρχη οικοδόμηση και παρακμή των παραδοσιακών τρόπων ζωής.

Αφορμή για την υλοποίηση του προγράμματος αποτέλεσε η ανησυχία για την εξασθένηση της τοπικής πολιτιστικής ταυτότητας, η αφομοίωσή της από τα πολιτιστικά πρότυπα του κέντρου και η σταδιακή εξαφάνισή της. Στόχος αυτού του προγράμματος είναι ακριβώς η ενίσχυση της πολιτιστικής ταυτότητας της τοπικής κοινωνίας του Αρχιπελάγους και η χρηματοδότησή του έγινε από φορείς, όπως δήμοι, περιφερειακά συμβούλια.

---

³⁸ Βλ. αναλ: Σκούτα Σοφία, «η χάραξη πολιτιστικής πολιτικής είναι υπόθεση όλων, το παράδειγμα της Φινλανδίας», *Τετράδια Αυτοδιοίκησης* (άγνωστο τεύχος).

Βασική θέση αποτελούσε το επιχείρημα ότι μια ισχυρή πολιτιστική ταυτότητα θα αποτελέσει αντίβαρο στην στις απειλές της μονοδιάστατης τοπικής ανάπτυξης και θα συμβάλει στην περαιτέρω κοινωνική και οικονομική ευημερία.

Κύριοι στόχοι ήταν οι εξής :

α) η βελτίωση της γνώσης των κατοίκων για την ιστορία, τις παραδόσεις και την σημερινή πραγματικότητα στην περιοχή

β) η αναζωπύρωση της ανθρώπινης σχέσης με το περιβάλλον και η αναβίωση μεθόδων επιβίωσης

γ) η τόνωση του αισθήματος ενότητας ανάμεσα στους κατοίκους

δ) η τόνωση μιας ταυτότητας που συνθέτει τα δημιουργικά στοιχεία του παρελθόντος στις απαιτήσεις της σύγχρονης ζωής, χωρίς στοιχεία φολκκοριστικής αναβίωσης και με στόχο την αίσθηση του οικείου στους κατοίκους, μια ταυτότητα εκ των έσω, μη επιβαλλόμενη.

Το πρόγραμμα εξελίχθηκε και επιτεύχθηκαν οι σκοποί του (τόνωση ταυτότητας, δίκτυα συνεργασίας) μετά από τους ακόλουθους προσανατολισμούς – εφαρμογές:

α) έρευνα και ανάλυση του συγκεκριμένου πεδίου, επαφές με «ανθρώπου κλειδιά» σε κάθε δήμο για ανταλλαγή και σύνθεση απόψεων

β) επαφές με πανεπιστήμια, μουσεία με στόχο τη δημιουργία κλίματος συνεργασίας

γ) συνεχή και έγκαιρη πληροφόρηση μέσω e-mail και μέσων μαζικής επικοινωνίας

δ) δημιουργία ευρείας βάσης δεδομένων για τον πολιτισμό και τη φύση της περιοχής,

δημιουργία ιστοσελίδων.

Μετά από ένα χρόνο εφαρμογής του προγράμματος επετεύχθη η δημιουργία και η λειτουργία του δικτύου στο Αρχιπέλαγος, με αποτέλεσμα να τονωθεί η κοινωνική συνείδηση των πολιτών και η ταυτότητα εντός και εκτός του Αρχιπελάγους.

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ :ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο τομέας του πολιτισμού στις τοπικές κοινωνίες και ο τρόπος διαχείρισης του πολιτιστικού αγαθού από το κοινωνικό σύνολο αντανακλά την ιδιομορφία κάθε τοπικής κοινωνίας, αφού η πολιτιστική διαδικασία βιώνεται, πραγματώνεται και αναπαράγεται στη βάση της καθημερινής ζωής των ανθρώπων και των μεταξύ τους διαντιδράσεων και κοινωνικών σχέσεων.

Η διαδικασία του κοινωνικού μετασχηματισμού χαρακτηρίζει τοπικές κοινωνίες , που βρίσκονται σε μια διαδικασία κοινωνικής αλλαγής και επαναπροσδιορισμού των κοινωνικών ορισμών των πτυχών της καθημερινής ζωής, μέσω του τρόπου θέασης του κοινωνικού κόσμου. Η τομή, που δημιουργείται από αυτή τη διαδικασία μετασχηματισμού των αντικειμενικών συνθηκών στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης και μιας σειράς διεθνικών καταστάσεων, όπως η κρίση της πολιτικής , η κρίση του έθνους-κράτους η οικολογική καταστροφή του περιβάλλοντος, προκαλεί συγκρούσεις, εγκυμονεί κινδύνους, περιορισμούς, αλλά και ευκαιρίες, προκλήσεις για κάθε τοπική κοινωνία , επιδράσεις στο μικρο-επίπεδο των ανθρώπινων σχέσεων, που είναι αναγκαίο να χειριστούν με κατάλληλο τρόπο, δεδομένου ότι οι τοπικοί χώροι χαρακτηρίζονται από μια αλληλεπίδραση των κοινωνικών, οικονομικών, πολιτιστικών και περιβαλλοντολογικών τους δεδομένων.

Ιδιαίτερα δε, η περίπτωση της ελληνικής κοινωνίας χαρακτηρίζεται από αρκετές διαφοροποιήσεις στο επίπεδο των σύγχρονων μορφών κοινωνικής ζωής και των μετασχηματιστικών διαδικασιών, που αυτές υφίστανται.

Β. ΠΕΔΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΗ ΥΠΟΘΕΣΗ ΕΡΕΥΝΑΣ

1. Εισαγωγή

Η συγκεκριμένη εμπειρική έρευνα έχει ως βασικό στόχο την μελέτη του πολιτιστικού πεδίου του νησιού Κω. Κάθε μελέτη της τοπικής κοινωνίας και ιδιαίτερα της τοπικής νησιωτικής κοινωνίας απαιτεί ένα πολυδιάστατο τρόπο προσέγγισης των κοινωνικών συνθηκών σε αυτή. Θα πρέπει να εντάσσονται σε αυτή τη μελέτη και να ερευνώνται οι δυναμικοί συσχετισμοί ανάμεσα στις διάφορες διαστάσεις της τοπικής κοινωνίας, όπως την οικονομική, την κοινωνική, την πολιτιστική και την πολιτική, καθώς και να εξετάζονται οι επιδράσεις των σύγχρονων μακρο-μετασχηματιστικών διαδικασιών σε αυτές.

Γι' αυτό το λόγο, θεωρούμε απαραίτητη την συνοπτική ανάλυση των διαστάσεων της τοπικής κοινωνίας της Κω, οι οποίες αλληλοσυσχετίζονται –και με τον τομέα του πολιτισμού- , διαμορφώνοντας έτσι την ξεχωριστή σε κάθε περίπτωση νησιωτική πραγματικότητα. Πριν όμως από αυτό, είναι αναγκαία για ευνόητους λόγους η αναφορά σε ελάχιστα στοιχεία, που συνθέτουν τη φυσιογνωμία του νησιού.

Η νήσος Κως βρίσκεται στο ΝΑ Αιγαίο πέλαγος, ανάμεσα στο Καρπάθιο και το Ικάριο. Είναι το τρίτο σε έκταση νησί (288 km²) του νομού Δωδεκανήσου, μετά από τη Ρόδο και την Κάρπαθο. Διοικητικά υπάγεται στην νομό Δωδεκανήσου με πρωτεύουσα τη Ρόδο και ευρύτερα στην περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, με έδρα την Ερμούπολη της Σύρου. Το νησί της Κω, με πρωτεύουσα την πόλη της Κω, χωρίζεται σε τρεις δήμους, το δήμο Κω, τον δήμο Δικαίου και το δήμο Ηρακλειδών, από τους οποίους οι δύο τελευταίοι υφίστανται από το έτος 1999, σύμφωνα με το πρόγραμμα συνένωσης κοινοτήτων «Καποδίστριας» .

2. Δημογραφικά στοιχεία της Κω

Η νήσος Κω σήμερα έχει πληθυσμό γύρω στους 29.481 κατοίκους, σύμφωνα με την απογραφή του 2001. Ο παρακάτω πίνακας παρουσιάζει την εξέλιξη του πληθυσμού των δήμων της νήσου Κω από το 1961 έως το 2001 :

ΔΗΜΟΙ	1961	1971	1981	1991	2001
Δήμος Κω	8.904	8.913	11.851	14.714	17.347
Δήμος Ηρακλειδών	4.810	4.635	4.960	6.294	6.294
Δήμος Δικαίου	4.473	3.102	3.539	5.371	5.840

Πηγή : www.ando.gr

Ο πληθυσμός στο δήμο Κω φαίνεται να έχει σημαντική αύξηση τα τελευταία αυτά 40 χρόνια, γεγονός το οποίο οφείλεται και δεικνύει την διαδικασία αστικοποίησης της περιοχής και την διαμόρφωσή της ως οικονομικού κέντρου στο νησί.

Οι δήμοι Ηρακλειδών και Δικαίου παρουσιάζουν μια αξιοπαρατήρητη πληθυσμιακή μείωση στη δεκαετία 1961-1971. Αυτό το φαινόμενο οφείλεται κυρίως στο μεταναστευτικό ρεύμα για λόγους επιβίωσης προς το κέντρο της Αθήνας και το εξωτερικό (Αμερική, Αυστραλία, Καναδά, Ευρώπη), κατάσταση που δημιούργησε μια μεγάλη διασπορά των Κώων στην υφήλιο. Όμως αυτό το φαινόμενο άρχισε να υποχωρεί τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, μια και η ραγδαία τουριστική ανάπτυξη σε όλο το νησί, οι καλύτερες συνθήκες εύρεσης εργασίας και παραγωγής πλούτου, η διαδικασία παλιννόστησης ή εγκατάστασης ανθρώπων από διάφορες περιοχές, κυρίως από γύρω νησιά με μεγάλα ποσοστά ανεργίας, συνέβαλε στην συγκράτηση και περαιτέρω την αύξηση του εγχώριου πληθυσμού.

3. Η οικονομία της Κω

Η οικονομία στην Κω φαίνεται να έχει υποστεί ριζικούς μετασχηματισμούς τόσο στη μορφή όσο και τη λειτουργία της. Ο παραδοσιακός γεωργο – κτηνοτροφικός χαρακτήρας της εγχώριας οικονομικής δραστηριότητας έχει εξολοκλήρου παραχωρήσει τη θέση του στην κυρίαρχη σήμερα οικονομία του τουρισμού, των υπηρεσιών και του εμπορίου.

Ο παρακάτω πίνακας αναφέρεται στο τρέχον ποσοστό ενεργοποίησης της κάθε μορφής οικονομικής δραστηριότητας στο νησί σε επίπεδο προσφοράς και εκμετάλλευσης. Όπως γίνεται διακριτό οι τομείς του εμπορίου, των κατασκευών και των ξενοδοχείων έχουν το μεγαλύτερο ποσοστό ενεργοποίησης. Ο συγκεκριμένος πίνακας αναφέρεται σε διάφορους τομείς, αλλά εμείς θα σταθούμε στον κυρίαρχο τομέα της τουριστικής οικονομικής δραστηριότητας, για να δούμε τον καθοριστικό ρόλο, που διαδραματίζει στην οικονομική και ευρύτερη κοινωνική ζωή των κατοίκων της Κω, δεδομένου του γεγονότος ότι η Κως αποτελεί τον δεύτερο κατά σειρά πόλο τουριστικής ανάπτυξης στη Δωδεκάνησο, μετά τη Ρόδο.

Πρέπει να διευκρινισθεί σε αυτό το σημείο, ότι στα ποσοστά ενεργοποίησης κατά οικονομική δραστηριότητα, συνυπολογίζονται και τα φαινόμενα των πολλαπλών μορφών απασχόλησης, σύμφωνα με τα οποία περιπτώσεις οικονομικά ενεργών κατοίκων στο νησί απασχολούνται σε δύο ή περισσότερους από αυτούς τους τομείς. Έτσι, ένα συχνό παράδειγμα από την εμπειρία είναι ο συνδυασμός απασχόλησης με τη γεωργία και η ιδιοκτησία ενοικιαζόμενων δωματίων.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΕΝΕΡΓΟΠΟΙΗΣΗΣ
Γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία	25%
Ορυχεία – λατομεία	4%
Μεταποιητικές βιομηχανίες	32,5%
Παροχή ηλεκτρικού – νερού	----
Κατασκευές	82,4%
Εμπόριο – επισκευές	82,3%
Ξενοδοχεία – εστιατόρια	81,8%
Μεταφορές, αποθήκευση, επικοινωνίες	42,9%
Ενδιάμεσοι χρηματοοικονομικοί οργανισμοί	33,3%
Ακίνητη περιουσία, εκμισθώσεις, επιχειρηματικές δραστηριότητες	54%
Εκπαίδευση	54,5%
Υγεία - κοινωνική μέριμνα	75%
Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	65%

Πηγή: www.nad.gr

Συγκεκριμένα, η ραγδαία τουριστική ανάπτυξη κυρίως στις παραθαλάσσιες περιοχές του νησιού, η οποία δεν στηρίχθηκε σε κάποιο κρατικό σχεδιασμό, αλλά από τους ανταγωνιστικούς, εκμεταλλευτικούς νόμους της αγοράς και του κεφαλαίου³⁹, συνέβαλε στην αδρανοποίηση ή ακόμα και την εξαφάνιση παραδοσιακών μορφών οικονομικής δραστηριότητας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το κλείσιμο της ΑΒΙΚΩ, εργοστάσιο παραγωγής τοματοπολτού και του οινοποιητικού συνεταιρισμού στο νησί, γεγονός που σηματοδοτούσε την αδύναμη παρουσία του πρωτογενούς τομέα. Εκτός αυτών, η τρέχουσα ενασχόληση με παραδοσιακές οικονομικές δραστηριότητες εξαρτάται σχεδόν απόλυτα από τον τουρισμό και το εμπόριο, που έχει αναπτυχθεί γύρω από αυτόν.

Η άναρχη⁴⁰ «λογική» της ανάπτυξης και της οργάνωσης του τουρισμού στο νησί έχει, επίσης, αρχίσει να εμφανίζει μεγάλα προβλήματα οργάνωσης, διαχείρισης και αποδοτικότητας της τουριστικής προσφοράς, με αποτέλεσμα να διατυπώνονται κάθε χρόνο εκτιμήσεις δυσαρέσκειας για την τουριστική ζήτηση, τόσο σε ποσοτικό όσο και σε ποιοτικό επίπεδο. Παρατηρείται ότι πλήττονται περισσότερο οι μικρομεσαίες τουριστικές και εμπορικές επιχειρήσεις. Συγκεκριμένα, η εμφάνιση και ανάπτυξη μορφών τουριστικής δραστηριότητας, όπως αυτή, που στηρίζεται στα ξενοδοχειακά μεγαθήρια – club all inclusive⁴¹ συνέβαλε καθοριστικά στην εκτόπιση των μικρότερων τουριστικών μονάδων, στη σύνδεση και εξάρτηση του μεγαλύτερου ποσοστού του τοπικού τουριστικού προϊόντος με εξωγενείς παράγοντες, όπως τα διεθνή τουριστικά πρακτορεία. Ταυτόχρονα, το γεγονός ότι η προηγούμενη διαδικασία εξελισσόταν χωρίς κάποια ρυθμιστικά και περιοριστικά μέτρα, είτε από την κρατική είτε από την τοπική πολιτική, συνέβαλε στην διαμόρφωση μιας μονόπλευρου τύπου ανεξέλεγκτης τουριστικής ανάπτυξης, η οποία στηρίζεται μόνο στην προσφορά δειλεαστικών «πακέτων» διακοπών μαζικού παραθαλάσσιου τουρισμού.

---

³⁹ Η διαδικασία της ανάπτυξης του τουρισμού στο νησί υπήρξε αντικείμενο σεμιναριακής εμπειρικής έρευνας στα πλαίσια των προπτυχιακών σπουδών μου. Η συγκεκριμένη έχει τίτλο «Τουρισμός και περιβάλλον, η περίπτωση της νήσου Κω», «Περιβάλλον και Κοινωνία», κεφ. «οι οικονομικές επιπτώσεις του τουρισμού στην κοινωνία της Κω», Ιανουάριος 2003.

⁴¹ Οι αρχές λειτουργίας αυτών των ξενοδοχείων είναι η παροχή μιας ποικιλίας προϊόντων και δραστηριοτήτων εντός του ξενοδοχείου σε τιμές – πρόκληση, με αποτέλεσμα την αδρανοποίηση του εξω – ξενοδοχειακού εμπορικού και τουριστικού χώρου.

Έτσι, η τουριστική προσφορά σήμερα στο νησί είναι μονομερής, γεγονός το οποίο συνοδεύεται από κινδύνους οικονομικού κορεσμού και φαινόμενα ημιαπασχόλησης και ανεργίας.

Ακόμη, η κυρίαρχη τουριστική ανάπτυξη συνέβαλε και σε μια σειρά άλλων μετασχηματισμών ,που σχετίζονται με και επηρεάζουν την οικονομική πραγματικότητα στο νησί, όπως σοβαρές επιβαρύνσεις στο φυσικό περιβάλλον (*μείωση ή υφαλμύρωση υδάτινων υδροφορέων, κακή διαχείριση απορριμμάτων, θαλάσσια ρύπανση, υποβάθμιση υγρότοπων, καταστροφή ακτών*) και στο δομημένο περιβάλλον (*άναρχη οικιστική ανάπτυξη*) αλλά και στις κοινωνικές σχέσεις των κατοίκων (*εμπορευματοποίηση παραδοσιακής ζωής και λαϊκού πολιτισμού, φαινόμενα διαταράξεων, παρέκκλισης και εγκληματικότητας, αλλαγή τρόπου ζωής*).

Στο επίπεδο των κοινωνικών σχέσεων, η μονόπλευρη τουριστική δραστηριότητα, που αναπτύσσεται στο νησί και προβάλλει την λογική του εύκολου κέρδους επηρέασε την κοινωνική συνείδηση και αντίληψη των κατοίκων. Ο τουρισμός της θάλασσας και του ήλιου, που προσφέρεται στο νησί συνοδεύεται από την ανάγκη για πλήρη ικανοποίηση των απαιτήσεων αυτού του τύπου. Με βάση αυτή τη λογική, οι κοινωνικές αντιλήψεις και πρακτικές προσανατολίσθηκαν στην προσφορά και προσαρμόστηκαν στις απαιτήσεις, που προτάσσει ο τουρισμός και το εύκολο κέρδος, τοποθετώντας έτσι σε δεύτερη μοίρα τις αξίες , τις αντιλήψεις και τον τρόπο ζωής, που υπήρχαν πριν την κυριαρχία του τουρισμού στο νησί. Σε μεγάλο βαθμό, η παράδοση του νησιού, τα ήθη και τα έθιμα, η τέχνη και οι πολιτιστικές εκδηλώσεις εμπορευματοποιήθηκαν για να εξυπηρετήσουν το νέο μοντέλο ζωής και ανάπτυξης στο νησί. Τα διάφορα βιοτεχνικά προϊόντα, και τα χειροτεχνήματα της τοπικής παράδοσης μετατράπηκαν σε τουριστικά προϊόντα . Εμφανής είναι η αλλοίωση του κοινωνικού περιβάλλοντος και η τάση αναζήτησης νέων ισορροπιών για τη συνύπαρξη δομημένου, φυσικού και κοινωνικού χώρου, μπροστά και πίσω από την τουριστική βιτρίνα.

Ακόμη, η εικόνα του νησιού, που προβάλλεται στο εξωτερικό είναι πολλές φορές η εικόνα του μαγικού, του παραδεισένιου τόπου με τις φυσικές ομορφιές και την ελευθερία διασκέδασης. Αυτή η εικόνα τουριστικής προβολής σε συνδυασμό με την ανυπαρξία κανόνων και μέτρων κοινωνικού ελέγχου , που να περιορίζει και επιβάλλει σεβασμό στους τουρίστες, αλλά και στους ίδιους τους ντόπιους ως προς το χώρο αφήνει τα περιθώρια για εκδηλώσεις διάφορων μορφών

παραβατικότητα. Διαφωτιστικά είναι τα παραδείγματα της έξαρσης της χρήσης ναρκωτικών ουσιών από τουρίστες και ντόπιους εντονότερα κατά την τουριστική περίοδο, το πρόσφατο αλλά μόνιμο πρόβλημα διαταράξεων από τους τουρίστες στην περιοχή της Καρδάμενας κατά τις νυχτερινές ώρες και οι περιπτώσεις μικροκλοπών αλλά και βιασμών, που εμφανίζονται συχνά πυκνά στις τοπικές εφημερίδες⁴².

Συμπερασματικά, η οικονομική ανάπτυξη στο νησί στηρίζεται σε μονομερείς, περιορισμένες αντιλήψεις για την ανάπτυξη και έχει επιδράσει στο μετασχηματισμό και την «μετάλλαξη» όλων των επιπέδων της συλλογικής ζωής και συνείδησης της τοπικής κοινωνίας της Κω.

4. Εκπαίδευση και απασχόληση στην Κω

Τα θέματα της εκπαίδευσης και της απασχόλησης παίζουν καθοριστικό ρόλο στο χαρακτήρα των κοινωνικών σχέσεων και της κοινωνικής συνείδησης των ανθρώπων.

Στο τομέα της σχολικής εκπαίδευσης, οι κτιριακές υποδομές βρίσκονται σε θετικό προσανατολισμό και η γενική εικόνα, που επικρατεί δείχνει ότι καλύπτονται οι ανάγκες των μαθητών. Ελλείψεις και ανεπάρκειες ωστόσο παρατηρούνται συχνά στο επίπεδο των εξειδικευμένων διδασκόντων, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση του ΤΕΕ Κω, όπου υπάρχει μια δυσκολία στην εύρεση διδασκόντων εξειδικευμένης γνώσης.

Σοβαρές διαστάσεις λαμβάνουν, όμως, τα προβλήματα στον τομέα της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης στο νησί. Ουσιαστικά, δεν υφίστανται δομές και διαδικασίες μόνιμης, συνεχούς και ολοκληρωμένης παροχής επαγγελματικής γνώσης και εξειδίκευσης, ικανής να ανταποκριθεί στις ανάγκες, τις απαιτήσεις και τις προκλήσεις, που προβάλλουν σήμερα οι νέες τεχνολογίες και η παγκοσμιοποιημένη οικονομία. Κατά καιρούς, εφαρμόζονται σεμινάρια επαγγελματικής εκπαίδευσης, που χρηματοδοτούνται από ευρωπαϊκά προγράμματα, είτε από παράγοντες της τοπικής αυτοδιοίκησης είτε από ιδιωτικούς φορείς (το παράδειγμα της Αναπτυξιακής Κω και του Ινστιτούτου Επαγγελματικής Κατάρτισης, που μέχρι τώρα ασχολείται

---

⁴² Το παράδειγμα της χρήσης και του εμπορίου ναρκωτικών αναφέρεται και στη συνέντευξη 2, σελ. 20. Επίσης, χρησιμοποιήθηκαν παραδείγματα, που είχαν χρησιμοποιηθεί και στα πλαίσια σεμιναριακής μου εργασίας, με τίτλο «Τουρισμός και περιβάλλον, η περίπτωση της νήσου Κω», «Περιβάλλον και Κοινωνία», κεφ. «οι οικονομικές επιπτώσεις του τουρισμού στην κοινωνία της Κω», Ιανουάριος 2003.

με εκμάθηση χειρισμού Η/Υ). Το περιεχόμενο , ωστόσο, αυτών των σεμιναρίων είναι περιορισμένο, με αποτέλεσμα να παρατηρούνται συχνά φαινόμενα εκροής εγχώριου πληθυσμού και κυρίως νέων προς το κέντρο με σκοπό την επαγγελματική κατάρτιση. Γενικά , η επαγγελματική εκπαίδευση στο νησί είναι σε εμβρυακό στάδιο και τα ελάχιστα δείγματα , σποραδικά και περιορισμένα, δεν πληρούν το σκοπό της λαϊκής επιμόρφωσης, μιας κοινωνικο – παιδαγωγικής διαδικασίας, που συμβάλει στην ορθή διαμόρφωση της κοινωνικής και επαγγελματικής συνείδησης των νέων και την εγχώρια πολύπλευρη ανάπτυξη

Ο επόμενος πίνακας αναφέρει στοιχεία απασχόλησης για τους τρεις δήμους της Κω κατά τομέα παραγωγικής δραστηριότητας :

	Α'ΓΕΝΗΣ	Β'ΓΕΝΗΣ	Γ'ΓΕΝΗΣ	Δεν δήλωσαν
Δήμος Κω	217	1187	3885	360
Δήμος Δικαίου	242	533	940	58
Δήμος Ηρακλειδών	273	502	1526	118

Πηγή : Ε.Σ.Υ.Ε Ρόδου (στοιχεία 1991)

Όπως είναι φανερό, ο τριτογενής τομέας παραγωγής, και στο συγκεκριμένο νησί ο τουρισμός και το εμπόριο απασχολούν το μεγαλύτερο ποσοστό των οικονομικά ενεργών κατοίκων. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι το γεγονός της εποχικότητας της τουριστικής δραστηριότητας στο νησί (Απρίλιος – Μάιος) και ταυτόχρονα της κυριαρχίας της συγκριτικά με τους άλλους τομείς δημιουργεί από τη μια πλευρά φαινόμενα πλήρους απασχόλησης ή και δυνατότητας απασχόλησης μεγαλύτερης από την ζήτηση εργασίας στη διάρκεια της τουριστικής περιόδου και από την άλλη, προβλήματα εποχικής ανεργίας στους κατοίκους του νησιού κυρίως το χειμώνα, με απώτερα αρνητικά αποτελέσματα στην τοπική οικονομία και την παραγωγικότητα, στις κοινωνικές σχέσεις, στη διαμόρφωση των τοπικών αντιλήψεων για την εργασία και γενικότερα στην κοινωνική ζωή της τοπικής κοινωνίας. Τέλος, διαπιστώνεται ότι η μείωση της απασχόλησης στους δύο πρώτους τομείς παραγωγής οφείλεται σε μια σειρά καταστάσεων , όπως η απορρόφηση της χρηματοδότησης από τον

τριτογενή τομέα, η αδυναμία επομένως εκσυγχρονισμού παραδοσιακών μορφών απασχόλησης, η ταυτόχρονη μείωση και έλλειψη του εργατικού δυναμικού σε αυτούς τους τομείς ⁴³.

5. Υπόθεση έρευνας

Όπως έγινε κατανοητό, η τοπική κοινωνία της Κω είναι ένας τύπος κοινωνίας, οποίος έχει μετασηματισθεί από μια παραδοσιακή γεωργική-κτηνοτροφική σε μια κοινωνία των υπηρεσιών, του τουρισμού και του μεταπρατισμού σε πολλούς από τους τομείς της κοινωνικής οργάνωσης, διαμορφώνοντας έτσι μια κοινωνία με μικροαστικά χαρακτηριστικά.

Η βασική υπόθεση, που επιχειρούμε να διερευνήσουμε είναι ότι οι προαναφερόμενες διαδικασίες μετασηματισμού και ιδιαίτερα στο επίπεδο της οικονομίας, όπως οι εύκολες συνθήκες και δυνατότητες κέρδους, ο απόλυτος και μονομερής προσανατολισμός στην οικονομία του τουρισμού και η εγκατάλειψη άλλων μορφών απασχόλησης και οικονομικής δραστηριότητας επηρεάζουν και καθορίζουν τη φύση και το περιεχόμενο της τρέχουσας πολιτιστικής πραγματικότητας στο νησί της Κω, στο επίπεδο κυρίως του συστήματος αξιών και προτύπων συμπεριφοράς και της υποκειμενικής πρόσληψης της πραγματικότητας.

Είναι βασική μας θέση ότι η μορφή, το περιεχόμενο και η λειτουργία αυτού του συστήματος, που χαρακτηρίζει το «συλλογικό πνεύμα» αυτής της κοινωνίας είναι παρατηρήσιμη και ερμηνεύσιμη μέσα από τις διαδικασίες του πολιτισμού και την τρέχουσα πολιτιστική κατάσταση στην τοπική κοινωνία της Κω και συγκεκριμένα μέσα από τους τρόπους και τις τοπικές πολιτικές με τις οποίες και χειρίζονται το ζήτημα του πολιτισμού, τον τρόπο θέασης του πολιτισμού και γενικότερα του συνόλου των κοινωνικών συνθηκών και σχέσεων από τους ίδιους τους κατοίκους.

---

⁴³ Βλ. αναλ. Παπαιωάννου, Σκ., Τσολακίδης, Β., κ.ά. (επιμ.), *Τοπικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα της Επαρχίας Κω*, Ε.Ε.Τ.Α.Α, Αθήνα 1988 σσ. 59-76.

Γ. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΗΝ ΚΩ

Γ1. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ

Μερικά από τα ερευνητικά ερωτήματα, που τίθενται και αναμένονται να απαντηθούν μέσα από την ανάλυση των δεδομένων της εμπειρικής έρευνας για το πολιτιστικό πεδίο στην Κω είναι τα εξής :

1. Περιγραφή και ερμηνεία των οικονομικών, δημογραφικών, ιστορικών, εργασιακών δεδομένων και στοιχείων της περιοχής.

2. Ποια η «πολιτιστική προσφορά» από τους φορείς πολιτιστικής πολιτικής και των πολιτιστικών συλλόγων, ποια η ζήτηση, δηλαδή οι πολιτιστικές ανάγκες των κατοίκων των περιοχών και ποια είναι η σχέση μεταξύ τους; Από ποιους δημιουργούνται οι υπάρχουσες πολιτιστικές εκδηλώσεις; Ποιο το περιεχόμενό τους; Σε τι αποσκοπούν; Είναι διακριτός και σαφής αυτός;

3. Ποιους προσανατολισμούς έχει η πολιτιστική πολιτική και ποια η συνάφειά της με τα κοινωνικο - οικονομικά δεδομένα και την τοπική ανάπτυξη; Ποια η σχέση της με τους πολιτιστικούς συλλόγους;

4. Πώς γίνεται αντιληπτή η έννοια του πολιτισμού από άτομα που εμπλέκονται στην πολιτιστική πολιτική και διαχειρίζονται το πολιτιστικό αγαθό;

5. Ανάλυση και εκτίμηση της δραστηριότητας των πολιτιστικών συλλόγων στην ιστορική τους πορεία (δραστηριότητες, σημερινή κατάσταση, περιεχόμενο και χαρακτήρας και βαθμός πολιτιστικής δραστηριοποίησης). Διερεύνηση των κοινωνικών αντιλήψεων των κοινωνικών ομάδων , που διαχειρίζονται το πολιτιστικό αγαθό σχετικά με την έννοια του πολιτισμού και ανάλυσή τους με βάση τους μετασχηματισμούς σε τοπικά συστήματα αξιών .

Η προσπάθεια αυτή πραγματεύεται και φιλοδοξεί να διερευνήσει, μέσω μιας περιπτώσιολογικής μελέτης ζητήματα πολιτιστικής πολιτικής και λήψης αποφάσεων και του τρόπου κατανόησης της έννοιας του πολιτισμού, τόσο στο επίπεδο της τοπικής εξουσίας , όσο και

σε αυτό των τοπικών κοινωνικών πρωτοβουλιών με τη μορφή της εμπλοκής στην πολιτιστική πράξη και της συμμετοχής σε πολιτιστικούς συλλόγους.

Επομένως, το βασικό αντικείμενο αυτής της μελέτης είναι ενασχόληση με την άμεση και οργανωμένη, τη θεσμοθετημένη πολιτιστική δραστηριοποίηση και πρακτική, η οποία εντοπίζεται στην πολιτική, που ακολουθούν οι δημοτικές αρχές του νησιού, την τοπική πολιτιστική πολιτική δηλαδή και στις πρακτικές των τοπικών πολιτιστικών συλλόγων. Αυτή, λοιπόν η μορφή πολιτιστικής δραστηριοποίησης θα επιχειρηθεί να μελετηθεί σε δύο επίπεδα: α) το επίπεδο της πρακτικής εφαρμογής της, το οποίο γίνεται διακριτό μέσα από τις πολιτιστικές εκδηλώσεις και δράσεις, που πραγματοποιούνται στο νησί και β) το επίπεδο της πρόσληψης αυτής της πολιτιστικής πραγματικότητας τόσο από τους κατοίκους όσο και από τις δημοτικές αρχές, το οποίο και νοηματοδοτεί το περιεχόμενο της πολιτιστικής πράξης.

Ωστόσο, για να γίνει κατανοητό το αντικείμενο της συγκεκριμένης εμπειρικής έρευνας είναι απαραίτητη η διασαφήνισή του μέσα από κάποιες διευκρινήσεις:

1. Η οργανωμένη και θεσμοθετημένη πολιτιστική δραστηριοποίηση αποτελεί το βασικό, αλλά όχι και το μοναδικό είδος πολιτιστικής πράξης. Παραδείγματα πολιτιστικής πράξης υπάρχουν και χωρίς συστηματικό και επίσημο χαρακτήρα.

2. Η συγκεκριμένη έρευνα θα ασχοληθεί με την ανάλυση των πολιτιστικών δραστηριοποιήσεων των πολιτιστικών συλλόγων και των δημοτικών οργανισμών πολιτισμού της περιοχής. Ωστόσο, υπάρχουν και άλλοι φορείς, που συμμετέχουν στο πολιτιστικό γίγνεσθαι, όπως η Εκκλησία και διάφοροι ιδιώτες. Η ενασχόληση, όμως με τέτοιους φορείς πολιτιστικής δημιουργίας δεν εντάσσονται στο αντικείμενο της συγκεκριμένης έρευνας, δηλαδή στην άμεση πολιτιστική δραστηριοποίηση. Όταν, λοιπόν αναφερόμαστε στην άμεση πολιτιστική δραστηριοποίηση, εννοούμε τη δράση και πρακτική εκείνων των φορέων, που έχουν ως πρωταρχικό σκοπό και στόχο την ενασχόληση με τον πολιτισμό.

3. Η οργανωμένη πολιτιστική δραστηριοποίηση θα επιχειρηθεί να μελετηθεί στην σημερινή της διάσταση. Ωστόσο, για να γίνει κατανοητή η προηγούμενη στο σήμερα είναι απαραίτητη προϋπόθεση η διασαφήνιση ενός συγκεκριμένου χρονικού πλαισίου, μέσα στο οποίο θα εξετασθεί

και θα γίνει προσπάθεια να κατανοηθεί. Το συγκεκριμένο χρονικό πλαίσιο ορίζεται από την περίοδο της μεταπολίτευσης στην Ελλάδα μέχρι σήμερα. Θεωρούμε ότι η οργάνωση των πολιτιστικών παρεμβάσεων στην Ελλάδα αποκτούν ιδιαίτερο χαρακτήρα και τούτο διότι μια σειρά διαδικασιών και ιστορικών γεγονότων συνέβαλε στην ενδυνάμωση του εθνικού δεσμού και γενικότερα στην δημιουργία κοινών ιδεολογικών προσανατολισμών και πεποιθήσεων, οι οποίοι από μια πλευρά εκφράστηκαν με διάφορες μορφές πολιτιστικής κινητοποίησης, όπως η ίδρυση πολιτιστικών συλλόγων. Στη συγκεκριμένη περίπτωση της Κω, οι σημερινοί πολιτιστικοί σύλλογοι έχουν ιδρυθεί από την μεταπολίτευση και μετά. Χωρίς αυστηρούς χρονικούς περιορισμούς, παρατηρούμε τις εξής διαδικασίες, που εξελίσσονται από τη μεταπολίτευση και μετά στο νησί της Κω και συμβάλουν στη διαμόρφωση της σημερινής πραγματικότητας:

1970-1985: ίδρυση πολιτιστικών συλλόγων, πληθώρα πολιτιστικών εκδηλώσεων από αυτούς.

1885- σήμερα: σταδιακή παρακμή των πολιτιστικών συλλόγων

1995- σήμερα: ανάληψη αρμοδιοτήτων για τον πολιτισμό από τις δημοτικές αρχές.

Προκύπτουν βασικά ερωτήματα, που θα υποστηρίξουν την ενασχόληση με το συγκεκριμένο αντικείμενο, όπως: που οφείλεται η παρακμή της δραστηριοποίησης των πολιτιστικών συλλόγων; Ποιος ο ρόλος των δημοτικών αρχών στο πολιτιστικό γίγνεσθαι της περιοχής;

Το ευρύτερο θεματικό πλαίσιο, που θα συμβάλει στη μελέτη του συγκεκριμένου αντικειμένου της εμπειρικής έρευνας αφορά ζητήματα ταυτότητας, μελέτης του θεσμού της τοπικής αυτοδιοίκησης, θέματα πολιτισμού και πολιτιστικής πολιτικής, κοινωνικών αναπαραστάσεων της πραγματικότητας, ενασχόλησης με την έννοια του «τοπικού» και ιδιαίτερα των τοπικών νησιωτικών χώρων, ζητήματα κοινωνικής αλλαγής και ανάπτυξης.

Γ2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Το πρώτο στάδιο της ερευνητικής διαδικασίας, η ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας και αρθρογραφίας διεξήχθη στις βιβλιοθήκες της Πανεπιστημιούπολης Γάλλου στο Ρέθυμνο – κυρίως- και του Πάντειου Πανεπιστημίου. Η δεδομένη ελλιπής ελληνική βιβλιογραφία σχετικά με ζητήματα μελέτης τοπικών κοινωνιών, πολιτιστικής πολιτικής και πολιτιστικής θεωρίας με ώθησε να ανατρέξω στην αντίστοιχη αγγλική, αλλά και συνέβαλε στην επίσκεψή μου στο Τμήμα Πολιτισμού της Ελληνικής Εταιρείας Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης και στο Τμήμα Πολιτισμού της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης στην Αθήνα, με σκοπό να ενημέρωση για πολιτιστικά θέματα και την ανασκόπηση σε άτυπη ή και εξειδικευμένη βιβλιογραφία. Η όλη προερευνητική φάση της βιβλιογραφικής ανασκόπησης ολοκληρώθηκε με τη συγκέντρωση σχετικού βιβλιογραφικού υλικού , το οποίο ανέρχεται πάνω από 50 βιβλία και άρθρα από επιστημονικά περιοδικά και εισηγήσεις από επιστημονικά συνέδρια και διεξήχθη κατά το 1^ο εξάμηνο ενασχόλησης με την πτυχιακή εργασία, την περίοδο Σεπτεμβρίου- Δεκεμβρίου 2003.

Το είδος της εμπειρικής έρευνας στο νησί της Κω αφορά μια *περιπτωσιολογική* μελέτη. Το μεθοδολογικό πλαίσιο της έρευνας βασίστηκε σε *ποιοτικές* μεθόδους, όπως, οι συνεντεύξεις και οι ελεύθερες συζητήσεις, η επεξεργασία αρχειακού υλικού και τέλος η συλλογή πληροφοριακού υλικού από δικτυακές πηγές . Η μεθοδολογία εφαρμόστηκε κατά την ερευνητική διαδικασία, η οποία πραγματοποιήθηκε σε δύο φάσεις κατά τις 25ήμερες παραμονές μου στο νησί, λόγω των εορταστικών διακοπών.

Η μέθοδος των **συνεντεύξεων** εφαρμόστηκε σε άτομα , που κατέχουν θέση εξουσίας, όπως σε δημάρχους , ή δημοτικούς συμβούλους αρμόδιους για πολιτιστικά θέματα είτε προέδρους οργανισμών και εταιρειών πολιτισμού και πολιτιστικής ανάπτυξης και σε μέλη πολιτιστικών συλλόγων. Οι συνεντεύξεις στηρίχθηκαν σε δύο τύπους θεματικών ενοτήτων, που συντάχθηκαν προς καθοδήγηση. Ο ένας τύπος αφορά τη συνέντευξη με εκπροσώπους της δημοτικής αρχής, όπως δημάρχους και δημοτικούς συμβούλους-προέδρους δημοτικών οργανισμών πολιτισμού και ο άλλος τύπος αναφέρεται σε προέδρους και μέλη πολιτιστικών συλλόγων⁴⁴. Το περιεχόμενο των τύπων

---

⁴⁴ Βλ. αναλυτικά: Παράρτημα 1, συνεντεύξεις και ελεύθερες συζητήσεις.

των συνεντεύξεων διαμορφώθηκε σύμφωνα με τις ανάγκες και το αντικείμενο της εμπειρικής έρευνας⁴⁵. Ακολούθησε η απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων, η δομική περιγραφή των θεματικών ενοτήτων των συνεντεύξεων και η επεξεργασία και ανάλυση των στοιχείων των συνεντεύξεων. Το πιο δύσκολο μέρος της ερευνητικής διαδικασίας ήταν οι επανειλημμένες προσπάθειες για συναντήσεις με μέλη των τοπικών φορέων πολιτιστικής πολιτικής και των πολιτιστικών συλλόγων, με στόχο την διεξαγωγή συνεντεύξεων. Διεξήχθησαν 3 συνεντεύξεις διάρκειας 30-40 λεπτών με τον δήμαρχο του δήμου Δικαίου, και τους δημοτικούς συμβούλους των δήμων Δικαίου και Ηρακλειδών, οι οποίοι είναι υπεύθυνοι για την πολιτιστική πολιτική στο νησί. Το γεγονός ότι αρκετοί φορείς πολιτιστικής πολιτικής δεν ανταποκρίθηκαν στις επανειλημμένες προσπάθειες για συζήτηση αποτελεί και αυτό ένα από τα χαρακτηριστικά της κατάστασης των αντιλήψεων και συμπεριφορών στο πολιτιστικό και γενικότερα κοινωνικό πεδίο στο νησί της Κω.

Επίσης, ήρθα σε επαφή με μέλη πολιτιστικών συλλόγων, με τα οποία διεξήχθησαν **ελεύθερες συζητήσεις** σχετικά με την σημερινή κατάσταση και τα δομικά προβλήματα στους πολιτιστικούς συλλόγους. Διεξήχθησαν 4 ελεύθερες συζητήσεις με προέδρους πολιτιστικών συλλόγων και ένα μέλος πολιτιστικού συλλόγου του νησιού. Η άρνηση να δώσουν δομημένες συνεντεύξεις με τη χρήση μαγνητοφώνου, οι περιορισμένοι χρόνου και έκφρασης συζητήσεις από την πλευρά των μελών αλλά και παράλληλα η αδιαφορία αρκετών από αυτά για έστω μια ελεύθερη συζήτηση αποτελούν επίσης ενδείξεις των δυσκολιών που συνάντησα. Παράλληλα, στα πλαίσια της οργάνωσης της τοπικής νεολαίας και της προσπάθειας ίδρυσης ενός Κέντρου Νέων, ήρθα σε επαφή με νέους και νέες, συζητώντας για τους προβληματισμούς, τα σχέδια ζωής τους και τις αντιλήψεις τους σχετικά με την έννοια του πολιτισμού και την πολιτιστική «κατάσταση» στην περιοχή.

Η επεξεργασία του **αρχαιακού υλικού** δεν οδήγησε στην ανάλυσή του, απλά το ίδιο χρησιμοποιήθηκε για την αξιοποίηση και επεξεργασία στοιχείων, που αφορούν τους πολιτιστικούς συλλόγους της περιοχής και τους οργανισμούς ή εταιρείες πολιτιστικής ανάπτυξης. Συγκεκριμένα, συγκεντρώθηκε αρκετό αρχαιακό υλικό, όπως γραπτά τεκμήρια, δηλαδή καταστατικά έγγραφα και απολογιστικά φύλλα και πρακτικά πολιτιστικών συλλόγων και οργανισμών πολιτισμού, φυλλάδια-

---

⁴⁵ Βλ. αναλυτικά: Πράρτημα 1, τύποι συνεντεύξεων.

προγράμματα πολιτιστικών εκδηλώσεων, αφίσες, εκδόσεις βιβλίων, οπτικοακουστικού υλικού και ημερολογίων, που αναφέρονται στις πολιτιστικές εκδηλώσεις, παράλληλα δεικνύουν το ύφος των φορέων και αποτελούν σημαίνοντα σύμβολα για το χαρακτήρα της πολιτιστικής πράξης . Ωστόσο είναι απαραίτητο να τονισθεί ότι δεν πρόκειται για μια αυστηρή εφαρμογή της μεθόδου της ανάλυσης αρχαιακού υλικού

Επίσης, μέθοδος σε αυτή την εμπειρική εργασία μπορεί να θεωρηθεί και η **εμπειρική παρατήρηση**, λόγου του ομοειδούς τύπου καταγωγής μου με αυτού του πεδίου της έρευνας και η προηγούμενη εμπειρική ενασχόλησή και συμμετοχή μου στα πολιτιστικά δρώμενα της περιοχής. Ακόμη, θεωρώ απαραίτητη και την αναφορά στην προηγούμενη εμπειρική μου γνώση, που απέκτησα στα πλαίσια σεμιναριακών ερευνητικών εργασιών , με θέματα «*Τοπική κοινωνία και πολιτισμός: η περίπτωση του δήμου Δικαίου στην Κω*», «*Τουρισμός και Περιβάλλον, η περίπτωση της Κω*», «*Η εφαρμογή προγραμμάτων κοινωνικής πολιτικής στο νησί της Κω*», «*Η Ευρωπαϊκή Ένωση και οι ελληνικές νησιωτικές περιφέρειες: η περίπτωση της περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου*».

Τέλος, συλλέχθηκε υλικό σχετικά με τα οικονομικά, ιστορικά, πολιτιστικά, δημογραφικά χαρακτηριστικά της περιοχής από εταιρείες τοπικής ανάπτυξης και ενημέρωσης και από βάσεις δεδομένων **έγκυρων πηγών δικτυακής πληροφόρησης**, όπως οι εξής: **www.ando.gr** (ιστοσελίδα Αναπτυξιακής Δωδεκανήσου με βάση δεδομένων σχετικά με κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά των νησιών της Δωδεκανήσου), **www.hippocrates.gr** (ιστοσελίδα τουριστικής προβολής ξενοδόχων και ενοικιαζόμενων δωματίων στην Κω), **www.oromedon.netfirms.com** (επίσημη ιστοσελίδα ενημέρωσης για φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον του δήμου Δικαίου) , **www.notioaigaio.gr** (επίσημη ιστοσελίδα περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου), **www.nad.gr** (επίσημη ιστοσελίδα νομαρχιακής αυτοδιοίκησης Δωδεκανήσου) και **www.ypai.gr** (επίσημη ιστοσελίδα Υπουργείου Αιγαίου και νησιωτικής πολιτικής).

Δ. ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

1. Εισαγωγή

Η προβληματική γύρω από το πεδίο του πολιτισμού στην Κω αναδεικνύει μερικά σημαντικά ερωτήματα, όπως: ποιο το επίπεδο λειτουργίας και λειτουργικότητας της υποδομής για τον πολιτισμό στο νησί της Κω; Ποιο το περιεχόμενο της πολιτικής για τον πολιτισμό από τους φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης; Πώς οργανώνονται και βάσει ποιων κοινωνικών αντιλήψεων για τον πολιτισμό, οι διάφορες ομάδες, που αναπτύσσουν πρωτοβουλίες σε αυτόν τον τομέα; Ποιο το περιεχόμενο των πολιτιστικών δραστηριοτήτων, δράσεων και παρεμβάσεων και ποιο το επίπεδο αποτελεσματικότητάς τους; Πώς αναδεικνύεται η σχέση τοπικής αυτοδιοίκησης και πολιτών μέσα από τις πολιτιστικές διαδικασίες και ποιος ο ρόλος των πολιτών στις πολιτισμικές διαδικασίες;

Η καταγραφή και ερμηνεία της σημερινής κατάστασης στο πολιτιστικό πεδίο της Κω θα στηριχθεί στην ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων και πορισμάτων και ιδιαίτερα στην αφαιρετική διαδικασία του υποσυστήματος του πολιτισμού σε τέσσερις κατηγορίες – επίπεδα : το επίπεδο της λειτουργίας των πολιτιστικών μονάδων , που αναφέρεται στην **πολιτιστική υποδομή** της περιοχής, το επίπεδο των φορέων, το οποίο διαχωρίζεται τόσο στην άσκηση **πολιτιστικής πολιτικής** από τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης στο νησί όσο και σε **πολιτιστικές οργανώσεις και συλλόγους** των κατοίκων, το επίπεδο του περιεχομένου των **πολιτιστικών δραστηριοτήτων και εκδηλώσεων** και, τέλος, το επίπεδο της κοινωνικής **συμμετοχής** στην πολιτιστική πράξη.

2. Η Πολιτιστική Υποδομή

Η έννοια και η λειτουργία του χώρου, φυσικού και δομημένου, αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση και καθοριστικό παράγοντα για την πολιτιστική δραστηριοποίηση και πράξη σε κάθε σύγχρονη κοινωνία.

Στην περίπτωση της Κω, η χωροταξική κατανομή, το πλήθος και το είδος των πολιτιστικών μονάδων συνθέτουν την σημερινή κατάσταση σχετικά με την υποδομή για τον πολιτισμό. Στο δήμο Κω, υπάρχουν αρκετοί χώροι, που χρησιμοποιούνται για πολιτιστικές δραστηριότητες, όπως οι αίθουσες πολλαπλών χρήσεων της Χάβρας και του τρίτου Δημοτικού σχολείου, η κινηματογραφική αίθουσα του Ορφέα, ο θερινός Ορφέας, το Κέντρο Νεότητας, η Ιπποκράτειος Δημοτική Βιβλιοθήκη, η βιβλιοθήκη της μητρόπολης, χώροι στο Δημαρχείο, οι χώροι της φιλαρμονικής και του Πνευματικού Κέντρου, το Κάστρο της Νεραντζιάς, το κλειστό Γυμναστήριο, ο αρχαιολογικός χώρος του Ασκληπιείου. Η πολιτιστική υποδομή στο δήμο Δικαίου αποτελείται από το κτιριακό συγκρότημα του Πνευματικού Κέντρου, με μια αίθουσα πολλαπλών χρήσεων, φουαγιέ, δημοτική βιβλιοθήκη, αναγνωστήριο και αίθουσα με ηλεκτρονικούς υπολογιστές και δύο υπαίθρια θέατρα με ευρύτερο χώρο πάρκων στην περιοχή Μαρμάρι και Ζηπάρι. Τέλος, ο δήμος Ηρακλειδών έχει βοηθητικούς χώρους για τις πολιτιστικές δραστηριότητες, όπως το Πνευματικό Κέντρο στην Κέφαλο, μια αίθουσα στο κτίριο της πρώην Κοινότητας στην Καρδάμενα, ένα χώρο που χρησιμοποιείται για τις δημοτικές συνεδριάσεις και δύο εκκλησιαστικές αίθουσες.

Το πλήθος κτιριακών χώρων για τον πολιτισμό είναι ικανοποιητικό στους δήμους Κω και Δικαίου. Αντίθετα, σοβαρό φαίνεται να είναι το πρόβλημα στο δήμο Ηρακλειδών, αφού οι πολιτιστικές εκδηλώσεις στεγάζονται κατεξοχήν σε βοηθητικούς χώρους, όπως καταγράφηκε παραπάνω. Ωστόσο, η κοινωνική αντίληψη για τον πολιτισμό, με τον σαφή διαχωρισμό του από την υπόλοιπη κοινωνική ζωή και για την πολιτιστική ανάπτυξη, η οποία στηρίζεται περισσότερο στις κτιριακές υποδομές, οδηγεί σε λανθασμένες επιλογές και ελλείψεις πρωτοβουλιές. Μερικές από αυτές είναι η σχεδόν αυθαίρετη, σε σχέση με την κοινωνική συμμετοχή, λήψη αποφάσεων για την κατασκευή κτιρίων με αποτέλεσμα να μην στοχεύουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο στην

ενθάρρυνση του συνόλου και των δυνάμει τοπικών πολιτιστικών πρωτοβουλιών ή να καταφεύγουν σε αρκετά δαπανηρές κατασκευές, η μετάθεση σε δεύτερη μοίρα των προβλημάτων της οργάνωσης του χώρου, της ανεπάρκειας ή έλλειψης εξειδικευμένων στελεχών για τον πολιτισμό, και υλικο – τεχνικών μέσων.

Επομένως, η πολιτιστική υποδομή στην Κω μπορεί να ικανοποιεί σε γενικές γραμμές τις περισσότερες υπάρχουσες πολιτιστικές δραστηριότητες, όμως υπάρχουν δυνατότητες για διεύρυνση των πολιτιστικών μονάδων, όπως για παράδειγμα με την οργανική ανάδειξη και σύνδεση πολλών αρχαιολογικών χώρων, πολλοί από τους οποίους απλά διατηρούνται σε μουσειακή μορφή ή άλλοι είναι εντελώς εγκαταλελειμμένοι. Οι αρχαιολογικοί χώροι και η αντιμετώπισή τους είναι ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα του τρόπου διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Όταν, λοιπόν, πολλοί από αυτούς τους χώρους είναι εγκαταλελειμμένοι ή εκτίθενται σε μουσειακή μορφή, αυτόματα καθίστανται νεκροί, λειτουργικά νεκροί, ένα κομμάτι της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, χωρίς χρησιμότητα.

Τέλος, η λειτουργία και η χρησιμότητα των πολιτιστικών μονάδων δεν θεωρείται ικανοποιητική και αποτρέπει την πολιτιστική ανάπτυξη, στο βαθμό που οι πολιτιστικές υποδομές δεν συνδέονται με τις υποδομές για την οικονομία, την υγεία, την εκπαίδευση, την πρόνοια, την απασχόληση στο συγκεκριμένο τοπικό χώρο και με το σύνολο εκείνων των υποδομών που συμβάλλουν σε μια συνολική κοινωνική ανάπτυξη.

Η κατανομή στο χώρο των πολιτιστικών μονάδων είναι καίριας σημασίας ζήτημα. Η πολυπληθής και διάσπαρτη κατανομή της πολιτιστικής υποδομής, ανάλογης των τοπικών αναγκών, σε όλο το εύρος του νησιού συμβάλει στην ενδυνάμωση της έννοιας της πολιτιστικής δημιουργίας και της έννοιας του πολιτισμού, ως «κάτι», το οποίο βρίσκεται ανάμεσά μας στην καθημερινή μας ζωή.

3. Η Πολιτιστική Πολιτική και οι Πολιτιστικές Οργανώσεις

Η πολιτική για τον πολιτισμό και οι πολιτιστικές δραστηριότητες στην περιοχή της Κω ασκούνται από τους τρεις δήμους της Κω και από τους διάφορους τοπικούς πολιτιστικούς φορείς, οι οποίοι αποτελούνται κυρίως από πολιτιστικούς συλλόγους και οργανώσεις με πολιτιστικά ενδιαφέροντα.

Την πολιτιστική πολιτική έχουν αναλάβει νομικά πρόσωπα – Οργανισμοί στο επίπεδο της τοπικής εξουσίας, οι οποίοι είναι οι εξής : το Πνευματικό Κέντρο στο δήμο Κω, ο Οργανισμός Πολιτισμού και Αθλητισμού του Δήμου Δικαίου (*Ο.Π.Α.Δ.ΔΙ*) και ο Δημοτικός Οργανισμός Τουρισμού, Πολιτισμού και Αθλητισμού του Δήμου Ηρακλειδών (*Δ.Ο.Τ.Π.Α.ΗΡ*).

Οι δημοτικοί οργανισμοί έχουν αναλάβει την χρηματοδότηση, αλλά επίσης την οργάνωση και την παραγωγή πολλών πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Σε αυτό το γεγονός συνέβαλε η μείωση του ενδιαφέροντος για τα πολιτιστικά από τα μέλη των συλλόγων και το ίδιο εκφράζει την γενικότερη διαδικασία εκχώρησης αρμοδιοτήτων και θεσμών από την κεντρική στην τοπική εξουσία, την πολιτικο – διοικητική αποκέντρωση.

«Θα ήθελε ο δήμος να δίνει λεφτά στους συλλόγους και αυτοί να κάνουν τις πολιτιστικές δραστηριότητες. Έχουν όμως σταματήσει οι δραστηριότητες και αναγκάζεται ο δήμος να κάνει και πολλές εκδηλώσεις που δεν θα έπρεπε να τις κάνει. Τώρα λοιπόν όπως φέρει πειν τα Ηράκλεια.. αναγκάζονται να τα κάνουν ο δήμοι ενώ κανονικά τις πιο πολλές εκδηλώσεις θα έπρεπε να τις κάνουν οι σύλλογοι»

Παράθεμα 1: βλέπε Παράρτημα 1, συνέντευξη 3, σσ. 32-33.

Ωστόσο, η διαδικασία της αποκέντρωσης γενικότερα στον ελλαδικό χώρο φαίνεται να διέρχεται από κρίση, αφού συνοδεύεται από χαρακτηριστικά, όπως την ανικανότητα της τοπικής αυτοδιοίκησης να ανταποκριθεί ως πολιτικός θεσμός και την αδυναμία δημιουργίας νέων τοπικών θεσμών, ικανών να ερμηνεύουν και να αντεπεξέρχονται στις προκλήσεις της σύγχρονης μετανεωτερικής εποχής και κυρίως στις ριζικές και διαδοχικές αναδιαρθρώσεις, που απορρέουν από

την διαδικασία της παγκοσμιοποίησης και την κυριαρχία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και αναπαραγωγής των κοινωνικών σχέσεων.

Η προαναφερόμενη κρίση στο εσωτερικό της τοπικής αυτοδιοίκησης έχει σημαντικές επιδράσεις και στον τομέα της πολιτιστικής πολιτικής στους δήμους της Κω. Συγκεκριμένα, η πολιτική αντίληψη από μέλη των φορέων των Ο.Τ.Α., για τον πολιτισμό και την πολιτιστική πολιτική εκτιμώ ότι είναι ένα από τα κύρια προβλήματα στο πεδίο του πολιτισμού στο νησί, το οποίο σε συνδυασμό με το πολιτικο – διοικητικό έλλειμμα που χαρακτηρίζει τους συγκεκριμένους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης και με μια σειρά από άλλους παράγοντες, που θα αναφερθούν παρακάτω συντελούν στην υποβάθμιση της λειτουργίας των οργανισμών για τον πολιτισμό.

Συγκεκριμένα, ως προς την λήψη αποφάσεων για τον πολιτισμό, δεν υπάρχει μια συνολική, διαδημοτική, αλλά και σε επίπεδο δήμου, συγκροτημένη πολιτική για τον πολιτισμό. Στέλεχος υπεύθυνο για τα πολιτιστικά σε δήμο του νησιού αναφέρει, κατά τη διαδικασία της συνέντευξης, ότι:

« Σχέδιο, έτσι , μιας παρέμβασης (πολιτιστικής) δεν υπάρχει.. απλώς στο χώρο οι τρεις δήμοι μπορούμε να πούμε ότι βρισκόμαστε πριν να φτιάξουμε τις εκδηλώσεις του καλοκαιριού, καθορίζουμε ποιες είναι οι σημαντικές εκδηλώσεις του κάθε χώρου και προσπαθούμε να μην συμπέσουν. Κάτι άλλο διαφορετικό, άλλη παρέμβαση ας πούμε δεν υπάρχει.»

Παράθεμα 2: βλέπε Παράρτημα 1, συνέντευξη 3, σσ. 37-38.

Η επιφανειακή και περιορισμένη αντίληψη για τον πολιτισμό στην καθημερινή του υπόσταση, από τους αρμόδιους για τα πολιτιστικά στους δήμους, εμποδίζει τη σύλληψη ενός είδους πολιτικής, που να επαναπροσδιορίζει και να εφαρμόζει μέσω ολοκληρωμένων πολιτιστικών παρεμβάσεων, την οργανική και αδιάρρηκτη σχέση του πολιτισμού και της κοινωνίας.

Με άλλα λόγια, η πολιτική για τον πολιτισμό δεν συμμετέχει στην διαδικασία μιας ολοκληρωμένης κοινωνικής ανάπτυξης της περιοχής, δεδομένου του γεγονότος ότι η πολιτιστική ανάπτυξη προσπαθεί να εντάξει απλά το πολιτιστικό προϊόν στην μονοδιάστατη λογική της τουριστικής ανάπτυξης και όχι να συμμετέχει σε μια ανασύνθεση και δυναμική, πολύπλευρη ανάπτυξη των τοπικών παραγωγικών δυνάμεων. Ένδειξη αυτής της πρακτικής αποτελεί η εντατικοποίηση των πολιτιστικών δραστηριοτήτων κατά την καλοκαιρινή τουριστική περίοδο και η πληθώρα πολιτιστικών εκδηλώσεων, που έχουν φεστιβαλικό χαρακτήρα και αποσκοπούν στην έλξη

τουριστών στο νησί⁴⁶. Κατά τη διάρκεια συνέντευξης, αναφέρονται τα εξής για το χαρακτήρα των πολιτιστικών εκδηλώσεων και ευρύτερα για τη δημοτική πολιτιστική πολιτική:

«..πολλές μικρές εκδηλώσεις δηλαδή θα έπρεπε και δεν είναι και αναπτυξιακές οι εκδηλώσεις.. δηλαδή ένας χώρος που ζει από τον τουρισμό ένας χώρος που ζει από κάτι άλλο θα 'πρεπε και οι εκδηλώσεις του πολιτισμού που κάνει να βοηθούν στο να ζήσει καλύτερα στο να φέρουνε κόσμο τουρ(ίστες).. εε.. μέσα από τον τουρισμό. Θα 'πρεπε μέσα από τις εκδηλώσεις μας να τραβήξουμε τουρισμό να αναδειξουμε να τον κάνουμε θεσμό δηλαδή να μένει ικανοποιημένο το τουριστικό προϊόν που έρχεται κάτι που δεν το κάνουμε μέχρι τώρα..»

Παράθεμα 3: βλ. Παράρτημα 1, συνέντευξη 3, σελ. 35.

Όπως προαναφέρθηκε, καθοριστικό σε αυτή την κατάσταση ρόλο διαδραματίζει το επίπεδο και ο χαρακτήρας της πολιτικής αντίληψης και συνείδησης για τον ρόλο της πολιτιστικής πολιτικής⁴⁷. Την συγκεκριμένη συνθέτουν χαρακτηριστικά όπως η εντατικοποίηση των θερινών πολιτιστικών εκδηλώσεων, η παραγωγή πολιτιστικών προϊόντων από την τοπική αυτοδιοίκηση και η αντίληψη ότι η κατανάλωση αυτών θα αντισταθμίσει τις αλλοτριωτικές επιδράσεις της κυρίαρχης οικονομικής ανάπτυξης στην ευρύτερη κοινωνία, η λογική των «έτοιμων» πολιτιστικών εκδηλώσεων και η περιορισμένη αντίληψη της παραγωγικότητας του πολιτισμού, όταν ο ίδιος ο πολιτισμός και η πολιτιστική πολιτική, που εφαρμόζεται περιορίζεται στην παραγωγή πολιτιστικών προϊόντων προς κατανάλωση και όχι στη πολιτιστική δημιουργία.

---

⁴⁶ Η τάση ένταξης του πολιτιστικού προϊόντος στα πλαίσια της τουριστικής προσφοράς διακρίνεται εμφανέστερα από τα είδη και τον χαρακτήρα των πολιτιστικών εκδηλώσεων, οι οποίες αναλύονται σε επόμενο υποκεφάλαιο.

⁴⁷ Ενδεικτικά, σε άτυπες συζητήσεις με άτομα που ασχολούνται με τον πολιτισμό στα πλαίσια οργανώσεων, διατυπώθηκαν για τον χαρακτήρα της πολιτιστικής πολιτικής στο χώρο, απόψεις, όπως: «η πολιτιστική πολιτική υπάρχει απλά για να υπάρχει», «έχουμε τόσες αρμοδιότητες, ας βάλουμε και λίγο πολιτισμό», «η πολιτιστική πολιτική εγκλωβίζεται σε πολιτικά ελλείμματα, με αποτέλεσμα να υποβιβάζονται η πολιτιστικές αποφάσεις σε ένα είδος συνθηματολογίας, χωρίς πρακτική δηλαδή αξία»

Είναι γεγονός ότι οι οργανισμοί των δήμων για τα πολιτιστικά δεν διαδραματίζουν τον αναμενόμενο ρόλο.

«Οι Οργανισμοί (πολιτισμού) δεν παίζουν τον αναμενόμενο ρόλο. Απλά ισχύει μια διαχειριστική λογική σε αυτόν τον τομέα. Μπορούν και έχουν αρκετές δυνατότητες να βελτιώσουν το ρόλο τους».

Παράθεμα 4: βλ. παράρτημα 1, Ελεύθερη συζήτηση 1

Συγκεκριμένα, ασχολούνται περισσότερο με την παραγωγή, την σύνθεση και τη διαχείριση των πολιτιστικών δραστηριοτήτων και όχι με τη διαμόρφωση των κατάλληλων κοινωνικών συνθηκών, που θα ωριμάσουν την πορεία για την τοπική πολιτιστική και ευρύτερα συνολική κοινωνική ανάπτυξη, στη βάση πραγματολογικών όρων για ποιότητα ζωής. Ο ρόλος της τοπικής διοίκησης, ως παραγωγός πολιτισμού συμβάλει στην μείωση και την αποστροφή πολλών κατοίκων από την πολιτιστική συμμετοχή, διότι δεν πρόκειται για πολιτιστικό αλλά για πολιτικό θεσμό, στα πλαίσια του οποίου δημιουργούνται κοινωνικές σχέσεις και αντιθέσεις, λόγω κομματικών ή και παραταξιακών προτιμήσεων.

Το παρακάτω παράθεμα από συνέντευξη με έναν από τους δημάρχους του νησιού δείχνει την διαχειριστική λογική του δήμου ως παραγωγός πολιτιστικών δραστηριοτήτων και την αντίληψη, που καθιστά την προηγούμενη πρακτική a priori και de facto λύση στα τρωτά και τα προβλήματα της μονόπλευρης ανάπτυξης:

«Στόχοι της πολιτιστικής πολιτικής είναι να περάσουμε στους κατοίκους της περιοχής το μήνυμα του ευ ζην το οποίο δεν περιορίζεται μόνο στις υλικές απολαύσεις αλλά πώς από αυτή τη δραστηριότητα του δήμου θα έρθουν σε επαφή με πολιτιστικά προϊόντα και πνευματικά αγαθά τα οποία ανοίγουν ορίζοντες και βελτιώνουν την ποιότητα ζωής των πολιτών. Η καλύτερη απέναντι σε αυτό και σε άλλα κακά που είναι σύμφυτα με την τουριστική ανάπτυξη και την οικονομική πρόοδο είναι η πολιτιστική θωράκιση της περιοχής...»

Παράθεμα 5: βλ. Παράρτημα 1, συνέντευξη 2, σελ.20.

Το πρόβλημα στην πολιτιστική πολιτική συνθέτουν ακόμα μια σειρά αντικειμενικών παραγόντων, όπως η οικονομική ανεπάρκεια των δύο νεοϊδρυθέντων καποδιστριακών δήμων, η γενικότερη έλλειψη χρηματοδότησης, η πραγματική έλλειψη και η έμφαση σε σημαντικά έργα

υλικο-τεχνικής υποδομής, η έλλειψη εξειδικευμένων στην πολιτιστική θεωρία και πολιτική «πολιτιστικών στελεχών» ή ακόμα και η έλλειψη λαϊκής και συνεχούς επιμόρφωσης του ήδη υπάρχοντος πολιτιστικού ανθρώπινου δυναμικού, προβλήματα που επιβαρύνουν την ανεπάρκεια και τα ελλείμματα στην πολιτιστική πολιτική του νησιού. Δημοτικοί σύμβουλοι του νησιού σε ερώτηση σχετικά με την τρέχουσα κατάσταση για την πολιτιστική πολιτική στο νησί, μεταξύ άλλων, απαντούν:

«Κοιτάζτε να δείτε τα βασικά προβλήματα ξεκινούν από το ότι είμαστε ένας νέος Οργανισμός ενός νεοσύστατου δήμου με αποτέλεσμα να μην είμαστε στελεχωμένοι με το καλλιτεχνικό ή επιστημονικό προσωπικό το οποίο θα στήριζε όλη αυτή την προσπάθεια. Το σημαντικό είναι ότι ξεπερνιέται αυτό το πρόβλημα από εθελοντική δουλειά ανθρώπων που ζουν και δραστηριοποιούνται στην τοπική κοινωνία. Βέβαια στο προσεχές μέλλον προβλέπεται αυτό το πρόβλημα να λυθεί.»

Παράθεμα 6: βλ. Παράρτημα 1, συνέντευξη 1, σελ. 8.

«Βέβαια τα κονδύλια που δίνονται δεν είναι ουσιαστικά έτσι...»

Παράθεμα 7: βλ. Παράρτημα 1, συνέντευξη 3, σελ. 32.

Επομένως, μπορούμε να ισχυρισθούμε ότι υπάρχουν πολλές ανεκμετάλλευτες δυνατότητες στο επίπεδο της πολιτιστικής πολιτικής. Η έλλειψη ενός ολοκληρωμένου και συνολικού σχεδίου πολιτιστικής παρέμβασης αποτελεί ανάγκη επείγουσας προτεραιότητας, τόσο για την λειτουργικότητα των πολιτικών θεσμών για τον πολιτισμό όσο και για τις ευρύτερες πολιτιστικές μονάδες στα πλαίσια της τοπικής κοινωνίας.

Θεωρείται σε αυτό το σημείο απαραίτητη η κριτική αναφορά και η ερμηνευτική ενασχόλησή μας με τις πολιτιστικές οργανώσεις στην περιοχή της Κω.

Οι πολιτιστικές οργανώσεις και οι σύλλογοι στο νησί της Κω, καθώς και η χωροταξική κατανομή τους φαίνεται από τον παρακάτω πίνακα⁴⁸. Όπως είναι εμφανές και από τις χρονολογίες ίδρυσης των πολιτιστικών συλλόγων, που αναφέρονται στον πίνακα, παρατηρείται μια έντονη ενασχόληση των κατοίκων με τα «κοινά» και συγκεκριμένα με διάφορες πολιτιστικές πρωτοβουλίες,

---

⁴⁸ Ο συγκεκριμένος πίνακας αναφέρεται στους πολιτιστικούς συλλόγους στο νησί, που ιδρύθηκαν στο νησί μετά τη δεκαετία του 1970 και υφίστανται μέχρι σήμερα. Πρόκειται, ουσιαστικά για την μια πολιτιστική έκρηξη, που συνέβη τότε. (αναφορές για εκείνη την περίοδο υπάρχουν και στη συνέντευξη 3, σσ. 29-30). Τα στοιχεία του πίνακα για τη χωροταξική κατανομή στους δήμους του νησιού αλλά και για τα έτη ίδρυσης των συλλόγων έχουν συλλεχθεί από τα αντίστοιχα καταστατικά τους έγγραφα και από σχετικές συζητήσεις με τους υπεύθυνους δημοτικούς συμβούλους για τους συλλόγους.

που αποσκοπούν στην ίδρυση συλλόγων μετά την δεκαετία του 1970, αναλογιζόμενοι ταυτόχρονα το γεγονός ότι από την απελευθέρωση του νησιού από την Ιταλοκρατία (07.03.1947) μέχρι πριν τη Χούντα δεν υπήρχε σημαντική πολιτιστική δραστηριότητα, παρά από ελάχιστες μεμονωμένες περιπτώσεις στα πλαίσια της εκπαίδευσης⁴⁹.

ΔΗΜΟΙ	ΣΥΛΛΟΓΟΙ	ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ
ΔΗΜΟΣ ΚΩ	1.Πνευματικός Όμιλος Κώων «Φιλητάς»	1976
	2.Λύκειο Ελληνίδων – παράρτημα Κω	1971
	3.Εξωραϊστικός και Φυσιολατρικός σύλλογος Κω	1983
	4.Κινηματογραφική και Θεατρική Λέσχη Κω	1979
	5.Ένωση Γυναικών Ελλάδος – παράρτημα Κω	1984
ΔΗΜΟΣ ΔΙΚΑΙΟΥ	1.Μορφωτικός, Πολιτιστικός Σύλλογος Ασφενδιού «Θεόκριτος»	1979
	2.Μορφωτικός, Πολιτιστικός και εξωραϊστικός Σύλλογος Πυλίου «Απελλής»	1980
	3.Σύλλογος Γυναικών Πυλίου	1989
ΔΗΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΔΩΝ	1.Πολιτιστικός Σύλλογος Αντιμάχειας «Πρόδος»	1983
	2.Πολιτιστικός Σύλλογος Καρδάμενας «Αργώ»	1984
	3.Πολιτιστικός Σύλλογος Κεφάλου	1994

Πίνακας : χωροταξική κατανομή και έτος ίδρυσης των πολιτιστικών συλλόγων της Κω

⁴⁹ βλ. σχετικά: Παπαιωάννου, Σκ., Τσολακίδης, Β. κ.ά. (επιμ.), *Τοπικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα της Επαρχίας Κω*, Ε.Ε.Τ.Α.Α, Αθήνα 1988, σ. 163, 164.

Η πολιτιστική δραστηριοποίηση μετά την μεταπολίτευση συναντάται σε μια πληθώρα πολιτιστικών δραστηριοτήτων, που χαρακτηρίζουν τους στόχους και τη φιλοσοφία των συλλόγων. Τέτοιες είναι εκδόσεις και εκθέσεις βιβλίων, χορευτικές και μουσικές εκδηλώσεις, θεατρικές παραστάσεις, παρουσιάσεις βιβλίων ντόπιων συγγραφέων, πολιτιστικές συναντήσεις των απόδημων Κώων στο νησί, θεατρικές αναπαραστάσεις τοπικών ηθών και εθίμων, εκδηλώσεις λαογραφικού και εθνικού περιεχομένου, εκθέσεις ζωγραφικής Κώων καλλιτεχνών, εκδόσεις βιβλίων, ημερολογίων και καρτ-ποστάλ, διοργάνωση δεντροφυτεύσεων και εκδρομών ή φυσιολατρικών περιπάτων, διαλέξεις και ομιλίες λαογραφικού, ιατρικού, περιεχομένου, προβολές ταινιών, κατασκευή παραδοσιακών σπιτιών λαογραφικού χαρακτήρα, διοργάνωση χοροεσπερίδων και άλλων ψυχαγωγικού χαρακτήρα εκδηλώσεων.

Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια σημαντική μείωση των δραστηριοτήτων από τους συλλόγους, γεγονός το οποίο ερμηνεύεται με μετασχηματιστικές διαδικασίες, που αφορούν τόσο την συμμετοχή των κατοίκων στα κοινά, όσο και το είδος και την διεξαγωγή των πολιτιστικών δραστηριοτήτων των συλλόγων και γενικότερα ⁵⁰.

Είναι παραδεκτό ⁵¹ ότι τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια παρατηρείται μια κλιμακωτά αυξανόμενη μείωση πολιτιστικής πράξης στους συλλόγους, που φθάνει σήμερα σε ακραία επίπεδα αδράνειας. Η μείωση ανθρώπινου δυναμικού στους συλλόγους, ικανού να εφαρμόσει και να εκθέσει νέες ιδέες και προτάσεις και η μη ανανέωσή του επηρεάζει την πολιτιστική πράξη στο επίπεδο της δημιουργικότητας και της φαντασίας, με αποτέλεσμα να υπάρχει ένα κοινό αίσθημα κόπωσης, έλλειψης δημιουργικής έκφρασης και να εκφράζονται απόψεις, που δείχνουν με σαφήνεια την κοινωνική συνείδηση μιας μεγάλης κατηγορίας κατοίκων για τους συλλόγους -εντός και εκτός αυτών-, όπως «οι ίδιοι και οι ίδιοι», «τα ίδια και τα ίδια»⁵².

---

⁵⁰ Περισσότερα σχετικά με την συμμετοχή στην πολιτιστική πράξη: βλ. αναλυτικά στα υποκεφάλαια 4 και 5, που ακολουθούν στην εργασία.

⁵¹ Η καταγραφή του συγκεκριμένου προβλήματος ερμηνεύεται από την ανάλυση των δεδομένων, που προέρχονται από τις συνεντεύξεις (βλ. συνέντευξη 3), αλλά και από τις άτυπες συζητήσεις.

⁵² Βλ. παράρτημα : ελεύθερες συζητήσεις 1,2.

«φοβάμαι ότι οι πολιτιστικοί σύλλογοι στον μέλλον θα εκλείψουν. Η πολιτιστική δημιουργία θα μετατραπεί σε παραγωγή πολιτιστικών προϊόντων στα χέρια της ιδιώτευσης»

Παράθεμα 8: βλ. Παράρτημα 1, ελεύθερη συζήτηση 2.

Ακόμη, στο επίπεδο της κοινωνικής αντίληψης η ενασχόληση με τα πολιτιστικά γεγονότα φαίνεται πολλές φορές να έχει καθαρά ωφελμιστικές και ατομικές σκοπιμότητες. Παρατηρούνται, δηλαδή, σε πολλές περιπτώσεις⁵³ φαινόμενα, κατά τα οποία η συμμετοχή στους πολιτιστικούς συλλόγους και η πολιτιστική δραστηριοποίηση γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης με απώτερους σκοπούς την ατομική ανέλιξη, αναγνώριση και την προσωπική καταξίωση. Ακόμη, η κατάσταση στους συλλόγους χαρακτηρίζεται ακόμη από ύπαρξη προβλημάτων σε θέματα υλικο-τεχνικού εξοπλισμού και κατάλληλων χώρων⁵⁴.

Καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι οι πολιτιστικές οργανώσεις υπολειτουργούν σήμερα στην περιοχή της Κω, κατάσταση η οποία χαρακτηρίζεται κυρίως από μετασχηματισμούς στο πεδίο της πολιτιστικής δραστηριοποίησης, όπως θα δούμε αναλυτικότερα παρακάτω και της ύπαρξης της συγκεκριμένης κοινωνικής αντίληψης για τον πολιτισμό και τις πολιτιστικές διαδικασίες.

---

⁵³ Η διαπίστωση προέρχεται από αναφορές πολλών μελών πολιτιστικών συλλόγων στα πλαίσια των άτυπων συζητήσεων, αλλά και από τη βιωματική προσέγγιση στα πλαίσια της καθημερινής διαντίδρασης και συζήτησης με άτομα, που ασχολούνται με τα πολιτιστικά. Ίσως αυτή η κατάσταση να προκαλεί έναν από τους λόγους, που εξέφρασαν πολλοί δισταγμό στην μαγνητοφώνηση των συζητήσεων. Το γεγονός αυτό τεκμηριώνεται με την επιλεκτική παρουσία και συμμετοχή τέτοιων περιπτώσεων και τη μη ουσιαστική συνεισφορά στις πολιτιστικές δραστηριότητες.

⁵⁴ Είναι χαρακτηριστική περίπτωση του συλλόγου γυναικών Πυλίου, που μόλις πριν ένα χρόνο στεγάστηκε με παραχώρηση από το δήμο αίθουσας στο δημοτικό σχολείο στην περιοχή Αμανιού.. Μέχρι τότε, οι συναντήσεις και οι συνεδριάσεις γίνονταν σε ιδιωτικούς χώρους.

4. Ο Πολιτισμός Ως Περιεχόμενο: Οι Πολιτιστικές Δραστηριότητες και εκδηλώσεις

Το επίπεδο των πολιτιστικών εκδηλώσεων και δραστηριοτήτων αποτελούν, όπως και το επίπεδο της πολιτιστικής συμμετοχής καίριας σημασίας ζητήματα για τη σημερινή διαμόρφωση του πολιτιστικού πεδίου στην Κω. Με άλλα λόγια, η πολιτιστική πράξη και πρακτική αντανακλά το περιεχόμενο, τον ιδεολογικό προσανατολισμό και ταυτόχρονα συμβάλει στη διαμόρφωση του πολιτισμικού υποσυστήματος σε μια τοπική κοινωνία. Η θέση αυτή θεμελιώνεται αν αναστοχαστούμε τη θεωρία του Anthony Giddens περί δομοποίησης⁵⁵.

Η προβληματική γύρω από τις πολιτιστικές εκδηλώσεις αφορά σε θέματα ανάληψης αρμοδιοτήτων (*από ποιους πραγματοποιούνται;*), σε θέματα περιεχομένου και επιλογής των πολιτιστικών δραστηριοτήτων (*τι είδους είναι;*), καθώς και σε πρακτικές και αντιλήψεις γύρω από τον προσανατολισμό και τη χρησιμότητα των πολιτιστικών αγαθών (*για τι και για ποιους;*).

Στην περιοχή της Κω, όπως αναφέρθηκε οι πολιτιστικές δραστηριότητες και εκδηλώσεις πραγματοποιούνται από τους πολιτιστικούς συλλόγους και από δημοτικούς Οργανισμούς. Η παραγωγή πολιτιστικών δραστηριοτήτων από τους δημοτικούς οργανισμούς πολιτισμού είναι ένα φαινόμενο, που παρατηρείται την τελευταία εξαετία στο νησί της Κω.

Όπως φαίνεται και από το παράρτημα II, πολλές πολιτιστικές εκδηλώσεις των συλλόγων πραγματοποιούνται στα πλαίσια των πολιτιστικών εκδηλώσεων των δημοτικών αρχών, που διεξάγονται συστηματικά και εντονότερα κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Το γεγονός αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα ότι η δραστηριοποίηση των πολιτιστικών συλλόγων αφομοιώνεται και κινείται στη λογική των δραστηριοτήτων των δήμων, δεδομένου ότι υπάρχουν και άλλες δραστηριότητες, που πραγματοποιούνται «αυτόνομα», χωρίς τη δημοτική υποστήριξη ή πλαισίωση. Μπορούμε να ισχυριστούμε, όμως ότι οι πολιτιστικοί σύλλογοι χαρακτηρίζονται από μια «σχετική» αυτονομία ως προς τη δράση τους, στο βαθμό, που εξαρτώνται οικονομικά κατά το μεγαλύτερο βαθμό από τις ετήσιες χρηματοδοτήσεις των δήμων για τα πολιτιστικά δρώμενα της περιοχής.

➤ ⁵⁵βλ. σχετικά : Giddens, A, (1984) *The constitution of Society*, Polity Press, Cambridge και Giddens, A, *Structuration through Knowledgeable Persons*, σύμφωνα με το Parker, J, (2000) *Structuration* , part 2, κεφ.5., Open University Press, Buckingham-Philadelphia.

Η επεξεργασία των στοιχείων από το παράρτημα II, που περιλαμβάνει δείγμα του συλλεχθέντος υλικού σχετικά με τις πολιτιστικές δραστηριότητες στην περιοχή, δείχνει ότι υπάρχουν και άλλοι φορείς πολιτιστικών δραστηριοτήτων, πέρα από τους πολιτιστικούς συλλόγους και τις δημοτικές αρχές. Αυτοί είναι κυρίως ιδιώτες, όπως διδασκαλεία παραδοσιακών χορών, ομάδες γυμναστηρίων, μουσικά σχήματα ποικίλης ύλης, αλλά και από κοινότητες και κυρίως από τον εκκλησιαστικό κλήρο με ετήσιες διεξαγωγές πανηγυριών προς τιμή διάφορων εκκλησιών στο νησί (π.χ. τα πανηγύρια της Παναγίας στην Καρδάμενα και στην Αντιμάχεια, το πανηγύρι του Αγίου Ιωάννη στην Κέφαλο, οι ιπποδρομίες προς τιμή του Αγίου Γεωργίου στο Πυλί και την Κω), τα οποία τα τελευταία χρόνια γίνονται αρκετά συστηματικά.

Ωστόσο, τα περιορισμένα χρονικά πλαίσια διεξαγωγής της εργασίας δεν επιτρέπουν την εκτενή ανάλυση στο περιεχόμενο αυτών των μορφών πολιτιστικών δραστηριοτήτων, όπως προαναφέρθηκε και στο κεφάλαιο της μεθοδολογίας της εμπειρικής έρευνας.

Η γενική διαπίστωση είναι ότι οι αρκετές πολιτιστικές εκδηλώσεις των πολιτιστικών συλλόγων, αλλά και άλλων φορέων πραγματοποιούνται στα πλαίσια των εκδηλώσεων των δημοτικών αρχών της περιοχής⁵⁶, με αποτέλεσμα να μην είναι διακριτός ένας σαφής πραγματολογικός διαχωρισμός ανάμεσα σε μια «πολιτιστική πολιτική» των δήμων έναντι των πρακτικών των πολιτιστικών συλλόγων και των άλλων φορέων της περιοχής.

Αυτό οφείλεται κυρίως στη φιλοσοφία της διοργάνωσης και της εντατικοποίησης των θερινών εκδηλώσεων στο σύνολό τους, στα πλαίσια ενός φεστιβαλικού κυρίως χαρακτήρα πολιτιστικών εκδηλώσεων, όπως τα Δίκαια, τα Ιπποκράτεια και τα Ηράκλεια, στα οποία συμμετέχουν και οι τοπικοί πολιτιστικοί φορείς:

«Από κει και πέρα για τις δράσεις προγραμματίζονται κάθε χρόνο μέχρι τα μέσα του Μάη και υλοποιούνται τους καλοκαιρινούς μήνες σε μεγαλύτερη ένταση και τους χειμερινούς σε αραιότερους ρυθμούς»

Παράθεμα 9: βλ. παράρτημα I, συνέντευξη 2, σελ. 21.

---

⁵⁶Βλ. αναλ. Παράρτημα 2, πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Οι περισσότερες πολιτιστικές εκδηλώσεις, που πραγματοποιούνται σε αυτές τις περιπτώσεις είναι εκδηλώσεις με χαρακτηριστικά, που μετατρέπουν την έννοια της πολιτιστικής δραστηριοποίησης σε πολιτιστικές εκδηλώσεις, στοχεύουν στην περιορισμένη φιλοδοξία των στιγμιαίων εντυπώσεων, τον αυτόματο αποκλεισμό της συνολικής πολιτιστικής ανάπτυξης και στην ενίσχυση της καταναλωτικής στάσης των κατοίκων για πολιτιστικά προϊόντα. Με άλλα λόγια, το ίδιο το περιεχόμενο και ο χαρακτήρας των πολιτιστικών εκδηλώσεων εντάσσονται στην κυρίαρχη καπιταλιστική λογική της παραγωγής-κατανάλωσης.

Η ανεπάρκεια, δε στη σύλληψη μιας συνολικής, οργανωμένης και γενικότερης κοινωνικο-παιδαγωγικής αντίληψης για την διαδικασία της πολιτιστικής δημιουργίας και οργάνωσης σε αρκετές πολιτιστικές εκδηλώσεις περιορίζει την συμμετοχικότητα στην πολιτιστική δράση και την ταυτόχρονη δημιουργία ενός μικρού ποσοτικά αριθμού συμμετεχόντων και μιας πλειοψηφίας θεατών, κοινού, καταναλωτών των πολιτιστικών προϊόντων. Τίθεται, δηλαδή το ζήτημα του κοινού και της αναλογικότητας ή μη στον πληθυσμό. Δυστυχώς, όμως παρατηρούνται φαινόμενα, όπου η συμμετοχή του κόσμου σε κάποιες πολιτιστικές εκδηλώσεις αντιστοιχεί σε ένα μικρό ποσοστό του συνολικού πληθυσμού της περιοχής.

«Πολλές πολιτιστικές δραστηριότητες δεν ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες των κατοίκων. Η παραγωγή διάφορων πολιτιστικών αγαθών αφορά συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, αποκλείοντας ή μη ενθαρρύνοντας την ενεργή και δημιουργική πολιτιστική πράξη.»

Παράθεμα 10: βλ. παράρτημα I, ελεύθερη συζήτηση 2.

Τέτοια παραδείγματα συναντάμε κυρίως σε μορφές εκδηλώσεων, όπως μετακλήσεις από το κέντρο ή και εκδηλώσεις, που δεν κινούν το ενδιαφέρον του κοινού. Πρόκειται για έτοιμες εκδηλώσεις, που δεν οργανώνονται στη βάση των κοινωνικών δεδομένων και της ταυτότητας της συγκεκριμένης κοινωνίας, με αποτέλεσμα να προκαλείται η αίσθηση της ύπαρξης κοινωνικά κατηγοριοποιημένων πολιτιστικών εκδηλώσεων.⁵⁷

Το περιεχόμενο και ο σκοπός εξάλλου των περισσότερων πολιτιστικών εκδηλώσεων είναι πολύπλευρο, αφού υπάρχουν περιπτώσεις, όπου πολλές πολιτιστικές εκδηλώσεις καλύπτουν την

---

⁵⁷Συγκεκριμένη αναφορά γίνεται στις ελεύθερες συζητήσεις και ιδίως στην συζήτηση 2, όπου επαληθεύεται η αναντιστοιχία και η μη αναλογικότητα πολιτιστικών εκδηλώσεων με τον πληθυσμό.

ανάγκη της ψυχαγωγίας, λιγότερες και πιο αποσπασματικές αποσκοπούν στην πολιτιστική ευαισθητοποίηση, άλλες έχουν καθαρά εμπορευματικό χαρακτήρα εντασσόμενες στην αναπτυξιακή λογική της μονοκουλτούρας, κάποιες απευθύνονται σε συγκεκριμένο κοινό, προτάσσοντας όμως την λογική μιας ελιτιστικού τύπου «πολιτιστικής ανέλιξης» των κατοίκων, κάποιες άλλες τυποποιούνται μέσω της επαναληπτικότητάς τους και κάποιες άλλες, λαογραφικού κυρίως χαρακτήρα, προσανατολίζονται σε φολκλωριστικού ή μουσειακού τύπου αναβιώσεις.

Στο επόμενο σημείο, επιχειρείται μια «κατηγοριοποίηση» των πολιτιστικών εκδηλώσεων στο νησί της Κω⁵⁸, με κριτήρια το περιεχόμενο και τον σκοπό, τον προσανατολισμό τους.

«ΤΥΠΟΙ» ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΗΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥΣ

1. Πολιτιστικές εκδηλώσεις με σκοπό την ψυχαγωγία
2. Πολιτιστικές εκδηλώσεις με εμπορευματικό χαρακτήρα
3. Πολιτιστικές εκδηλώσεις που στοχεύουν στην πολιτιστική ευαισθητοποίηση
4. Πολιτιστικές εκδηλώσεις με επαναληπτικό χαρακτήρα
5. Πολιτιστικές εκδηλώσεις με περιεχόμενο για συγκεκριμένο κοινό

Σκοπός του συγκεκριμένου πίνακα δεν είναι ο διαχωρισμός και η κατηγοριοποίηση των διάφορων πολιτιστικών εκδηλώσεων, αλλά η ανάδειξη των χαρακτηριστικών, που έχουν οι υπάρχουσες πολιτιστικές εκδηλώσεις. Οι τύποι, λοιπόν, αυτοί δεν αντικατοπτρίζουν μια συγκεκριμένη κατηγοριοποίηση, που έχει οντολογική βάση, και δεν αναφέρονται ως κριτήρια διαχωρισμού των πολιτιστικών εκδηλώσεων. Αντίθετα, μερικές από αυτές τις λειτουργίες συνυπάρχουν στην ίδια πολιτιστική εκδήλωση. Έτσι, για παράδειγμα, οι πολιτιστικές εκδηλώσεις εορτασμού της Αποκριάς με τη διεξαγωγή καρναβαλιών, είναι μια εκδήλωση, που στοχεύει στην ψυχαγωγία, αλλά έχει και επαναληπτικό χαρακτήρα. Δεν πρέπει λοιπόν, να παρανοηθεί ότι ο παραπάνω πίνακας αποτελεί μια τυπολογία, απλά δεικνύει, τα χαρακτηριστικά, τον προσανατολισμό και την τάση ή τις τάσεις του περιεχομένου των πολιτιστικών εκδηλώσεων στην Κω.

---

⁵⁸ Τα στοιχεία του παραπάνω πίνακα προέρχονται από την επεξεργασία του υλικού του παραρτήματος σχετικά με τις πολιτιστικές δραστηριότητες και από τις σποραδικές αναφορές των συνεντευξαζόμενων για το περιεχόμενο και τα είδη των πολιτιστικών εκδηλώσεων.

5. Ο πολιτισμός ως πράξη : η συμμετοχή στον πολιτισμό

Το επίπεδο της πολιτιστικής συμμετοχής των πολιτών αποτελεί την εμφανέστερη πλευρά και ένδειξη της κρίσης που χαρακτηρίζει κάθε τοπική κοινωνία, που βρίσκεται σε μια διαδικασία μετασχηματισμού σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής ζωής.

Το ζήτημα της συμμετοχής των κατοίκων της Κω στον πολιτισμό εκτιμάται ότι χρήζει ιδιαίτερης ενασχόλησης. Σε γενικές γραμμές, υπάρχει δραστηριοποίηση αλλά δεν αφορά το σύνολο ή το μεγαλύτερο μέρος των κατοίκων, λόγω της εμφανούς μείωσης για την πολιτιστική δραστηριοποίηση. Η προβληματική στο επίπεδο της συμμετοχής στον πολιτισμό στην Κω περιστρέφεται κυρίως γύρω από τα ζητήματα της κοινωνικής συνείδησης και της πρόσληψης της πολιτιστικής και της ευρύτερης κοινωνικής πραγματικότητας από τους κατοίκους⁵⁹.

Η λογική του εύκολου κέρδους, η οποία προϋποθέτει την πληθώρα των κτιριακών κατασκευών και μικροεπιχειρήσεων (εστιατόρια, μαγαζιά τουριστικών ειδών ,ενοικιαζόμενα δωμάτια), που σηματοδοτούν τις ριζικές αλλαγές στο τοπικό οικονομικό σύστημα και στηρίζουν κυριαρχία του τουρισμού συνέβαλε στο μετασχηματισμό του προκαπιταλιστικού συστήματος αντιλήψεων, διαβρώνοντας αξίες, στάσεις και συστήματα επικοινωνίας, όπως η συνεργασία, η αλληλοβοήθεια, η αλληλεγγύη, το εργασιακό ήθος, η αίσθηση δικαίου, η πρωτοβουλία και διαμόρφωσε μια κατάσταση, η οποία χαρακτηρίζεται από αδυναμία κατανόησης – σε επίπεδο πρόσληψης- των πολύπλευρων πτυχών και των ταχύτατων μεταβολών της, με αποτέλεσμα να παρατηρούνται φαινόμενα μη εκμετάλλευσης των προκλήσεων και των ευκαιριών, που προσφέρονται.

«Ο κόσμος πιο πολύ ψάχνει τα δικά του τα δικά του προβλήματα και τις δικές του υποθέσεις. Εξήγηση ουσιαστική στην πράξη όμως δεν μπορούμε να το ξεκαθαρίσουμε να το τεκμηριώσουμε.»

Παράθεμα 11: βλ. Παράρτημα 1, συνέντευξη 3, σελ. 30.

Ενδείξεις αυτής της αναντιστοιχίας ανάμεσα στο τι συμβαίνει και το πώς αυτό προσλαμβάνεται από τους κατοίκους αποτελούν εγωιστικές συμπεριφορές και ανταγωνιστικές,

---

⁵⁹ Η συγκεκριμένη διαπίστωση αναφέρεται βάσει εκτιμήσεων, που αναφέρονται κυρίως στις συνεντεύξεις 1 και 3 ,αλλά και με βάση την προσωπική εμπειρία και γνώση.

κερδοθηρικές κοινωνικές σχέσεις, και μεταξύ άλλων, χαρακτηριστικά, όπως η προσωπική προβολή και την οικονομική καταξίωση. Καθοριστικό ρόλο σε αυτό το μετασχηματισμό διαδραμάτισε το γεγονός ότι ο «εκσυγχρονισμός» της νεωτερικότητας, που επηρέασε την κοινωνική συνείδηση και τις καθημερινές κοινωνικές σχέσεις των κατοίκων στηρίζεται στην προβληματική ένταξη του κοινωνικού υποσυστήματος στα γρανάζια της μονόπλευρης οικονομικής ανάπτυξης.

Οι μετασχηματισμοί στο πολιτιστικό πεδίο της τοπικής κοινωνίας στην Κω οφείλονται και σε μια σειρά άλλων γενικευμένων διαδικασιών, που συνήθως συναντώνται σε πολλές ανεπτυγμένες ή υπό ανάπτυξη περιοχές. Η αλλαγή των τρόπων κοινωνικοποίησης, που στηρίζουν και προτάσσουν τις αξίες και τα πρότυπα της παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας κυρίως μέσα από την παγκόσμια ομογενοποιητική πολιτιστική διαδικασία, που κατέχει η δύναμη και η ταχύτητα των Μ.Μ.Ε.⁶⁰ και ταυτόχρονα η μείωση της σημαντικότητας των παραδοσιακών δομών κοινωνικοποίησης, όπως της οικογένειας και της Εκκλησίας στην περιοχή συνέβαλε σημαντικά στη διαμόρφωση της υπάρχουσας κοινωνικής συνείδησης για τον πολιτισμό, που χαρακτηρίζει κοινωνίες, όπως την κοινωνία της Κω.

«Εξήγηση νομίζω.. κουράστηκε ο κόσμος ίσως δεν είχε χρόνο πια, είχε μεγάλη πίεση στον τρόπο ζωής του.. σημασία έχει ότι όλος ο πολιτιστικός χώρος έχει πρόβλημα στο νησί. Οι λόγοι για τους οποίους οι σύλλογοι είχαν φοβερή δραστηριότητα και φοβερή παραγωγή και τα τελευταία χρόνια δεν πάνε καλά δεν είναι εμφανείς πιστεύω αλλά μπορούμε να το αποδώσουμε στο ότι ο κόσμος έχει τώρα πιο πολλές ανάγκες θέλει περισσότερο χρόνο τότε τα παιδιά είχαν περισσότερο χρόνο να ασχοληθούν τώρα έχουν περισσότερα προβλήματα περισσότερο τρέξιμο και δεν αφιερώνουν χρόνο για το κοινό συμφέρον για την κοινή ενασχόληση.

Παράθεμα 12: βλ. Παράρτημα 1, συνέντευξη 3, σελ. 30

Σύμφωνα με την ανάλυση του παραθέματος από συνέντευξη, η στροφή των κατοίκων προς τις καταναλωτικές ανάγκες, η υιοθέτηση καταναλωτικών συμπεριφορών, αλλά και οι τρόποι διαχείρισης και οργάνωσης του ελεύθερου χρόνου είναι διαδικασίες, που υιοθετούνται ή και ξεκινάνε από το κέντρο, καθορίζονται από τις τεχνικές του μανάτζμεντ και της αγοράς και μετατρέπουν το περιεχόμενο της πολιτιστικής συμμετοχής σε απλή καταναλωτική μηχανική διαδικασία. Ο πολιτισμός, με άλλα λόγια γίνεται θύμα, ως ένα από τα καταναλωτικά προϊόντα και η πολιτιστική

---

⁶⁰ Σχετικές αναφορές υπάρχουν στην ελεύθερη συζήτηση 4.

συμμετοχή μετατρέπεται σε μια α-μέτοχη πολιτιστική κατάσταση και όχι διαδικασία, στα πλαίσια της λογικής των ανταλλακτικών αξιών.

«Σε σχέση βέβαια με τα προβλήματα τα οποία είναι μεγάλα και έχουν να κάνουν με το ότι η ίδια η ζωή και οι ανάγκες της οδηγεί πάρα πολύ κόσμο να μην έχει πολλές φορές το χρόνο που του χρειάζεται για να ασχοληθεί με αυτά τα πράγματα . Είναι ένα πρόβλημα σοβαρό.. παράλληλα με το σοβαρό πρόβλημα του εγωκεντρισμού που έχει πάρει τεράστιες διαστάσεις στις μέρες μας .»

Παράθεμα : βλ. Παράρτημα 1, συνέντευξη 1, σελ.4

Η καλή και άνετη, τουλάχιστον μέχρι σήμερα οικονομική κατάσταση των κατοίκων της Κω (μαζί με τα υπόλοιπα Δωδεκάνησα βρίσκεται στην δεύτερη θέση στην Ελλάδα σε τιμές Α.Ε.Π.) και η προσήλωσή τους στην μονομερή οικονομική ανάπτυξη, έχει επηρεάσει και εντάζει τον συνολικό καθημερινό τρόπο ζωής τους σε μια διαδικασία κομφορμισμού, ναρκισσισμού, απάθειας, απραξίας και μη ενασχόλησης και αναζήτησης δημιουργικών λύσεων στα προβλήματα άγχους και έντονης πίεσης, που δημιουργεί το ακατάπαστο και ανεξέλεγκτο κινήγι για επιβίωση και κέρδος, λόγω αδυναμίας μιας ενδελεχούς κατανόησης αυτών των μετασχηματισμών στο επίπεδο της καθημερινής ζωής τους.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, ερμηνεύεται και η μείωση του ενδιαφέροντος για τον πολιτισμό, αφού ο ίδιος ως αξιακό σύστημα και τρόπος παραγωγής και αναπαραγωγής των κοινωνικών συνθηκών, έχει υποβιβαστεί και έχει υποκατασταθεί από τις υλιστικές αντιλήψεις , που προτάσσει η στρεβλή αφομοίωση των προταγμάτων της νεωτερικότητας. Έτσι, διαμορφώνονται μια στρεβλή κοινωνική αντίληψη για τον πολιτισμό, η οποία στηρίζεται και νομιμοποιείται στη βάση του διαχωρισμού του πολιτισμού από την ευρύτερη κοινωνική ζωή. Τέτοιες αντιλήψεις αποτελούν η θέαση της συμμετοχής στον πολιτισμό ως κάτι «για τους λίγους» και «πολυτελές», συγκριτικά με την καθημερινή πάλη για την επιβίωση και το κέρδος, που επιβάλλουν οι έντονοι ρυθμοί ζωής, η μη-λεειτουργικότητα και χρησιμότητα της ενασχόλησης με τον πολιτισμό, αφού θεωρείται κάτι το ανούσιο, η αντίληψη ότι όσοι ασχολούνται με τον πολιτισμό είναι αιθεροβάμονες και δεν έχουν με τίποτα άλλο να ασχοληθούν και μια κατηγορία κοινωνικής αντίληψης, η οποία αποστασιοποιείται

από τις προηγούμενες και θεωρεί την πολιτιστική συμμετοχή ως εσωτερική ανάγκη και δημιουργική έκφραση. Ο παρακάτω πίνακας, προκύπτει κατά βάση από την ανάλυση των συνεντεύξεων και των ελεύθερων συζητήσεων και αντικατοπτρίζει μια συνολική καταγραφή των αντιλήψεων περί πολιτιστικής συμμετοχής.

ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ

1. Η πολιτιστική συμμετοχή ως πολυτέλεια και κάτι για τους λίγους
2. Η πολιτιστική συμμετοχή ως άχρηστη και μη αποδοτική δράση
3. Η πολιτιστική συμμετοχή ως ρομαντική και ουτοπική δράση
4. Η πολιτιστική συμμετοχή ως εσωτερική ανάγκη και έκφραση.
5. Η πολιτιστική συμμετοχή ως μηχανιστική καταναλωτική διαδικασία.

Οι παραπάνω αντιλήψεις συνθέτουν το επίπεδο της πρόσληψης της πολιτιστικής πραγματικότητας από τους κατοίκους του νησιού. Διακρίνονται με βάση αυτές τις αντιλήψεις οι τρόποι αντιμετώπισης της οργάνωσης του πολιτιστικού γίνεσθαι από τους κατοίκους της περιοχής και περαιτέρω η αποτελεσματικότητα και λειτουργικότητα των πολιτιστικών εκδηλώσεων ως προς την δημιουργία των προϋποθέσεων για πολιτιστική συμμετοχή.

Τέλος, το πρόβλημα αυτό είναι εμφανές στην περίπτωση της νεολαίας⁶¹ στην Κω, όπου οι περισσότεροι προσανατολίζονται στην λογική του εύκολου και γρήγορου κέρδους, και της άνετης ζωής, που προσφέρει – για πόσο ακόμα; - η οικονομία του τουρισμού, θυσιάζοντας πολλές φορές όνειρα, σπουδές, εκμάθησης ενός επαγγέλματος, σχέδια ζωής. Ακόμα και ένα μεγάλο μέρος των νέων, οι οποίοι αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τον τόπο τους για να σπουδάσουν, εντάσσεται στη λογική αυτή της κυρίαρχης αντίληψης, με αποτέλεσμα είτε να μην ασχολούνται με το επάγγελμά τους, λόγω ανεργίας και υπανάπτυξης άλλων μορφών οικονομικών δραστηριοτήτων, ή να προσανατολίζονται τις σπουδές τους με βάση τα δεδομένα και το πλαίσιο της τουριστικής ανάπτυξης (για παράδειγμα η μεγάλη προσέλευση και φοίτηση νέων σε σχολές Τουρισμού στη Ρόδο, Διοίκησης Επιχειρήσεων, Χειρισμού Ηλεκτρονικών Υπολογιστών, εκμάθησης Ξένων γλωσσών Οικονομικών

---

⁶¹ Οι διαπιστώσεις προέρχονται από συζητήσεις με αρκετούς νέους στην Κω, στα πλαίσια της προσπάθειας ίδρυσης ενός χώρου συνάντησης και δημιουργικής έκφρασης των νέων της περιοχής, αλλά και την προσωπική εμπειρία ως νέος.

σπουδών), με αποτέλεσμα να αφομοιώνονται στον κυρίαρχο τρόπο ζωής και να συμβάλλουν ασυνείδητα στη διαίωσιση του προβλήματος.

Συμπερασματικά, η ενεργή πολιτιστική συμμετοχή των κατοίκων στην Κω έχει μειωθεί σε σημαντικό βαθμό την τελευταία δεκαετία. Κυρίαρχο φαίνεται να είναι τα προβλήματα, τα οποία προέρχονται από την παθητική και αδύναμη αντιμετώπιση των προκλήσεων, των αδιεξόδων και των αντιφάσεων της σύγχρονης μετα- νεωτερικής κατάστασης.

Ε. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η όλη καταγραφή και ανάλυση του πολιτιστικού πεδίου, των διαστάσεων και διαδικασιών των άλλων επιπέδων στην τοπική κοινωνία της Κω που επιδρούν σε αυτό, στα πλαίσια αυτής της εργασίας οδηγούν σε κάποια συμπεράσματα-πορίσματα για την όψη του πολιτισμού στην Κω.

1. Η κοινωνία της Κω είναι μια κοινωνία σε χαρακτηρίζεται από μετασχηματισμούς σε όλα τα επίπεδά της, με αποτέλεσμα να χαρακτηρίζεται μια μετα-νεωτερικού περιφερειακού καπιταλιστικού τύπου κοινωνία. Ο μετασχηματισμός αυτός εκφράζεται σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής οργάνωσης, στην κοινωνικής συνείδησης και στο επίπεδο των καθημερινών κοινωνικών σχέσεων.

2. Η διαδικασία του μετασχηματισμού στην τοπική νησιωτική κοινωνία της Κω παρατηρείται και στο πεδίο της οργανωμένης πολιτιστικής δραστηριοποίησης και ιδιαίτερα στον τομέα της πολιτιστικής συμμετοχής και των πολιτιστικών δραστηριοτήτων.

3. Η υποδομή για τον πολιτισμό κρίνεται ικανοποιητική σε σχέση με την παροχή χώρου για εκδηλώσεις, με εξαίρεση την περιοχή του δήμου Ηρακλειδών. Ελάχιστες, όμως θεωρούνται οι περιπτώσεις πολιτιστικών μονάδων που είναι λειτουργικές, σε σημείο ώστε να προάγουν την πολιτιστική συμμετοχή και δραστηριοποίηση των κατοίκων και να συμβάλουν στην πολιτιστική και γενικότερη κοινωνική ανάπτυξη του τόπου. Η συνολική άποψη για τον πολιτισμό απαιτεί την οργανική σύνδεση των πολιτιστικών υποδομών με τις υπόλοιπες υποδομές στο νησί, για την υγεία, για την πρόνοια, την εκπαίδευση, την οικονομία και τις κοινωνικού χαρακτήρα υποδομές.

4. Πολλοί αρχαιολογικοί χώροι παραμένουν ανεκμετάλλευτοι στην περιοχή της Κω. Η έκθεσή τους προς θέαση και μόνο ή η εγκατάλειψή τους αποτελεί λανθασμένη πρακτική, υποβιβάζοντας τα πολιτιστικά στοιχεία του παρελθόντος μας σε μια δημιουργικά νεκρή, μουσειακή μορφή.

5. Η πολιτιστική πολιτική στο δήμο, με την έννοια της εφαρμογής της στην πραγματικότητα χαρακτηρίζεται από ελλείμματα. Οι οργανισμοί πολιτισμού πρέπει να αποδεσμευτούν από την παραγωγή πολιτιστικών δραστηριοτήτων και να προσανατολισθούν στη διαμόρφωση των απαραίτητων κοινωνικών συνθηκών, οι οποίες θα απελευθερώσουν και θα ενδυναμώσουν τις τοπικές παραγωγικές δυνάμεις. Μια από τις βασικότερες είναι η τοπική πολιτιστική δημιουργία, η ανάδειξη

της οποίας απαιτεί την θέαση του πολιτισμού στο σύνολό του και τη χάραξη μιας συνολικής, ολοκληρωμένης πολιτικής για τον πολιτισμό, που θα χρησιμοποιεί πόρους, μέσα και διαδικασίες έτσι ώστε να συμβάλει στην αναβάθμιση του συνόλου των κοινωνικών συνθηκών και σχέσεων.

6. Άλλοι παράγοντες που συμβάλλουν στην διαμόρφωση της υπάρχουσας πολιτιστικής πολιτικής στο νησί είναι η οικονομική ανεπάρκεια των δύο νεοϊδρυθέντων καποδιστριακών δήμων Δικαίου και Ηρακλειδών, η γενικότερη έλλειψη χρηματοδότησης, η πραγματική έλλειψη και η έμφαση σε σημαντικά έργα υλικο-τεχνικής υποδομής, η έλλειψη εξειδικευμένων στην πολιτιστική θεωρία και πολιτική «πολιτιστικών στελεχών» ή ακόμα και η έλλειψη λαϊκής και συνεχούς επιμόρφωσης του ήδη υπάρχοντος πολιτιστικού ανθρώπινου δυναμικού.

7. Οι πολιτιστικοί σύλλογοι στο νησί βρίσκονται σε κατάσταση πολιτιστικής παρακμής, με φαινόμενα αδρανοποίησης. Το γεγονός αυτό οφείλεται στις μετασημιαστικές διαδικασίες, που αφορούν τόσο την συμμετοχή των κατοίκων στα κοινά και τον πολιτισμό, στο είδος και την διεξαγωγή των πολιτιστικών δραστηριοτήτων των συλλόγων, αλλά και στις υπάρχουσες κοινωνικές αντιλήψεις για τον πολιτισμό.

8. Η πολιτιστική δημιουργία και το περιεχόμενο των πολιτιστικών δραστηριοτήτων έχει αποπροσανατολισθεί, αφού το μεγαλύτερο ποσοστό τους εντάσσεται και εξυπηρετεί την κυρίαρχη λογική της μονόπλευρης οικονομικής ανάπτυξης. Η στήριξη σε μετακλήσεις θεατρικών εκδηλώσεων από το κέντρο, η εντατικοποίηση των θερινών πολιτιστικών εκδηλώσεων, η λογική των εκδηλώσεων προς κατανάλωση είναι μερικά από τα φαινόμενα, που χαρακτηρίζουν αυτό τον αποπροσανατολισμό.

9. Οι καθημερινές κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες και διαδικασίες στο νησί της Κω δεν επιτρέπουν την ενασχόληση των κατοίκων με τον πολιτισμό. Το κυριότερο εμπόδιο είναι η διαμόρφωση μιας μορφής κοινωνικής αντίληψης και συνείδησης στους κατοίκους, που στηρίζεται στη λογική των οικονομικών, μονόπλευρων, ανταγωνιστικών σχέσεων και του καπιταλισμού και επιφέρει την αλλοτρίωση της πολιτιστικής συνείδησης και το διαχωρισμό του πολιτισμού από την κοινωνία.

Ωστόσο, η ενασχόληση με το συγκεκριμένο αντικείμενο και τη συγκεκριμένη έρευνα καθώς και η γνώση των προβλημάτων και των αδυναμιών διεξαγωγής της, δίνει την αφορμή για την

διατύπωση μερικών προτάσεων, που μπορούν να την προεκτείνουν ή και την ενασχόληση με άλλες υποθέσεις εργασίας και ερευνητικά ερωτήματα.

Έτσι, η συγκεκριμένη έρευνα θα μπορούσε να επικεντρωθεί περισσότερο στις κοινωνικές αντιλήψεις και ειδικότερα στην κοινωνική πρόσληψη της έννοιας του πολιτισμού και της πολιτιστικής πολιτικής στην περιοχή της Κω, με τη διεξαγωγή συνεντεύξεων από κατοίκους της περιοχής με διαφορετική ηλικία και κοινωνικο-οικονομική θέση. Ακόμη, η εμπειρική έρευνα για τον πολιτισμό στην Κω μπορεί να προσανατολισθεί στην μελέτη του κοινωνικού ρόλου των φύλων στις πολιτιστικές δραστηριοποιήσεις και γενικότερα στα πολιτιστικά δρώμενα της περιοχής.

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγραφιώτης, Δημ., *Πολιτιστικές Αβεβαιότητες*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999 .
- Βαγιωνά, Άν., «Πολιτιστική ανάπτυξη και Τοπική Αυτοδιοίκηση», *Τοπική Αυτοδιοίκηση*, τεύχ. 2, Μάρτιος- Απρίλιος 1992.
- Βαροπούλου, Ελ., Φατούρος, Δημ., «Προβλήματα της πολιτιστικής αποκέντρωσης», *Δελτίο της Εταιρείας Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού*, τόμ. 3, 1979, σ. 201-220.
- Bauman, Z., *Ο πολιτισμός ως πράξη*, μτφρ. Σκαρπέλος, Γ., εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1994.
- Bell, D., *ο πολιτισμός της μεταβιομηχανικής Δύσης*, μτφρ. Λυκιαρδόπουλος, Γερ., εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1999.
- Βογιαζίδης, Ν., Παππάς, Β., Λουκίσσας, Φ., «Η λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών σε τοπικό επίπεδο», *Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, τόμ. Στ', τεύχ. 31 , Δεκέμβριος 2001, σ.5-39.
- Bookchin, M., «Ελευθεριακή Τοπική Αυτοδιεύθυνση», *Κοινωνία και Φύση*, τόμ. 2, τεύχ. 4-6, Μάιος-Αύγουστος 1992, σ. 115-127.
- Braudel, F., *Γραμματική των Πολιτισμών*, μτφρ. Αλεξάκης, Α., Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2001.
- Βρύζας, Κ., *Παγκόσμια επικοινωνία και πολιτισμικές ταυτότητες*, εκδ. Gutenderg, Αθήνα 1997.
- Γιανναράς, Χ., *Πολιτισμός , το κεντρικό πρόβλημα της πολιτικής*, εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 1997 .
- Chodorkoff, D., «Να ορίσουμε ξανά την ανάπτυξη», *Κοινωνία και Φύση*, τόμ. 2, τεύχ. 4-6 , 1993-1994.
- Δαμιανάκος, Στ., *Διαδικασίες κοινωνικού μετασχηματισμού στην αγροτική Ελλάδα*, ΕΚΚΕ, Αθήνα 1987.
- Δαμιανάκος, Στ., *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 1987.
- Δαράκη , Π., *Πολιτισμός και Τοπική Αυτοδιοίκηση*, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 1995.
- Δωρής, Μ., *Πολιτισμός και κοινωνική εξέλιξη*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1979.
- Αθανασόπουλος, Δημ., Ανδρονίδης, Β...κ.α., *Πολιτισμός και Τοπική Δημοκρατία , η αφανής πλευρά μιας προφανούς σχέσης*, εκδ. Ε.Ε.Τ.Α.Α., Αθήνα 1994 .

- Ελίας, Ν., *Η εξέλιξη του πολιτισμού, κοινωνιογενετικές και ψυχογενετικές έρευνες*, τόμος β', μτφρ. Βαικούση Εμ., εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1997.
- Ελίας, Ν., *Η διαδικασία του πολιτισμού, κοινωνιογενετικές και ψυχογενετικές έρευνες Ι*, μτφρ. Λουπασάκης Θ., εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1996.
- Εισηγήση στο Συνέδριο Πολιτισμού, «Πραγματικότητα και Προοπτική για την πολιτιστική ανάπτυξη της Δωδεκανήσου», Τ.Ε.Δ.Κ Δωδ/σου, Ρόδος.
- Gramsci, A., *Η οργάνωση της κουλτούρας*, μτφρ. Παπαδόπουλος, Θ., εκδ. Στοχαστής, Αθήνα 1973.
- Ζιάκας, Θ., «*Η έκλειψη του υποκειμένου, η κρίση της νεωτερικότητας και η ελληνική παράδοση*», εκδ. Δόμος, Αθήνα 1996.
- Hall, St., Held, D., McGrew A., *Η νεωτερικότητα σήμερα, οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός*, μτφρ. Τσακίρης, Θ., Τσακίρης Β., εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2003.
- Hall, St., Gieben B., *Η διαμόρφωση της νεωτερικότητας, οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός*, μτφρ. Τσακίρης, Θ., Τσακίρης Β., εκδ. Σαβάλλας, Αθήνα 2003.
- Ανδρεάδης, Π., Ροδάκης, Π., Σταμούλης, Δ., Χαραλαμπίδης, Μ. (επιμ.), *Ο πολιτιστικός ιμπεριαλισμός*, μτφρ. Ιστοκοπούλου Λήδα, εκδ. Ηρόδοτος, Αθήνα 1987.
- Ιωαννίδης, Ι., «Μεταξύ της «πολιτικής σκύλας» και της «αυτοδιοικητικής χάρυβδης»: ο πολιτισμός στα μετόπισθεν ή στο πουθενά;», *Τοπική Αυτοδιοίκηση*, τόμ. 21, τεύχ. 2, 1998, σ. 18-32.
- Κατσούλης, Ηλ., Ανανιάδη, Μπλ., Ιωαννίδης, Στ. (επιμ.), *Παγκοσμιοποίηση: οικονομικές, πολιτικές, πολιτισμικές όψεις*, εκδ. Σιδεράς, Αθήνα 2003.
- Morin, Ed., *Μια πολιτική πολιτισμού*, μτφρ. Αστερίου Ελ., εκδ. Λιβάνη, Αθήνα 1998.
- Μπιανκίνι, Φ., Πάρκινσον, Μ., *Πολιτιστική πολιτική και αναζωογόνηση των πόλεων, Η εμπειρία της Δυτικής Ευρώπης*, Ε.Ε.Τ.Α.Α, Αθήνα 1991.
- Παπαϊωάννου, Σκ., Alheit, P., Olesen, H.S. (επιμ.), *Κοινωνικός μετασχηματισμός, Εκπαίδευση και Τοπική Κοινωνία*, εκδ. Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο/ Ανώγεια 1998.
- Παπαιωάννου, Σκ., «*Η κοινωνική κατάσταση και συνείδηση των νέων*», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τευχ., 66-67, 1987, σ. 3-51.

- Παπαιωάννου, Σκ., Τσολακίδης, Β.,...(επιμ.), *Τοπικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα της Επαρχίας Κω*, Ε.Ε.Τ.Α.Α, Αθήνα 1988.
- Παπαιωάννου, Σκ., «Τοπική κοινωνική μεταβολή και η έννοια του «εναλλακτικού»», *Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, τόμ. Δ', τεύχ.16, Ιούνιος 1995, σ.91-120.
- Σαβοριανάκης, Π., *Νησιωτικές Κοινωνίες στο Αιγαίο, η περίπτωση των Ελλήνων της Ρόδου και της Κω (18^{ος}- 19^{ος} αιώνας)*, εκδ. Τροχαλία, Ρόδος 2000.
- Παναγιωτοπούλου, Ρ., Κονιόρδος, Σ., Μαράτου- Αλιπράντη, Λ. (επιμ.), *Παγκοσμιοποίηση και σύγχρονη κοινωνία*, εκδ. ΕΚΚΕ, Αθήνα 2003.
- Robertson, J., «Τα οικονομικά της τοπικής οικονομίας», *Κοινωνία και Φύση*, τεύχ.1, Μάιος- Αύγουστος 1992, σ. 171-200.
- Σταθόπουλος, Π., Α., *Κοινοτική εργασία, θεωρία και πράξη*, 5^η έκδοση, εκδ. Έλλην, Αθήνα 2001.
- Timasheff & Theodorson, *Ιστορία κοινωνιολογικών θεωριών*, μτφρ. Δ.Γ.Τσαούσης, Gutenberg, Αθήνα 1998.
- Φίλιας, Β., *Κοινωνιολογία του Πολιτισμού*, τόμ. Β', εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2001.
- Ψυχοπαίδης, Κ., Γετίμης, Π., *Ρυθμίσεις τοπικών προβλημάτων*, Ι.Μ.Μ., Αθήνα 1989.
- Williams , R., *Κουλτούρα και Ιστορία*, μτφρ. Αποστολίδου Βεν., εκδ. Γνώση, Αθήνα .
- «Πραγματικότητα και προοπτική για την πολιτιστική ανάπτυξη της Δωδεκανήσου», εισήγηση στο Συνέδριο Πολιτισμού, Τ.Ε.Δ.Κ Δωδ/σου, Ρόδος 2001.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bourdieu, P., “Culture is ordinary”, International Summer School “Studies in European Adult Education”, Ανώγεια, Κρήτη 1994.
- Carens, J.H., *Culture, citizenship and community*, Oxford un. Press, Νέα Υόρκη 2000.
- Clark, D., “The concept of community: a re-examination”, International Summer School “Studies in European Adult Education, Anogia , Crete 1994.
- Durkheim, E., *Über soziale Arbeitsteilung*, Φρανκφούρτη 1988.
- Durkheim, E., *Frühe Schriften zur Begründung der Sozialwissenschaft*, Darmstadt und Neuwied, 1981.
- Duncan, S., “What is locality” στο R. Peet, N., Thrift, *New models in Geography*, Eduard Arnold, Λονδίνο 1989.
- Fletcher, C., “The meanings of “community” in community education”, International Summer School “Studies in European Adult Education”, Ανώγεια, Κρήτη 1994.
- Geertz, Cl., *Η ερμηνεία των πολιτισμών*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2003.
- Giddens, A., *The consequences of modernity*, Stanford University Press, Καλιφόρνια 1990.
- Giddens, A., *Modernity and Self-Identity, Self and Society in the late modern age*, Stanford University Press, Καλιφόρνια 1991.
- Leeds, A., “Locality power in relations to supralocal power institutions” στο Southall (ed.), *Urban Anthropology: Cross-cultural studies of urbanization*, Oxford University Press, Νέα Υόρκη 1973.
- Marx, K., *Die Deutsche Ideologie*, M.E.W., Bd 3, Βερολίνο 1983.
- Tonnies, F., *Gemeinschaft und Gesellschaft, Abhandlung des Communismus und des Socialismus als empirischer Culturformen*, Leipzig 1987.
- Urry, J., “Localities, region and social class”, *International Journal of Urban and Regional Research*, 5 (4), 1981, σ.455-474.

Στους γονείς μου και στην αδελφή μου